

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9

telefon: (1) 224 6754; fax: (1) 224 6752

e-mail: titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.btk.mta.hu

I. A kutatóközpont egészét érintő kutatási és tudományszervezési eredmények 2018-ban

A sokféle érdek összehangolásával sikerült az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontot (MTA BTK) együttes fellépésre képes központként megjeleníteni és működtetni. A működés keretfeltételeit magas szinten biztosították. Eközben a diszciplinaritás és interdiszciplinaritás közötti egyensúlyra figyelve megőrizték a tagintézetek szakmai önállóságát.

Lényegesen elmélyítették az MTA BTK nemzetközi integrációját és megerősítették regionális és hazai vezető szerepét. Ennek fő eszközei a következők voltak: a) Megújították a publikációs rendszert és az MTA BTK kiadói tevékenységét. A központ 23 lapnak a gazdája (ebből 10 idegen, 1 pedig vegyes nyelvű), és további 4 lap kiadásában vesz részt, s így meghatározó szerepet tölt be a hazai bölcsészettudomány fenntartásában. Az MTA BTK kiadványcsoportját az egyik legnagyobb hazai bölcsészkiadóvá fejlesztették, amely átlagban évi 150 kötetet jelent meg. b) Angol nyelvű publikációs offenzívát indítottak az MNB-vel együttműködve; az eredmény: 28 lefordított mű (ebből 15 jelent meg nyugati kiadóknál). c) Ugrásszerűen javították a nemzetközi és hazai konferencia-részvételt az ún. peregrinációs alap létrehozásával. d) Egy tucat új nemzetközi és hazai együttműködési szerződést kötöttek, így összesen 57 szerződés keretében működnek együtt hazai és külföldi partnerekkel. e) Az MTA BTK-t a Kárpát-medencei magyar bölcsészettudományi kutatóhelyek, műhelyek szervező központjává tették, különösen sokat segítenek erdélyi kollégáiknak. f) Szoros együttműködést és partneri viszonyt alakítottak ki a szomszédos és közép-európai országok vezető bölcsészettudományi (főként történettudományi) műhelyeivel (Horvátország, Szerbia, Lengyelország, Ausztria). g) Közérdekű feladatvállalások tömegével (pl. Árpád-ház Program kidolgozása, a Trianon-emlékmű szakmai véleményezése, a Gül baba-kiállítás szakértői munkái) igyekeztek a kutatóközpont és a bölcsészettudomány társadalmi szolgáltató szerepét erősíteni és hasznosságát elismertetni.

Az MTA BTK *intézetei* az ország fő reprezentánsai az adott szakterület nemzetközi közegében, a nemzetközi szervezetek magyar képviselőinek többsége az MTA BTK-ban található. Munkatársaik számos hazai és nemzetközi folyóirat (így az idegen nyelvű Acták) és könyvsorozat szerkesztőbizottságában és egyre több külföldi tudományos intézet felügyelőbizottságában foglalnak helyet. E minőségükben az országimázs legfontosabb alakítói közé tartoznak. Az MTA BTK összesen 28 hazai és 29 nemzetközi együttműködési szerződéssel rendelkezik, amelyek révén Franciaországtól Kazahsztánon át Kínáig rendelkezik tudományos kapcsolatokkal. Különösen erős az együttműködés a hazai kutatóintézetekkel, közgyűjteményekkel és egyes közpolitikai intézményekkel (pl. rendszeresen szerveznek közös konferenciát a az Országgyűléssel és a Külgazdasági és Külügyminisztériummal). Ezek közül némelyikkel közös kutatócsoportokat is fenntartanak (pl. a Nemzeti Emlékezet Bizottságával (NEB) és a Magyar Nemzeti Levéltárral közös vidéktörténeti műhelyt, amelybe a vidéki levéltárak zömét is sikerült bekapcsolni). Az utóbbi modellt az MTA BTK egyre több területen igyekszik kialakítani: olyan hálózatok részese kíván lenni, amelyekben a kutatóközpont egyedi kompetenciái meghatározó szerepet játszanak. Az MTA BTK szorosan együttműködik a Kárpát-medencei magyar bölcsészettudományi oktatási intézményekkel és kutatóhelyekkel, különösen az Erdélyi Múzeum-Egyesülettel és a Babeş-Bolyai Egyetem magyar részlegeivel.

A központ megújította kapcsolatait a régi Magyarország utódállamaival is, s ezek olykor még diplomáciai feszültségek enyhítéséhez is hozzájárultak (erre példa a horvát együttműködés a Zrínyi Emlékév során). Nagy sikert ért el azzal, hogy egyik intézete (TTI) H-2020 projektben konzorciumvezetőként tudott pályázatot nyerni, s hogy egy újabban résztvevő lett. Az MTA BTK munkatársainak közel fele oktat egyetemen, számos tagja vesz részt Phd-képzésben, tudományos pályázatok (NKFIH, Bolyai, KEP) bírálóbizottságaiban, akadémiai bizottságokban és a tudományos minősítés különböző testületeiben.

II. Közvetlenül a kutatóközpont vezetése alá tartozó kutatócsoportok kutatási eredményei, ezek jelentősebb publikációi

A főigazgató alá rendelt és részben kormányzati intézményekkel (NEB, a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság) közösen működtetett *magyar őstörténeti, vidéktörténeti, médiatörténeti és reformációtörténeti kutatócsoportokkal* olyan, eddig elhanyagolt témákban indítottak kutatásokat, amelyek iránt nagy társadalmi igény mutatkozik. Mind a négy területen átütő eredményeket értek el: az őstörténeti kutatócsoport hatkötetes ismeretterjesztő sorozata országos könyvsiker lett, a médiatörténeti csoport kiadványsorozata évtizedes mulasztásokat pótolta, a REFO500 reformációtörténeti műhely korábbi eredményeire támaszkodva Lendület-kutatócsoporttá alakulhatott; a vidéktörténeti műhely évkönyve és tanulmánykötetei pedig teljesen átírták az 1944 utáni korszak kommunista és posztkommunista narratíváját.

MTA BTK MAGYAR ÓSTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT (MÓT)

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9
honlap: www.arpad.btk.mta.hu

I. A témacsoport fő feladatai 2018-ban

A magyar őstörténet kutatásának előmozdítása, amely egyfelől saját erőforrásokra támaszkodó munkával, másrészt külső erőforrások szervezésével valósul meg. Az előző években megalapozott tevékenységek kiteljesítése, illetve már üzemelő projektjeik folytatása és fejlesztése: a MÓT-höz köthető tudományos és ismeretterjesztő könyvkiadás, a nyilvánosság jobb elérése, valamint új tudományos eredmények elérése volt a fő cél.

II. Kiemelkedő eredmények

Tovább élénkült a MÓT könyvkiadói tevékenysége: a Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel és a Martin Opitz kiadóval közös munkában elkészült a Kárpátoktól keletre előkerült, a korai magyarsággal kapcsolatba hozható leletek korpusza magyar és orosz nyelven (Алексей Комар: История и археология древних мадьяр в эпоху миграции – A korai magyarság vándorlásának történeti és régészeti emlékei.), illetve szintén közösen adták ki a 2016-ban megtartott 3. Nemzetközi Korai Magyar Történeti és Régészeti Konferencia konferenciakötetét. Két munkatársuk szerkesztésében elkészült a honfoglalás historiográfiáját feldolgozó nagyszabású forrásgyűjtemény (Honfoglalás. Nemzet és emlékezet, Osiris). Részt vettek két neves kutató évfordulója előtt tisztelgő kötet szerkesztési munkáiban. Nagysikerű ismeretterjesztő sorozatukat lezárták (A honfoglalók műveltsége. Magyar őstörténet 6.), melynek korábbi kötetei is újranyomásra kerültek.

A MÓT egyik munkatársa késő tavasszal expedíciót szervezett és vezetett a Kaukázus északi előterében, egy másik munkatársuk pedig a nyáron szervezett és vezetett expedíciót az Urál vidékére és Nyugat-Szibériába; az expedíciók során folytatták a térségben rejlő lehetőségek felmérését, és kialakították a szükséges tudományos kapcsolatokat. További munkatársaik a

nyári ásatási idényben hitelesítő feltárásokat vezettek Pest megye, Jász-Nagykun-Szolnok megye, valamint Bács-Kiskun megye öt magyar honfoglalás kori lelőhelyén.

A László Gyula Digitális Archívum fejlesztése során részt vettek László Gyula (1910–1998) régész-képzőművész hagyatékának feldolgozási munkálataiban.

A kutatócsoport tagjai az év során összesen 22 tudományos és 14 ismeretterjesztő publikációt, továbbá 9 absztraktot, poszttert, lexikonszócikket tettek közzé, valamint 6 kötet szerkesztésében vettek részt. Külföldön 11 (Oroszország, Szlovákia, Románia), belföldön 14 tudományos, valamint 15 ismeretterjesztő előadást tartottak.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A csoport magját két teljes és két fél státusz jelenti, hozzájuk kapcsolódik még két munkatárs az MTA BTK TTI kutatói közül. Az MTA BTK munkatársaiból további 20 fő vesz részt a munkában, valamint a hazai felsőoktatási és közgyűjteményi szférából további 20 fő alkotja a csoport külső tagságát. Az ismeretterjesztő sorozat megalkotásába 100-nál több főt vontak be.

A Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel 2013-ban aláírt keretszerződés eredményeképpen a MÖT közös expedíciót bonyolított Oroszországban. A Helikon Kiadóval közösen újabb ismeretterjesztő kötetet jelentetett meg a 2014 óta tartó együttműködés keretében. A MÖT tagsága számos előadást tartott külföldön. Egyik tagjuk egy moldáv kutató magyarországi kutatásait szervezte. Egy munkatársuk részt vett a 4. Nemzetközi Korai Magyar Történeti és Régészeti Konferencia szervezésében (Kazany–Bolgar, 2018. október 15–19.).

IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

1. *Relationes rerum. Régészeti tanulmányok Nagy Margit tiszteletére.* Szerk.: Korom A. – Balogh Cs. – Türk, A. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia.* A PPKE BTK Régészettudományi Intézetének kiadványai 10. Budapest, 720 (2018)
2. Алексей Комар: История и археология древних мадьяр в эпоху миграции – A korai magyarság vándorlásának történeti és régészeti emlékei. Eds.: Türk, A. – Budai, D. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 11. – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 5. Budapest, 424 (2018)
3. III-й Международный мадьярский симпозиум по археологии. Будапешт, 6–10 июня 2016 г. – 3. Nemzetközi Korai Magyar Történeti és Régészeti Konferencia. Budapest, 2016. június 6–10. Ред.: Türk, A. – Зеленков, А. С. *Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia* 12. – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 6. Budapest, 520 (2018)
4. Honfoglalás. Szerk.: B. Szabó János, Sudár Balázs. Osiris Kiadó, Budapest, 756 (2018)
5. A honfoglalók műveltsége. Magyar őstörténet 6. Szerk.: Sudár Balázs. Helikon, MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport, Budapest, 212 (2018)
6. Két világ határán: Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére. Szerk.: Varga, Máté – Szentpéteri, József. Rippl-Rónai Megyei Hatókörű Városi Múzeum, Kaposvár, 389 (2018)

MTA BTK MÉDIATÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9

honlap: www.btk.mta.hu/mediatudomanyi-es-mediatortenereti-kutatorcsoport.html

I. A témacsoport fő feladatai 2018-ban

Az MTA BTK és a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság (NMHH) között 2012. július 17-én kötött együttműködési keretmegállapodás alapján létrejött a Médiatudományi Kutatócsoport. A kutatások elsősorban médiatörténeti és médiajogi témában folynak.

Történeti kutatásaik egyik fő területe a keresztény felekezetek és a nyilvánosság viszonyának feltárása. Vizsgálták, hogyan érvényesültek az 1849 és 1867 közötti katolikus egyházi sajtóban a transz- és interkonfesszionális jelenségei. Elemezték Pyrker János László egri érsek alakjának emlékezetpolitikai szerepét az utókor sajtójában, megállapítva, hogy a lokálpatrióta imázsa mellett már a dualizmus korában is fontos szerepet játszott az antiklerikális értelmezés, amely, főleg 1945 után, nagyban támaszkodott Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regényére. Feltárták, hogyan reagált a magyar katolikus és protestáns sajtó 1917-ben az oroszországi forradalmakra: míg az előbbi a kezdetektől komoly veszélyforrást látott az eseményekben, addig az utóbbiban olyan nézetek is megjelentek, amelyek kedvező szociális változásokat reméltek a forradalmaktól, ám ezek a vélemények már 1918 tavaszán, az oroszországi egyházüldözés kezdetével háttérbe szorultak. A *Szabad Nép* és a *Népszava* cikkeit elemezve rekonstruálták azt a képet, amelyet a kommunista állampárti sajtó igyekezett kialakítani a katolicizmusról az 1948 és 1953 közötti időszakban.

A következő tárgycsoport a politikusi és az újságírói közéleti szerepfelfogás vizsgálata volt: elemezték a Szekfű Gyula és Bajcsy-Zsilinszky Endre közötti sajtópolémia történetét, illetve vizsgálták a második világháború éveiben az ország és az értelmiség jövőjéről folytatott diskurzusokat. A Horthy-korszak politikai életét nagyban meghatározták a személyes kapcsolatok, a múltbeli kötődések, valamint a titkos vagy féltitkos szervezetek és gyűlések, melyek története nehezen és csak közvetve tárhatók fel. A politikai csoportok közötti átjárhatóság még az olyan, a korban bevettnek számító fogalmi oppozíciók átvételében is óvatosságra készítet, mint a „polgári”, a „munkás” és a „paraszt”-politikus konstruált képe. A második világháború alatti náciellenesség jóval sokszínűbb volt, mintsem hogy egyetlen csoportra, a magukat antifasisztának tekintőkre összpontosítva értelmezhesék a jelenséget, kritikátlanul átvéve e csoport fogalomkészletét. Megvizsgálták, hogyan alakultak az újságírói mozgásterek és kényszerpályák 1945 után a kommunista rendszerben. Ennek részeként feltárták a kommunista sajtó pártirányításának gyakorlatát az 1944 és 1948 közötti koalíciós korszakban, elemezték a magyar parlamentbe kerülő újságírók tevékenységét 1949 és 1989 között, illetve megvizsgálták, hogy a szocialista országok művészeti alkotásaiban hogyan ábrázolták az újságírók szerepfelfogását, illetve az ezekből eredő társadalmi konfliktusokat.

A sajtószabadság kérdéskörével összefüggésben feltárták, hogy a dualizmus korában a magyarországi keresztény felekezetek, mint a politikai szocializáció fontos tényezői, hogyan viszonyultak a sajtószabadsághoz. Az aktuális kérdések köréből azt vizsgálták, hogy az újmédia jelenségei, a *social media* platformok térhódítása hogyan hat a szólásszabadság jogi kereteinek értelmezésére. Ezek a globális platformok működésük során jellemzően saját normarendszereket alkalmaznak, amelyekben a szólásszabadság nem a legfontosabb szempont, ám sokszor az államok bírói szerepbe is kényszerítik őket. Ezek nem tekinthetők semleges szolgáltatóknak, és tevékenységük inkább a hagyományos médiaszerkesztőkéhez hasonlít. A működésük nyomán kialakult helyzet szűkíti a szólásszabadság tényleges jogi doktrínáinak

érvényét, a jövőben ezért várhatóan megnő majd a szerződési és fogyasztóvédelmi jog jelentősége a platformok által korlátozott felhasználók jogainak védelmében.

Kutatásaik utolsó tematikai súlypontját a szakajtó történetének feltárása adta: ennek részeként foglalkoztak azzal, hogy a magyar turisztikai lapok milyen szerepet játszottak a helyi folklór megismertetésében és gyűjtésében az Osztrák–Magyar Monarchiában, vizsgálták, hogy a folklór értelmezése és megjelenése hogyan érhető tetten a lapszerkesztő Arany János munkásságában, illetve feltárták a korai magyar hanglemez-sajtó kialakulását és fejlődését az első világháború időszakában a *Zenekereskedelmi Közlöny* és a *Magyar Hanglemez Újság* példáján keresztül.

II. Kiemelkedő eredmények

A *Médiatudományi Könyvek* című sorozatban két új kiadványt jelentettek meg, és 2019-re több kötet kiadását készítették elő. A kutatócsoport éves médiatörténeti konferenciáját 2018. december 7-én tartották *Médiatörténeti mozaikok* címmel, ahol előadóként az MTA BTK munkatársai mellett az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Magyar Nemzeti Levéltár, a Médiatudományi Intézet, az Országos Széchényi Könyvtár és a Politikátörténeti Intézet kutatói működtek közre.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

Az MTA által támogatott projektalapú mobilitási programban a flamand iMinds-Studieson Media, Information and Telecommunication (SMIT) kutatóközponttal együttműködve 2015 óta a médiaszabadság és pluralizmus aktuális kérdéseit vizsgálják. A program keretében februárban kutatóúton vettek részt a brüsszeli Vrije Universiteit egyetemen. A kutatócsoport kapcsolatban áll a médiatudomány hazai műhelyeivel, kiemelten a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság Médiatudományi Intézetével, és folyamatosan részt vesz az MTA Sajtótörténeti Munkabizottságának tevékenységében.

IV. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Koltay András: Tíz tanulmány a szólásszabadságról. Wolters Kluwer, Budapest, 306 (2018)
2. Klestenitz Tibor, Paál Vince (szerk.): Médiatörténeti tanulmányok 2018. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 208 (2018)
3. Vörös Boldizsár: Eszmék, eszközök, hatások. Tanulmányok a magyarországi propagandáról 1914–1919. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Budapest, 348 (2018)

MTA BTK REFO500 REFORMÁCIÓTÖRTÉNETI MUNKACSOPORT

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
honlap: <http://www.refo500.nl/en>

I. A témacsoport fő feladatai 2018-ban

Az MTA BTK a 2012. április 28-án aláírt szerződés értelmében a REFO500 Stiftung nemzetközi konzorcium partnere lett. A 2012-ben létrejött munkacsoport 2017. december 31-ig látott el kutatási és tudományszervezési feladatokat. A magas színvonalú munka és sikeres

tudománydiplomácia együttesen járultak hozzá, hogy a két fél újabb 4 évre szóló szerződést kössön, amely 2018. január 1-től 2021. december 31-ig szól.

A munkacsoport tevékenységének célja kettős: részint az európai reformáció történetének magyar vonatkozásait és specifikumait dolgozza fel és teszi publikussá e nemzetközi fórumon, részint pedig a magyar tudományosságnak biztosít nemzetközi figyelmet, együttműködési lehetőségeket és tudományos publicitást. 2015 óta a közép- és dél-kelet európai térség REFO500-hoz kapcsolódó tudományos életét is szervezi.

II. Kiemelkedő eredmények

2018. március 28-án negyedik alkalommal került sor *Az értelmezés hatalma* című módszertani konferenciára, ahol ezúttal a *Kontextus és kontextualizáció* módszertani kérdéseire kapcsolódó előadások hangzottak el. A munkacsoport vezetőjének előadása (*Uglyography: a kibetűzhetetlen grafológiája. Mikroszintű kontextualizáció az irodalomtörténet-írásban*) mediális mikrokontextusokat reflektált, míg a munkacsoport másik tagja a Szkender bég kultuszát létrehozó történeti kontextusokat tárta fel (*Krónikás ének vagy hősköltemény? – Bogáti Fazakas Miklós: Szkender bég históriája*).

A munkacsoport tagjai az MTA BTK Irodalomtudományi Intézet Reneszánsz Osztályával együtt szervezték immár második alkalommal azt a mesterkurzust, amely a módszertani konferenciához hasonlóan a hagyományteremtés jegyében zajlott 2018. június 18–22. között. A 2018-as mesterkurzus a 30 éves háború (1618–1648) témájára épült: *1618–2018. A harmincéves háború hatása irodalmunkra*. Arra tettek kísérletet, hogy megvizsgálják a műfaj- és stílustörténeti kutatásokra alapozott irodalomtörténeti tipológia érvényességét a négy évszázaddal ezelőtti történeti események fényében: <https://www.reforc.com/summer-course-budapest-on-the-thirty-years-war-1618%E2%80%922018/>

Fontos hagyományt teremtett a Klaniczay Tibor (1923–1992) irodalomtörténészről elnevezett Klaniczay Tibor emlékelőadás-sorozat (*Tibor Klaniczay Memorial Lecture Series*) első rendezvénye, amelyre 2018. november 20-án került sor. Az első előadást Klaniczay Gábor tartotta, melyben a késő középkori kultúra és a reformáció, pontosabban az ún. *proto-reformáció* (elő-reformáció) komplex viszonyát mutatta be: *Reformáció a középkorban (1000–1500)*. Ez az esemény nemzetközi vonatkozásban is figyelmet kapott: <https://www.reforc.com/project-launching-event-the-long-reformation/>

A munkacsoport az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének Reneszánsz Osztályával, a Babeş-Bolyai Tudományegyetemmel, illetve a RefoRC nemzetközi platformmal együttműködve tartotta meg az éves gyakoriságú Rebakucs-konferenciát Kolozsvárott, 2018. május 3–5. között *A dialógus formái a magyar régiségben (1450–1750)* címmel. A tanácskozás a tágabb értelemben vett dialógus, azaz a dialogicitás felől vette szemügyre a magyar régiség szövegformáit, művészi ágait, társadalmi érintkezési gyakorlatának kommunikációs hátterét, retorikai és poétikai mintáit. A munkacsoport tagjai szekciókat vezettek, illetve hozzájárultak az előadásokat kísérő szakmai párbeszédhez.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A munkacsoport vezetője részt vett a VIII. REFORC konferencián (*Reformation and Education*, Varsó, 2018. május 24–26.), amelyet a Varsói Egyetemen rendeztek (<https://www.reforc.com/eighth-annual-reforc-conference-2018warsaw/>). A konferencia a

reformáció és az oktatás viszonyára kérdezett rá, miközben egy sor olyan diszciplináris újdonságot is megszólaltatott, amelyek az írás- és olvasástörténet, illetve az alfabetizáció és medialitás kora újkori sajátosságai. A konferencia az egyháztörténeti megközelítés kizárólagossága helyett valós inter- és multidiszciplináris megközelítéseket mutatott be.

Az Evangélikus Hittudományi Egyetem rendezésében került sor a *Gályarabper – gyászévtized – protestáns emigráció: módszertani műhelybeszélgetés az újabb évforduló küszöbén* elnevezésű rendezvényre 2018. november 15-én. A munkacsoport vezetője előadással (*A vallásüldözés történeti tapasztalatából létrejövő történeti, egyháztörténeti és irodalmi jelenségek a kéziratos hagyományban*) járult hozzá a szakmai tanácskozáshoz.

A berlini Freie Universität Filozófiai Intézetében 2018. december 7-én nemzetközi tanácskozást rendeztek az *Episteme in Bewegung* című projekt (<http://www.sfb-episteme.de/>) keretében *Interdisciplinary Practices and Epistemic Transfer in the Reformation Period. Case Studies* címmel, amelyen előadást tartott a munkacsoport vezetője. Előadásában (*The Great Book of Knowledge: János Apáczai's Encyclopaedia, 1654*) a kora újkori kulturális átvitelek és fordítások viszonyát értelmezte a Magyar Encyclopaediában.

IV. Elnyert fontosabb hazai pályázat

2018-ban sikerült egy MTA Lendület-pályázatot elnyerni, amely a munkacsoport működéséhez szükséges anyagi feltételeket további öt évre biztosítja. A pályázat címe: *Hosszú reformáció Magyarországon és Erdélyben I.: konfesszionalizációk és irodalmi kultúrák a kora újkorban (1500–1800) / Long Reformation in Royal Hungary and Transylvania I.: Confessionalism and the Emerging Literary Cultures of the Early Modern Era (1500–1800)*. Futamidő: 2018–2023; megítélt összeg: 155.000.000 Ft.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Péter, Katalin: *Studies on the History of the Reformation in Hungary and Transylvania*, ed. Gabriella Erdélyi, Vandenhoeck and Ruprecht, Göttingen (2018)
2. Tóth Zsombor: *Protestáns biográfia és hosszú reformáció: Kálvin János latin nyelvű életrajzának 18. századi ismeretlen magyar fordításáról*. In: *A reformáció emlékezete. Protestáns és katolikus értelmezések a 16–18. században*. Szerk.: Fazakas Gergely Tamás, Imre Mihály. Debreceni Egyetemi Kiadó, Debrecen, 136–155 (2018)

MTA BTK – NEB VIDÉKTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.; 1250 Budapest, Pf. 9
honlap: <http://www.btk.mta.hu/videktortneti-temacsoport.html>

I. A témacsoport fő feladatai 2018-ban

A témacsoport munkájához 25 kutató csatlakozott, amikor egy újabb kétéves projektet indítottak: a vidéki térségekben az 1960-as években végbement társadalmi folyamatok vizsgálatát kezdték meg. A lokális forrásbázisú vizsgálatokat az indokolja, hogy a „hatvanas évek” úgy a történetírásban, mint a közvéleményben a „kádári konszolidáció” időszaként hagyományozódott az utókorra, miközben a kollektivizálás következményeként megszűnt a parasztság mint társadalmi nagycsoport, s ebben az évtizedben hatszázezren hagyták el a falvakat s váltak ipari munkássá; az évtized második felében pedig elsősorban a középkorú férfiak halandósága is romló tendenciát vett. A témacsoport – a korábbi évek gyakorlatához

hasonlóan – alulnézeti, az intézményesült diktatúrát elszenvedő, az ahhoz alkalmazkodó állampolgár perspektívájából kezdte meg társadalomtörténeti esettanulmányainak kidolgozását.

A témacsoport másik feladata a 2015–2016-os kutatások tanulmányaiból szerkesztett kötet megjelentetése volt, amely *Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években* címmel, 2018 május végén látott napvilágot.

II. Kiemelkedő eredmények

A „hatvanas évek” témájú kutatás első eredményei is megerősítették azt a kiinduló hipotézist, miszerint következményeit tekintve ez az évtized sokkal több negatív, máig ható változást eredményezett a magyar társadalomban, mint az ötvenes évek. Sikertült kimutatni, hogy a hagyományos vidéki létmódokkal szemben represszív politika ugyan kevésbé látványos formában, de továbbra is az ötvenes években megfogalmazott célokat követte: az iparosítás primátusával szemben az agrárérdekek és az ehhez kötődő társadalmi csoportok boldogulása nem kapott zöld utat. A hatvanas évek sajátja, hogy a pártállam a társadalombiztosítási rendszerbe kódolt negatív megkülönböztetésekkel „üzent” a vidéki népesség számára: a magasabb színvonalú és összegű ellátáshoz létformáját hátrahagyva, ipari munkássá vagy városi lakossá kell válnia.

A témacsoport 2018-ban három konferenciát szervezett. A sort egy forráselemzési és módszertani műhelykonferencia nyitotta április 12-én *„Fellazult tételben”? A pártállami politika és a hatvanas évek vidéki társadalmá* címmel a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) hivatalában. Az év során elvégzett munkáról a témacsoport tagjai most is két őszi konferencián adtak számot: az első *Az árnyékos oldalon. A vidéki Magyarország az 1960-as években* címmel került megrendezésre november 8-án a NEB hivatalának tanácstermében. A másodikat Kecskeméten, a Neumann János Egyetem Pedagógusképző Kara társszervezésében tartották *„Konszolidáció” a mindennapokban. Magyar vidék a hatvanas években* címmel november 29-én.

Legfontosabb eredményük, hogy az MTA BTK és a NEB közös kiadásában megjelentették a *Magyar vidék a 20. században* című sorozat második kötetét, a 24 szerző tanulmányait tartalmazó *Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 1.* című, 678 oldalas kötetet.

A témacsoport kiadásra készítette elő a *Vidéktörténet* című, interdiszciplináris, történeti vidékkutatási dolgozatokat tartalmazó sorozat második kötetét.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A témacsoportban az egyedül kutatói státusban dolgozó vezető kutató mellett további öt fő az MTA BTK alkalmazottja (Történetudományi és Néprajztudományi Intézet), míg 19 fő más intézményben (MNL OL és megyei levéltárai, NEB, DE, NJE, PTE) dolgozó kutató tagja volt a témacsoportnak.

IV. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Horváth Gergely Krisztián: Szovjetizálás és ellenállás a Veszprémi egyházmegyében. Dr. Kőgl Lénárd pályája az 1940–1960-as években. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 306 (2018)
2. Vakvágány. A „szocializmus alapjainak lerakása” vidéken a hosszú ötvenes években 1. Szerk.: Horváth Gergely Krisztián. MTA BTK–NEB, Budapest, 678 (2018)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

FILOZÓFIAI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

telefon: (1) 224 6778; fax: (1) 224 6784

e-mail: fi.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.fi.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2018-ban

Az MTA BTK Filozófiai Intézet a tárgyévben közszolgálati alapfeladatának megfelelően kutatásokat végzett a filozófia történeti korszakaiban és diszciplináris területein. A filozófia diszciplináris területein a természettudományok filozófiáján belül a kutatási érdeklődés homlokterében a lokális kauzalitás, a kontextualitás, a perzisztencia, a fizikai lehetőség fogalma, valamint a valószínűség egy új interpretációja, a közös ok elv és statisztikus fizikai használata állt. Az ismeretelmélet és az analitikus filozófia terén az Intézet folytatta a tág értelemben vett ismeretelméleti problémák újragondolását, eredményeinek a hazai és nemzetközi fórumokon való publikálását, rendezvények szervezését. A magyar filozófiatörténeti kutatási tevékenységet a futó OTKA/NKFIH és MTA bilaterális projektek záró rendezvényeinek megszervezése és az ahhoz kapcsolódó publikációk közzétevése, a tudományfilozófia és tudománytörténet terén pedig a „Morál és tudomány” Lendület-pályázat vállalásaiból fakadó feladatok határozták meg. Az egyetemes filozófiatörténeti kutatások arculatát is összefoglaló jellegű publikációk megjelenése jellemezte a fenomenológiatörténet területén. Az Intézetben zajló eszmetörténeti kutatások legfontosabb célja a nemzetközi kutatási együttműködések további elmélyítése volt (pl. közös kötet megjelentetése a Londoni Egyetemmel a történeti alkotmányról, két városkonferencia anyagának megjelentetése, valamint további konferenciák szervezése). A tárgyévben megkezdődött az Intézet 2015-ben kezdeményezett Magyar Filozófiai Archívumának konszolidálása, melynek célja az archívumprojekt pilot fázisban felhalmozott eredményeinek egységes rendszerben történő elérhetővé tétele.

Az Intézet munkájának feltételeit a tárgyévben nagyban meghatározta az MTA kutatóintézet-hálózatának az év közepén bejelentett reformja. Az Intézet igazgatója az év végével lemondott mandátumáról.

II. A 2018-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Az Intézet fent jelzett kutatási eredményei az előző évben tovább konszolidált kutatócsoport-struktúrában belül a következőképpen valósultak meg:

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* kutatói megvizsgálták a kvantumelméleti lokális kauzalitás fogalmát és összevetették a Bayes-hálók elméletének kauzalitásfogalmával. Tisztázták a kvantumkontextualitás és a Kochen-Specker-tételek viszonyát. Kidolgozták a fizikai lehetőség egy új fogalmát. Megvizsgálták a perzisztencia fogalmát az elektrodinamikában. Kidolgozták a valószínűség fogalmának egy új, a kauzalitásra épülő értelmezését. Kísérletet tettek egy új, szigorúan operacionalista ismeretelmélet felépítésére. A tárgyév folyamán a csoport folytatta a fizikusok és filozófusok közös workshop-sorozatát, a *Physics meets Philosophy* sorozatot, a *The Unreasonable Effectiveness of Mathematics in Natural Sciences* című rendezvénnyel (szeptember 25.). A Springer kiadónál a csoport egyik tagjának egy társszerzővel írt monográfiája jelent meg *Quantum Theory and Local Causality* címmel. A csoport kutatói

folytatták az NKFIH által támogatott *A fizika metafizikai alapjai formális megközelítésben* elnevezésű kutatási projektet. *Science Studies 2* címmel workshopot szerveztek az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjában (június 5.); *Modality in Physics* címmel a krakkói Jagelló Egyetemen (június 11-13.), valamint *Reduction and Physicalism, a Jerusalem–Budapest twin workshop* címmel a jeruzsálemi Héber Egyetemen (november 5-6.).

A *Hermeneutika és Vallásfilozófiai Kutatócsoport* tárgyévi programjai közül kiemelkedő helyet foglal el az immár hagyományossá vált közös szervezésű debreceni konferenciasorozat, amely október 4–5-én került megrendezésre. A budapesti, szegedi, egri és debreceni kutatók részvételével zajló disputa a *Közelítések az igazsághoz* címet viselte. A konferencia írásos anyaga előreláthatólag a 2019-es esztendőben jelenik meg. Idén is folytatódta a kutatócsoport égisze alatt zajló, megújult tematikájú Paideia-előadások, melynek keretében öt előadás hangzott el.

Az *Ismeretelmélet Kutatócsoport* a tárgyévben folytatta kutatásait a filozófiai megismerés természetéről, a tudományos megismerés sajátosságairól, a heurisztika kortárs megközelítésekhez való viszonyáról, a kogníció és tudat filozófiai kérdéseiről, valamint a szabad akarat megalapozhatóságáról. A csoport kutatói közelebbről vizsgálták az episztemológiai elkötelezettségek szerepét a digitális bölcsészetben, a matematikatanítás ismeretelméleti kérdéseit, a kollektív vélekedések kialakulásának mechanizmusát tudós és nem-tudós közösségekben, naturalizmus és fenomenológia kapcsolatát, továbbá a szubsztancia-dualizmus és szabad akarat relációját. Kutatásokat folytattak a magyar tudományfilozófia 20. századi történetében, vizsgálták a reprezentáció fogalmának és tudományban betöltött szerepének sajátosságait, a teizmus és ateizmus problémáját értelmezték a kozmológiai érvek tükrében, vizsgálták mit implikál az elme fizikalista felfogása. Kutatták a manapság egyre inkább fókuszba kerülő társas elme/társas agy problémáját az elmefilozófia területén és folytatták a tudomány társadalom-episztemológiai keretének kidolgozását. Elkezdték kutatni a humán és gépi heurisztika ismeretelméleti kérdéseit, illetve általában a mesterséges intelligencia által felvetett filozófiai problémákat.

A kutatócsoport két nemzetközi konferenciát (*Dualism in the Twenty-First Century*, Budapest, CEU; 2018. december 6–8.; *Free Will and Epistemology*; Budapest, MTA BTK; 2018. október 26.) és három hazai rendezvényt szervezett (*Nyelven innen, nyelven túl* Budapest, MTA BTK, 2018. február 22.; *A végtelen fogalmi*, Budapest, MTA KIK, 2018. november 16.; *A fenomenológiai tényektől a filozófiai elméletekig*, Budapest, MTA BTK, Trapéz terem, 2018. március 1–2.). Két szerkesztett kötet (*Az érzelmek jelentése – a jelentés tapasztalata*, L’Harmattan Kiadó, Budapest, 2018., 239 old.; *Tudomány vagy tapasztalat? A fenomenológia és a naturalizmus szerepe a filozófiai elméletalkotásban*, Budapest, Fakultás Könyvkiadó, 2018., 241 old.) és két monográfia (*Az igazság pillanatai. Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*, Budapest, Kalligram Kiadó, 2018., 376 old.; *Morális felelősség, érdem és kontroll – A morális felelősség metafizikája*, Budapest, L’Harmattan Kiadó, 2018.) jelent meg a kutatócsoport tagjainak munkájaként, valamint több tanulmány lett rangos folyóirathoz benyújtva (pl. *Analysis*, *AVANT: The Journal of the Philosophical-Interdisciplinary Vanguard*, *Dialectica*, *Thought*, *Magyar Filozófiai Szemle*). A kutatócsoport tagjai által korábban benyújtott tanulmányok közül hármat fogadtak el közlésre: egyiket a *Science and Technology Studies*-ban; a másikat a *Magyar Filozófiai Szemle*-ben, a harmadikat pedig a Brillnél megjelenő Feltz–Missal–Sims (eds.), *Free Will, Causality, and Neuroscience* c. kötetben. A csoport tagjainak munkáját továbbra is a műhely-szemináriumokon folytatott diszkussziók segítették, valamint sikerült növelni a csoport integritását és erősíteni szakmai beágyazottságát

konferenciák szervezésével, közös publikációkkal, valamint konferenciákon való aktív részvétellel.

A *Magyar Filozófiatörténet Kutatócsoport* a tárgyévben az előző év végére kialakult létszámmal működött. A korábban határozott idejű szerződéssel dolgozó munkatársak munkaviszonya megszűnt, egy kutató külföldi kutatói ösztöndíjjal volt tartósan távol, ám ezalatt is vezette korábban elkezdett intézeti projektjét. Összlétszám: egy tudományos tanácsadó (tartósan külföldi kutatói ösztöndíjjal távol), két tudományos főmunkatárs. A csoport tagjai által vezetett projektekben a csoporttagokon kívül az Intézet munkatársai közül még három kutató és egy tudományos szolgáltató vett részt rendszeresen, ezenkívül még hét külsős kutató dolgozott a projektjeikben, közülük egy a BTK más intézetéből. *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA/NKFIH-projekt (K 104643, futamidő: 2012–2017) zárójelentésének értékelését 2018. június 6-án kapták meg *kiváló* minősítéssel, a projekt hivatalosan *lezárt* június 13-án lett, a 2018. július 4-ére dátumozott *projektzáró levelet* 2018. december 6-án kapták meg, így a sikeres projektre referenciaként csak a következő évben kiírt pályázatokban tudnak majd hivatkozni. Már a projekt lezárása után jelent meg egy ide kapcsolódó angol nyelvű tanulmány, ilyen áthúzódó eredményekre a későbbiekben is számítani lehet. *Az Eötvös József levelezésének kiadása* című OTKA/NKFIH-projekt (K 112137) egy év hosszabbítást kért és kapott, amit jelentős mennyiségű újabb levéltári forrás felbukkanása indokolt. Több szerződéses munkatárs feladata végeztével távozott a projektből, és újak alkalmazására került sor más feladattal. A tárgyévben újabb jelentős levéltári alap kutatásokra került sor magyarországi és külföldi levéltárakban. A több mint ezer új tétel táblázatba vétele és kartotékolása megtörtént, átírásuk folyamatban van. A német nyelvű levelek átírásának ellenőrzése után megkezdődött a fordításuk is. *A kreatív város eszméje Közép-Európában: eszmetörténeti víziók és empirikus mutatók* című 2016-ban indult kétoldalú nemzetközi egyezményen alapuló litván–magyar közös kutatási projekt utolsó évében két vilniusi műhelykonferenciára került sor, melyek közül a második a projekt tapasztalatainak megbeszélését is szolgálta. Projekteseményeken a magyar résztvevők hat idegen nyelvű előadást tartottak, ezenkívül hét magyar nyelvű előadásban ismertették a projektben végzett kutatásaik eredményét. A projekt záróévében jelent meg a fő kutatási eredményeket ismertető publikációk zöme, öt idegen nyelvű tanulmány a négy résztvevőtől, de várhatóak még publikációk, melyek megjelenése áthúzódik a következő évre. *Az értelmiség szerepe a kollektív identitások megteremtésében Lengyelországban és Magyarországon a 19. és 20. században* című kétoldalú nemzetközi egyezményen alapuló lengyel–magyar közös kutatási projekten belül sor került a magyar kutatócsoport kibővítésére egy intézeti fiatal kutatóval. Magyar részről egy budapesti műhelykonferencia és egy kutatói szeminárium megszervezésére került sor, valamint a magyar kutatócsoport minden tagja részt vett a projektév varsói záró rendezvényén, egy széles merítésű nemzetközi konferencián. (Feladatul tüzték ki az előző év budapesti túlsúlya után a varsói jelenlét erősítését.) Projektrendezvényeken a tagok összesen öt idegen nyelvű konferencia-előadást tartottak, valamint egy idegen nyelvű és három magyar konferencia-előadásban ismertették a projektben végzett kutatásaik eredményét, az Intézet más munkatársai projektrendezvényen további két idegen nyelvű konferencia-előadással vettek részt. A kutatás részeredményeit három idegen nyelvű és két magyar publikációban tárták a szakmai nyilvánosság elé. *A Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* című, nagy összegű interdiszciplináris NKFIH-projektben részt vevő három csoporttag hozzájárult a projekt zárójelentésének összeállításához a kutatásaikra vonatkozó résszel, valamint megjelent egy idegen nyelvű összegző tanulmány. A csoport egy tagja vett részt az Intézetnek a digitális *Magyar Filozófiai Archívum* létrehozására irányuló projektjében, a kutatócsoport pedig azzal járult hozzá a projekthez, hogy a folyamatos filozófiatörténeti szakértői tevékenység mellett egy idegen nyelvű elméleti tanulmányt is készített a digitális archívumok szerepéről és lehetőségeiről a magyar filozófiatörténetben. A

Mohács 1526–2026. Rekonstrukció és emlékezet című projektben részt vevő két csoporttag megkezdte a projekten belüli kutatómunkát, és a projektben meghatározott ütemterv szerint leadta egy nagyobb terjedelmű (öt szerzői íves) kétszerős tanulmány kéziratát, amelyet a többi hasonló kézirattal együtt a projekten belül szervezett műhelykonferencián vitattak meg.

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* működését nagyban befolyásolta, hogy a tárgyév folyamán nyugdíjba vonult a csoportot vezető szenior kutató, aki a kozmológiatörténet és a 19–20. századi egyetemes és magyar filozófia- és tudománytörténet elismert kutatójaként oszlopos tagja volt az Intézetnek. A tárgyév folyamán újrászerveződő kutatócsoport jelenleg doktorandusz és posztdoktori kutatókból tevődik össze, akik a modern filozófia- és eszmetörténet kutatásával foglalkoznak. Munkamódszerüket az elsődleges források széles körének használata, korszerű történetírói módszer alkalmazása és professzionális filológiai kompetenciák (pl. latin és történeti német nyelv) bevonása jellemzi. A kutatócsoport deklarált új célkitűzése, hogy – az Intézet más csoportjaival együttműködve – a nemzetközi színvonalú modern filozófiatörténeti kutatás intézeti platformjaként szolgáljon, és hozzájáruljon a magyar filozófiatörténet nemzetközi kontextusba helyezéséhez. Az ágazati esztétika filozófia- és eszmetörténete terén a kutatócsoport munkatársa a szocialista realizmus és a szocialista modernizmus eszme- és építészettörténeti, valamint kultúr- és művészetfilozófiai vonatkozásait vizsgálta (lásd V. szakasz); a koramodern egyetemes filozófiatörténet terén a sztoicizmus recepciótörténete témájában publikált kutatási eredményeket; a fenomenológiatörténet terén pedig szintetizáló jellegű kutatási teljesítmények megjelentetésére került sor, egyrészt az *A fenomenológia keletkezéstörténete mint filozófiai probléma* című monográfia (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont), másrészt az Edmund Husserl korai filozófiáját bemutató tanulmány megjelentetésével az *Oxford Handbook of the History of Phenomenology* című kötetben (lásd V. szakasz).

A *Politika- és Morálfilozófiai Kutatócsoport* legfontosabb eredménye, hogy megjelent az *A History of the Hungarian Constitution: Law, Government and Political Culture in Central Europe.* című kötet, továbbá egy olasz nyelvű, sokszerzős *Italia e Ungheria, tra una guerra e l'altra (1921–1945)* című tanulmánykötet, az Intézet és a kutatócsoport társszervezésében rendezett konferencia előadásai alapján. A csoport kutatói megtartották a *Hamlet in Wittenberg* című nemzetközi konferenciájukat és megkerestek egy angol nyelvű kiadót az anyag kiadására (még elbírálás alatt). A konzervativizmuskutatás keretében megjelent egy angol nyelvű, összehasonlító tanulmány Oakeshott-ról és MacIntyre-ről, valamint egy angol nyelvű tanulmány az európai konzervativizmus jövőjéről, egy lengyelországi tanácskozás folytatásaként, Brüsszelben. A természetjogkutatás keretében részt vettek a PPKE JÁK által szervezett *A Természetjog Napja* című rendezvényen, s előadást is tartottak, illetve a témakörben több publikációjuk is született. Az emberi méltóság filozófiai fogalmáról folyó kutatás keretében megszületett *A „szentség aurája” és az ember méltósága – Észrevételek Hans Joas szakralizációs tézisééről* című dolgozat. A kutatócsoport társszervezésében lezajlott a hagyományos *Registers of Philosophy* (angol nyelvű, hazai) konferencia, ahol egy princetoni kolléga tartotta a keynote előadást. A kutatócsoport egyik tagja az EAUH 2018-as római konferenciáján szekciót szervezett és angol nyelvű előadást is tartott, illetve a kutatócsoport tagjai az MTA székházában rendezték meg a Szabad György emlékkonferenciát, melynek válogatott anyaga a Magyar Tudományban fog megjelenni.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* munkája a jelzett Lendület pályázat keretében zajlott. A kutatócsoport kutatói két monográfiát jelentettek meg: az egyik magyar nyelven elsőként nyújt átfogó és részletes bevezetést a logikai empirizmusba, vagy ahogy még olykor nevezik, a logikai pozitivizmusba, gazdag archívumi anyagra támaszkodva. Teszi ezt

olyan stílusban, hogy nem csak a szakmai, de a művelt laikus olvasóközönség is haszonnal forgathatja. A másik monográfia a megértő társadalomtudomány történetét egységes elméleti-filozófiai keretbe foglalva érvel amellett, hogy a társadalmi jelenségek vizsgálata azok természetéből adódóan sajátos módszereket igényel. Célja, hogy az empirikus társadalomkutatás gyakorlatát filozófiailag alapozza meg, a kortárs analitikus filozófia és a társadalomtudományos megértés elméleti hagyományainak ötvözése segítségével. A fontosabb eredmények között megemlíthető egy nemzetközi kooperációban született összeállítás a *Journal of Scottish Philosophy* c. folyóiratban Adam Smith gazdaságtani, politikai és filozófiai elméleteinek kortárs recepciójáról; egy tanulmány a *Journal for General Philosophy of Science* c. folyóiratban Newton fény- és Goethe színelméletének konfliktusában tárgyalja az aluldetermináltság kérdését, s képvisel újszerű álláspontot, a tudományos vita dinamikájának és az álláspontok rekonstruálhatóságának problémái tekintetében.

b) Tudomány és társadalom

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* egyik tagja a Somló Bódog Kör szervezésében pódiumbeszélgetésen vett részt *Mit ér a tudós, ha magyar?* címmel. A kutatócsoport tagjai a kvantumelmélet filozófiáját népszerűsítő előadást tartottak a Károli Gáspár Református Egyetem bölcsészhallgatóinak.

A *Hermeneutika és Vallásfilozófia Kutatócsoport* egyik tagja előadást tartott a Magyar Tudomány Ünnepeén, egy másik tagja pedig a Magyar tanárok Egyesületének József Attila-konferenciáján tartott plenáris előadást. A kutatócsoport mindhárom kutatója részt vesz a felsőoktatás munkájában, illetve a doktori képzésben.

Az *Ismeretelmélet Kutatócsoport* által idén is megszervezésre került a PPKE BTK-án két alkalommal Filozófiai Teaház, melyek témái a *Miért mentsük meg a Földet?* (2018. november 30.), ill. *A filozófia célja* (2018. április 20.) voltak. A kutatócsoport tagjai a heurisztika területén végzett kutatásainak tanulásméleti vetületei kapcsolódnak a Múcsarnok *Rejtett történetek – az életreform-mozgalmak és a művészetek* c. kiállításának háttérkutatásaihoz és szakmai együttműködést jelentenek az ELTE PPK Neveléstudományi Intézet Történeti, Elméleti és Összehasonlító Pedagógiai Kutatócsoportjával, valamint a Neveléstudományi Doktori Iskolának a „fin de siècle” oktatásfilozófiai „rejtett történeteinek” feltárására irányuló kutatásaival. A kutatócsoport kutatói munkáikban többek között részletesen elemezték a feltétel nélküli alapjogvédelem koncepciója mellett és ellen felhozott legerősebb megfontolásokat, meghívottként pedig előadásokat tartottak a BME Filozófia és Tudománytörténeti Tanszékén *Égető lelkiismereti szükséglet* címmel, a PPKE Bölcsész- és Társadalomtudományi Tanszékén *A filozófia szolgálata* címmel és a BMGE Filozófia és Tudománytörténet Tanszékén *Direkt reliabilizmus* címmel.

A *Magyar Filozófiatörténet Kutatócsoport* tagjai az ismeretterjesztő tevékenység körében öt könyv- és lapszám-bemutatót, illetve kiállítás-megnyitót tartottak a szélesebb közönségnek, illetve egyetemi hallgatóknak (Írók Boltja, Kossuth Klub, a péceli Rátkay Klub, a kolozsvári egyetemisták nyári szakmai tábora, Hatvani Galéria), és három előadást tartottak középiskolások számára. Tovább folytatódott az olvasótábori mozgalomban való részvétel (kéthetes középiskolások tábora szakmai programjának és a hozzá kapcsolódó szöveggyűjteménynek az összeállítása, részvétel a tábor szervezésében és vezetésében). A legnagyobb elérésű tudományos ismeretterjesztő esemény a szlovákiai magyar egyetemisták gombaszögi táborában szervezett filozófiai kerekasztalon való részvétel volt, amelynek egészéről felvételt készített a szlovák közszolgálati televízió magyar adása. A nemzeti

kulturális örökség megőrzéséhez a legértékesebben a szlovákiai Csetneken (Štítňnik) elhelyezett Szontagh Gusztáv emléktábla járul hozzá, amely a szlovák lakosságú községben az egyetlen kétnyelvű felirat. A táblaállítás közvetlenül kapcsolódik a csoportban folyó kutatómunkához: az előző beszámolási évben láttak napvilágot a csoport tagjának szerkesztésében Szontaghnak közvetlenül Világos után írott, addig kéziratban maradt emlékiratai. (A táblaállításához a csoport tagjai ünnepi beszéddel, ismeretterjesztő cikkel és a tábla szövegének megfogalmazásával járultak hozzá.)

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* tagja előadással vett részt a Kutatók Éjszakája programban.

A *Politika- és Morálfilozófia Kutatócsoport* konferenciát szervezett Balatonfüreden *Polgári öntudat, városfejlesztés és önkormányzati modellek Magyarországon és Európában. A közepes és kisebb városok példája* címmel, a hazai kisvárosok problémáinak és eredményeinek összehasonlító bemutatására. A kutatócsoport egyik tagja a *Bioetika* című folyóirat főszerkesztője lett, továbbá beválasztották a Szent István Akadémia tagjai közé. A csoport kutatói a tömegkommunikáció elméleti kérdéseit tárgyalva részt vettek a *New Trends in Political Communication and Public Administration* című nemzetközi, interdiszciplináris kutatási projektben, mely a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem koordinációjában 2018 januárjától 2018 decemberéig zajlott. A kutatócsoport rendezvényei közül pedig az aktuális közpolitikai témákat érintő, a szakmán kívül is ismert *Társadalomfilozófiai vitakör* két kérdést járt körül idén: *Humanizálható-e a hatalom?* és *Populizmus és demokrácia* címmel.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* egyik prioritása a magyar eszme- és filozófiatörténet kutatása, és ezen keresztül hozzájárulás a nemzeti kulturális örökség megőrzéséhez és feltáráshoz. Ennek keretében a kutatócsoport két hazai konferenciát szervezett a magyar filozófiatörténet szociologizáló aspektusainak feltárása érdekében, valamint egy szekciót a Filozófiai Intézet és az ELTE kooperációjában megrendezésre került konferencián belül. A kutatócsoport egyik tagja a *Magyar Filozófiai Szemlében* megjelent tanulmányában Hauser Arnold pályakezdésének filozófiai kontextusát térképezte fel.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2018-ban

Az Intézet általános kutatói mobilitásának és nemzetközi kapcsolatainak a tárgyévben is jó fokmérője a kutatók élénk nemzetközi és hazai előadói tevékenysége. Az Intézet kutatói a tárgyév során 49 idegen nyelvű előadást tartottak külföldön (az Intézet kutatói átlagléttségük számára vetítve fejenként átlagosan 1,7 előadás). Ehhez további 152 előadás társult Magyarországon magyar és idegen nyelveken, illetve határon túl magyar nyelven (az Intézet kutatói átlagléttségük számára vetítve fejenként átlagosan további 5,4 előadás).

A *Fizika Filozófiája Kutatócsoport* tagjai összesen 18 tudományos előadást tartottak különféle hazai, valamint nemzetközi konferenciákon, illetve tanszéki szemináriumokon az alábbi városokban: Budapest, Dubrovnik, Düsseldorf, Jeruzsálem, Hannover, Krakó, London, Pittsburgh, Salzburg, Seattle, Utrecht). A *Szent István Szakkollégium* felkérésére *Tudományfilozófiai problémák a társadalomtudományokban* címmel, az *Angelusz Róbert Szakkollégium* felkérésére *A valószínűség interpretációi* címmel tartottak kurzust, valamint a *London School of Economics* Filozófia, Logika és Tudományos Módszer Tanszékén *Einstein for Everyone* címmel tudományfilozófiai kurzust. A kutatócsoport tagjai opponensként részt vettek PhD-dolgozatok házi-, ill. rendes védésén, valamint az Intézet *Working Papers in Philosophy* c. kiadványának sajtó alá rendezésében. Tanulmányokat referáltak több nemzetközi

folyóirat (*Studies in History and Philosophy of Modern Physics, Philosophy of Science*) számára. Együttműködésre léptek a jeruzsálemi Héber Egyetem *Sidney M. Edelstein Center for the History and Philosophy of Science, Technology and Medicine* kutatóintézettel, és megállapodtak egy évenkénti konferenciasorozatról.

Az *Ismeretelmélet Kutatócsoport* tagjai számos külföldön megrendezett konferencián vettek részt meghívott előadóként, vagy pozitívan elbírált jelentkezés alapján. Együttműködtek a California State University, Fresno: Polya Center and Academy-vel, az MTA Számítógépes Társadalomtudomány témacsoportjával és a Computational Social Science–Research Center for Educational and Network Studies (CSS-RECENS) kutatócsoporttal. Tanácsadással segítették a *Budapest Semesters in Mathematics Education*, a *Johannes Kepler University Linz, STEM Education Centre*, valamint az *ÉlményMűhely Nemzetközi Mozgalom az Élményközpontú Matematika-oktatásért* munkáját. A kutatócsoport tagja részt vesz az ELTE BTK Logika Tanszékén működő *Kiválósági Kutatócsoport* munkájában az autonóm problémamegoldó rendszerek és a morális felelősség témájával. A kutatócsoport tagjai több szerkesztőség (*Digitális Bölcsészet, Research in Drama Education. The Journal of Applied Theatre and Performance, Image – Journal of Interdisciplinary Image Science*), az MTA Pedagógiai Bizottság Drámapedagógiai Albizottságának munkájában, valamint a Polya Center, California State University tanácsadó testületében vesznek részt, és Bolyai-pályázatok és beszámolók bírálatával segítik az MTA munkáját. A kutatócsoport tagjai az Intézetet, egyszersmind az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontot képviselve csatlakoztak az Innovációs és Technológiai Minisztérium kezdeményezésére létrejött Mesterséges Intelligencia Koalícióhoz, és a 2019-ben felállítandó hat munkacsoport közül négynek a munkájában terveznek részt venni (Adatipar és adatvagyon, Nemzetközi kapcsolatok, Oktatás és tudatosítás, Szabályozási és etikai keretek).

A *Magyar Filozófiatörténet Kutatócsoport* bilaterális projektjei révén tovább mélyítette kapcsolatát a lengyel és litván tudományos műhelyekkel. E projektekhez számottevő kutatói mobilitás kapcsolódott, lévén hogy ez a bilaterális programok elsődleges célja. Egy senior kutató az egész beszámolási évben vendégkutató volt az *MWK-FELLOWS COFUND-Fellowship* keretében (Max-Weber-Kolleg für kultur- und sozialwissenschaftliche Studien der Universität Erfurt). A csoport tagjai részt vettek az Intézet *Working Papers* című kiadványának sajtó alá rendezésében, valamint a *Kellék* és a *Magyar Filozófiai Szemle* című szakfolyóiratok szerkesztésében.

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* a Szlovák Tudományos Akadémia Filozófiai Intézetével tartott fenn bilaterális kapcsolatot a tárgyévben, amelynek keretében a szlovák partner szervezésében műhelykonferenciára került sor a kelet-közép-európai fenomenológiáról *Phenomenology and We: The Traces of Husserl's Phenomenology in Our Countries* címmel (2018. október 25.), amelyen előadások mellett egy kerekasztalbeszélgetés is foglalkozott a fenomenológiai filozófia regionális történetével és jelenével.

A *Politika- és Morálfilozófia Kutatócsoport* legfontosabb partnere ebben az évben a University College London, School of Slavonic and East European Studies (SSEES) volt. Ugyancsak nagy jelentőségű, hogy két nemzetközi konferenciára is sikerült élvonalbeli egyetemek professzorait megnyerni (Harvard, Princeton, Leyden). Az olasz–magyar bölcsészettudományos együttműködés kimagasló példája egy tudományközi konferencia- és könyvsorozat szervezése és szerkesztése. Ennek keretében a második kötet jött ki a kutatócsoport tagjának társszerkesztésében, a BTK társkiadásában. A kutatócsoport több tagja rendes állásban tanít egyetemen, közülük az egyik egyetemi tanár, a másik idén vált egyetemi tanárrá (mindketten

tanítanak doktori iskolában is). A kutatócsoport a balatonfüredi konferencia szervezésében együttműködött a Debreceni Egyetemmel, a Budapesti Műszaki Egyetemmel és a Magyar Urbanisztikai Társasággal.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* nemzetközileg kiemelt rendezvénye a 45th *International Hume Society Conference* volt (100 résztvevővel), valamint a kutatócsoport Peter Millicannel (Oxford) közösen szervezi a *Recasting the Treatise* c. projektet. A kutatócsoport tagja részt vett továbbá Christian Damböck FWF-projektjében, amely Carnap levelezésének kiadására irányult.

IV. A 2018-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az *Ismeretelmélet Kutatócsoport* egyik tagja Bolyai ösztöndíjat nyert el, a kutatócsoport más tagjának a nemzetközi konferenciákon való részvételét pedig részben az MTA támogatta.

A *Hermeneutika és Vallásfilozófia Kutatócsoport* elnyerte a Tempus Közalapítvány Campus Mundi tanulmányút pályázatát, amellyel a heidelbergi egyetemi archívumban kutatott.

A *Modern Filozófiatörténet Kutatócsoport* által vezetett *Magyar Filozófiai Archívum*-projekt az MTA Infrastrukturális pályázata (INFRA) keretében 5 M Ft támogatást nyert el a projekt pilot szakaszaiban (2015-2017) felhalmozott eredmények konszolidálására és egységes rendszerben történő megjelenítésére.

A *Politika- és Morálfilozófia Kutatócsoport* a PPKE BTK-tól nyert el 180 ezer forintos támogatást egy heidelbergi konferencián való részvételre. Ugyancsak a PPKE segítette az említett londoni együttműködésben születő, történeti alkotmányos kötet idegen nyelvű megjelenítését, a magyar anyanyelvű szerzők nyelvi lektorálását biztosítva.

A *Tudománytörténet és Tudományfilozófia Kutatócsoport* egyik kutatója elnyerte a MTA Prémium Posztdoktori Pályázatát (22 M HUF értékben). A kutatás kiinduló problémája, hogy az analitikus filozófia történetében kanonizált Rudolf Carnappal szemben a kontinensen inkább Otto Neurath volt az, aki a tudományfilozófiai problémák feldolgozásának irányt szabott. A kutatás Neurath befolyását feltérképezve helyezi az általa előtérbe állított problémákat a tudományfilozófia 20. századi történetébe. A kutatócsoport másik kutatója pedig az MMA Művészeti Pályázatában részesült.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Frenyó Zoltán: *Szent Ágoston és az augusztinizmus*. Budapest: MTA BTK – Szent István Társulat (2018). <http://real.mtak.hu/89170/>
2. Gábor Hofer-Szabó – Péter Vecsernyés: *Quantum Theory and Local Causality*, Dordrecht: Springer (2018). <http://real.mtak.hu/91466/>
3. Hévízi Ottó: *A Liget, a Sétány, a Csarnok és a Kert. A filozófia színterei*. Budapest: MTA BTK-Kalligram Kiadó (2018). <http://real.mtak.hu/91627/>
4. Hörcher, Ferenc (szerk.) – Lorman, Thomas (eds.): *A History of the Hungarian Constitution: Law, Government and Political Culture in Central Europe*. International Library of Historical Studies (20). New York/London: I. B. Tauris (2018). <http://real.mtak.hu/85567/>

5. Hörcher, Ferenc és Lorman, Thomas (eds.): *A History of the Hungarian Constitution: Law, Government and Political Culture in Central Europe*. International Library of Historical Studies (20). I. B. Tauris, London; New York. (2018)
6. Jász, Borbála: Mental Map of the City: Elements of Visual Argumentation and Creativity in Modern City Planning. *Creativity Studies* 11:2, 92–97 (2018). <https://doi.org/10.3846/cs.2018.6901>
7. Kondor, Zsuzsanna: Representation and Extension in Consciousness Studies. *Avant. The Journal of the Philosophical-Interdisciplinary Vanguard* 8:1, 209–227 (2018). <https://doi.org/10.26913%2F80102017.0101.0013>
8. Kovács Gábor: *Két part között mindörökké?* Budapest: Liget Műhely Alapítvány (2018). <http://real.mtak.hu/89160/>
9. Márton Gömöri – László E. Szabó: On the Persistence of the Electromagnetic Field. *Journal for General Philosophy of Science* 49:102, 1–19 (2018). <http://philsci-archive.pitt.edu/12785>
10. Mester, Béla: Cities as Centres of Creativity in the East-Central European Nation Building. *Creativity Studies*, 11:1, 129–141 (2018). <http://real.mtak.hu/id/eprint/85543>
11. Ruspanti, Roberto (szerk.) – Turgonyi, Zoltán (szerk.): *Tra una guerra e l'altra: Incroci fra Italia e Ungheria: storia, letteratura, cultura, mondo delle idee (1921-1945)*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont / Róma: Centro Interuniversitario di Studi Ungheresi e sull'Europa Centro-Orientale (CISUECO) (2018) <http://real.mtak.hu/88930/>
12. Tózsér János: *Az igazság pillanatai: Esszé a filozófiai megismerés sikertelenségéről*. Budapest: Kalligram (2018). <http://real.mtak.hu/91644/>
13. Tuboly Ádám: *Egység és tolerancia: A logikai empirizmus tudományos világfelfogása*. Budapest: MTA BTK Filozófiai Intézet (2018) <http://real.mtak.hu/84940/>
14. Varga, Peter Andras: Husserl's early period: Juvenilia and the Logical Investigations. In Dan Zahavi (szerk.): *The Oxford Handbook of the History of Phenomenology*. Oxford, Oxford University Press. 107–134 (2018). <http://real.mtak.hu/79470/>
15. Zemplén Gábor: Theory Containment in Controversies. *Journal for General Philosophy of Science* 49: 4, 533-549 (2018). <http://real.mtak.hu/87043/>

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET

1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

telefon: (1) 279 2776; fax: (1) 385 3876

e-mail: igazgato.iti@btk.mta.hu; honlap: <http://iti.btk.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2018-ban

Az Irodalomtudományi Intézet feladata a magyar és a regionális irodalomtörténet korszakainak, irányzatainak, műfajainak, alkotóinak rendszerszerű tanulmányozása. A nemzeti kulturális örökség textuális hányadának, a nemzeti klasszikusok életművének és az irodalmi intézményrendszer történetének kutatásával az átfogó magyar *irodalomtörténeti szintézis* megírását készíti elő. Ennek egyik feltétele az irodalmi szövegek igényes *textológiai* feldolgozása. Több évtizede készülő és újonnan megindított sorozatai *kritikai kiadásban*, a ma elérhető legkorszerűbb módszertani eljárásokkal és a rendelkezésre álló ismeretek legteljesebb összegzésével (keletkezés-, tárgy-, szöveg- és befogadástörténet, utóélet stb.) adják közre a klasszikus magyar írói életműveket a középkortól a modern irodalomig, elvégezve a nemzeti kulturális örökség irodalmi szövegeinek minőségbiztosított feldolgozását és megőrzését. Jelentős irodalmi és művelődéstörténeti forrásmunkák, ritka nyomtatványok és kéziratok emellett további tudományos szövegkiadásokban látnak napvilágot.

Az Intézet nemcsak a magyar nyelvű, hanem a magyarországi latin nyelvű és a nemzetiségek nyelvén íródott alkotásokat is tanulmányozza, és munkája kiterjed a szomszédos népek és a kultúra egyes területein mintaadó szereppel bíró nyugat-európai nemzetek irodalmaival való kapcsolatrendszer kutatására is (genetikus és tipológiai komparatisztika). Az irodalom története mellett *az irodalmi gondolkodás, az irodalomtudomány, a kritikai megítélő elvek történetét* is kutatja: az irodalomfogalom és -értelmezés koronkénti eltérései a grammatikai, a retorikai, a poétikai, az esztétikai, a nyelvfilozófiai keretek változásainak leírása által válnak megérthetővé, sor kerül az irodalmi képzés, az irodalmi intézményrendszer tanulmányozására, és az irodalmi gondolkodásnak teret adó ismeretelméleti, filozófiai, teológiai nézetek eszmetörténeti tanulmányozására is.

Az Intézet az *irodalomelméleti* kutatásnak mind a strukturalista, mind a posztstrukturalista irányzatait műveli. A főbb témák ezen a területen a *műfaj- és fordításelmélet, a narratológia, a tropológia, a referencia és a szövegimmanencia viszonya*, valamint az irodalomtörténet-írás és az irodalomtudomány *módszertani kérdései* és új irányzatai.

Az Intézet meghatározó szerepet játszik a magyarországi irodalomtudományban. Több száz hazai és külföldi kutatóval dolgozik összehangoltan, közös projektek kezdeményezőjeként és részeseként; munkatársai részt vesznek a hazai irodalomtudományi intézményrendszer működtetésében, a tudományos minősítésben, a diszciplináris utánpótlás graduális és posztgraduális képzésében. Kézikönyvei, könyvsorozatai, saját folyóiratai és ezek honlapjai, valamint open access internetes tartalomszolgáltatása révén az Intézet teret ad az új kutatási eredményeknek. Közös szakmai rendezvényeket szervez az irodalomtudományt művelő hazai és határon túli tanszékekkel, a szomszédos országok akadémiai testvérintézeteivel, a bölcsészettudományi kutatási ágak hazai akadémiai kutatóintézeteivel, a közgyűjteményekkel.

II. A 2018-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

A 2017-ben elindított programok, amelyek Arany János születésének bicentenáriuma alkalmából, az akadémia és a magyar kormány koordinációjával megvalósított *Arany János-émlékév* égisze alatt valósulnak meg, 2018-ban is számos kimagasló eredményt hoztak. Az Intézet egy általa vezetett konzorciális együttműködés keretén belül (az MTA Könyvtár és Információs Központtal, az Országos Széchényi Könyvtárral és a Petőfi Irodalmi Múzeummal együttműködve) megmutatta, milyen sokrétű és eredményes kutatói, ismeretterjesztői, információmegosztó és munkairányítói tevékenységre képes egyidejűleg. Létrehozott egy olyan portált, amelyen Arany János hazai vagy határon túli közgyűjteményekben őrzött *kéziratainak fotói* lesznek hozzáférhetőek nagy felbontásban és metaadatokkal ellátva. Ehhez később további nemzeti klasszikusok kézirati anyaga társul majd, vagyis általa létrejött a *Nemzeti Klasszikusok Digitális Kézirattárának* pilot projektje. Ezzel egyidejűleg megtörtént a *Nemzeti Klasszikusok Akadémiai Szövegtára* első darabjának felállítása is: az *Arany-versek kiadásait* analitikusan feldolgozó másik portál a fotók közzétételén túl az egyes versek variánsainak lekérdezését lehetővé tevő, átirataikat közlő és bibliográfiai tételekkel integrált szolgáltatásként működik majd. Elkészült az *Arany János összes művei* című, 1951–2015 között megjelent kritikai kiadás 19 kötetének *retrokonverziója*, mégpedig olyan jelölőnyelvi, tartalomfeltáró kódolásban, amely alkalmas hosszú távú, verziókövetett megőrzésre, adatbázisban tárolásra, összetett, paraméterezhető lekérdezésekre és megjelenítésre, dinamikus tartalomszolgáltatásra. A feldolgozás XML nyelven, a nemzetközi iparági kvázi-szabvány, a Text Encoding Initiative (TEI) szintaxisa szerinti szemantikai feltárással történt, a közzétételi platform pedig a magyar irodalomtudomány textológiai portálja, az Intézet és a Petőfi Irodalmi Múzeum által közösen kifejlesztett és működtetett *DigiPhil*. Ezzel párhuzamosan folyik a 2016-ban megindított új kritikai kiadás (*Arany János munkái*) köteteinek előkészítése, elsősorban – a 2025-ben esedékes akadémiai bicentenáriumra is tekintettel – Arany János eddig kiadatlan hivatali, akadémiai titkári és főtitkári iratainak sajtó alá rendezése.

Az Intézet teljes kutatói állományát foglalkoztató szakmai vállalkozás a hatkötetesre tervezett irodalomtörténeti kézikönyv. Korábban sor került a főszerkesztői koncepció közreadására (2014), a régiség és a 19. század koncepciójának országos megvitatására (2011 és 2014), az utóbbi megjelentetésére (2015). 2018-ban döntő fontosságú eredmény született: elkészült és a hazai és határon túli egyetemi irodalomtudományi kutatóhelyek mindegyikének bevonásával nemzeti szintű megvitatásra került a 20. századi hányad megírására vonatkozó koncepciószöveg. A szintézis elkészítéséhez emellett a megfelelő módszertani alapok körvonalazása és vizsgálata szükséges. Ennek érdekében az Intézet módszertani műhelykonferencia-sorozatot indított 2015-ben a szintézis elméleti pozíciójának és elbeszélői modalitásának kimunkálására *Az értelmezés hatalma* címmel. A sorozat negyedik tanácskozása 2018. március 28-án zajlott le *Kontextus és kontextualizáció* címmel. Előadásai ezúttal a kora újkori magyarországi szövegek kontextusainak figyelembevételét, értelmezését, típusait vizsgálták, valamint azt, hogy a sokféle értelemadó kontextus hogyan viszonyul magukhoz a textusokhoz, és a vizsgálat tanulságai mennyiben és hogyan segíthetik az irodalomtörténeti narráció létrehozását. Az előadások írásos változata a korábbi évek anyagának válogatásával kibővülve lát majd nyomtatásban napvilágot.

Az Intézet második Lendület-kutatócsoportja, amely 2018-ban alakult (*Hosszú Reformáció Kelet-Európában, 1500–1800*), előadásorozatot (*Klaniczay Tibor Emlékelőadás-sorozat, Memorial Lecture Series*) indított el Klaniczay Tibor, az Intézet korábbi igazgatója emlékére. Az első előadást Klaniczay Gábor tartotta november 20-án, s a tervek szerint a következő évtől

kezdődően külföldi vendégelőadók folytatják a megemlékezést, illetve a korszakolási kérdések megválaszolását.

A textológia terén 2018-ban is jelentős újdonságokat publikáltak és szerkesztettek az intézeti kutatók. A *Régi Magyar Költők Tára, 16. századbeli költők* sorozatának újabb darabja (13/A) jelent meg: *Bogáti Fazakas Miklós históriás énekei és bibliai parafrázisai (Énekek Éneke, Mózesi diadalversek, Jób könyve) 1575–1598* című kötetet a Reneszánsz Osztály egyik munkatársa által vezetett NKFIH-munkacsoport adta közre. Előkészületben van a kiadás folytatása (13/B) is. A régi magyarországi latin nyelvű irodalom kritikai kiadásának referenciasorozatában (*Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum – BSMRA-sorozat*) a Reneszánsz Osztály egy másik munkatársa készít kritikai kiadást Oláh Miklós teljes levelezéséből, melynek első kötete 2018-ban látott nyomtatásban napvilágot, majd 2019-ben az online verzió is elérhetővé válik. E vállalkozással kezdődően az Intézetben olyan technológiai rendben készülnek a kritikai kiadások, amely lehetővé teszi, hogy a hagyományos, nyomtatásra szánt kötetek digitális kézirata egyben online szövegkiadások alapanyagaként legyen felhasználható. További újdonság, hogy a *BSMRAe*-sorozat átkerült az Intézet open access kiadója, a Reciti sorozatai közé. A 2018-as év textológiai eredménye, hogy – sokéves intézeti erőfeszítések után – megindult Babits Mihály verseinek kritikai kiadása az első kötet (1890–1905) közzétételével, továbbá megjelent József Attila *Összes tanulmánya és cikke 1930–1937* az Irodalomelméleti Osztály kutatóprofesszorának közreműködésével.

A nem kritikai elmélyültségű, ugyanakkor tudományos igényű, kiterjedt forrásvizsgálatokon alapuló, jegyzetelt és kommentált kiadások terén is számos új textológiai teljesítményt tud maga mögött az Intézet. Az intézeti open access kiadó, a Reciti gondozásában, annak *ReTextum* sorozatában jelent meg a XVIII. Századi Osztály egyik munkatársának szöveggondozásában a *Magyar világi ponyvairodalom 1700–1820, I, Lírai dalok és versek* c. kötet, mely az évek óta folyó közköltészeti szövegkiadások és vizsgálódások fontos mérföldköve. Ugyanennek a munkatársnak köszönhető, hogy e sorozat darabjaként végre nyomtatásban is napvilágot látott a Küllös Imola által sajtó alá rendezett szövegkiadás a 18–19. századi világi énekek gyűjteményéből (*Világi énekek és versek. B. P. 1800*). Ugyanezen sorozat tagjaként jelent meg Friedrich Schiller *Don Karlos* c. munkája Bölöni Farkas Sándor fordításában, a Reneszánsz Osztály egyik munkatársának olvasószerkesztésében. A Modern Magyar Irodalmi Osztály egy munkatársa rendezte sajtó alá a *Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban 1899–1921* c. szövegkiadást, amely a jeles szerkesztő és publicista munkáit jegyzetekkel tette közérthetőbbé. A Bibliográfiai Osztály egy munkatársának szöveggondozásában két, emigrációban készült szépirodalmi mű is megjelent: Rab Gusztáv *Sabaria, avagy Szent Márton köpenye*, valamint Gara László és Gara Nathalie *Szent-Boniface és lakói* c. regényei először jelennek meg magyar nyelven.

A XVIII. Századi Osztály legambiciózusabb textológiai vállalkozása a mind terjedelmében, mind újszerű felhasználási lehetőségeiben egyedülálló Mikes Kelemen-szótár. A készülő szótár komplex informatikai támogatottságú alkotás, amely nyilvános online változatban működik (<http://mikesszotar.iti.mta.hu>), s része a Nemzeti Korpuszportálnak is. 2018-ig elkészült 15.336 szócikk, illetve a *Törökországi levelek* összes szócikke első változatban. Ebben az esztendőben 670 új szócikk készült, illetve külsős lektor szakmai javaslata alapján megtörtént a problémás esetek javítása a teljes korpuszon és a szükséges átdolgozások elvégzése. Az így elkészített anyag első adagja átadásra került lektorálásra, valamint végleges formát öltött a szerkesztési szabályzat is.

A 2013-ban elindított és 2016 óta nyilvánosan elérhető bibliográfiai adatbázis munkálatai 2018-ban folytatódtak, a kurrens anyaggyűjtés eredményeként ma 16.121 tétel kereshető online a 2013–2016. évekből (lásd <http://www.iti.mta.hu/mib>). A munkát a Bibliográfiai Osztály munkatársai végzik, az 1972–2013 között tíz kötetben megjelent irodalomtörténeti bibliográfia folytatásaként. Ennek a korábbi vállalkozásnak a retrokonverziója és adatbázisban való közzététele ugyancsak folyamatos. A 2017-ben alakult Lendület-kutatócsoport (*Nyugatmagyarországi Irodalom 1770–1820*) 2018-ban két új adatbázist is elindított: *Írói és tudóslevelezés* és *Magyarországi populáris nyomtatványok (17–19. sz.)* (lásd <https://iti.btk.mta.hu/hu/lendulet/nymi1770-1820/adatbazisok>). Az online adatbázis-építő munka mellett klasszikus bibliográfiai munkálatokra is találunk példát 2018-ban: a Bibliográfiai Osztály egyik munkatársa megjelentette Tüskés Tibor válogatott bibliográfiáját.

Az irodalomtörténeti korszakok, alkotók, irányzatok, műfajok értelmezésének eredményei, amelyek gyakran a textológiai munkálatokkal együtt vagy ezek szükségszerű következményeként jönnek létre, a 2018-as esztendőre vonatkozóan is kimagaslóak. A Reneszánsz Osztályon – az MTA BTK TTI egyik munkatársával közösen – szerkesztették meg azt a sokszerzős tanulmánykötetet, amely a hazai és külföldi reneszánszkutatók számára 2015-ben megrendezett konferencia (*A magyar történet 17. századi folytatója*, Budapest, 2015. december 1.) interdiszciplináris anyagát tette közzé („*A magyar történet folytatója*”: *Tanulmányok Istvánffy Miklósról*). A Reneszánsz Osztályon készült el és jelent meg a korábbi munkatársunk, Pirnát Antal kiadatlan tanulmányait tartalmazó tanulmánykötet. Az osztály két munkatársa publikálta doktori disszertációjának monográfiává átdolgozott változatát: az egyik *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszéd a 17. századi Magyarországon: A nyomtatott korpusz bemutatása és irodalomtörténeti vizsgálata* címmel látott napvilágot, míg a másik egy humanista témát járt körül alaposabban (*Egy kora újkori sikerkönyv története: 15–16. századi szövegvariánsok és fordítások Eneas Silvius Piccolomini Historia de duobus amantibus című szerelmes regényéből*). Utóbbi munkatársnak megjelent egy további kismonográfiája is *Fabula és história határán: Vándormotívumok és -anekdoták magyar történelmi alakokra vonatkozó itáliai elbeszélő forrásokban* címmel. A XVIII. Századi Osztály osztályvezetője társszerzőként jelentetett meg egy német nyelvű tanulmánykötetet a 16–18. századi irodalom átalakulási folyamatairól (*Litterae Hungariae: Transformationsprozesse im europäischen Kontext, 16–18. Jahrhundert*). Ugyanennek az osztálynak a szerkesztésében jelent meg a 2017-ben tartott Verseyhy Ferenc emlékkonferencia írásos anyaga (*In memoriam Verseyhy Ferenc: Emlékkönyv a Szolnokon 2017. április 3–4-én rendezett tudományos konferencia anyagából*). Az ugyanitt folyó, a közköltészethez kapcsolódó, rendkívül eredményes textológiai munkát érdemben egészíti ki a *Doromb* című sorozat, amely irodalomtörténeti és folklorisztikai szempontok alapján értelmezi ezt a gazdag szövegállományt; 2018-ban immáron a 6. kötete jelent meg. A XIX. Századi Osztályon a *Hagyományfrissítés* konferencia- és könyvsorozat hatodik kötete jelent meg (*Rejtőzködő Kalliopé: Tanulmányok Arany János Naiv eposzuk című írásáról*). Az osztály évek óta szervez nemzetközi konferenciát a 18–19. századi esztétikatörténeti kutatások mentén, 2018-ban a 2017-es konferencia anyagát jelentették meg (*Anthropologische Ästhetik in Mitteleuropa 1750–1850 / Anthropological Aesthetics in Central Europe 1750–1850*). Szerkesztésükben jelent meg az intézeti open access kiadó, a Reciti legújabb sorozatának első kötete is: az új sorozat az intézeti konferenciák és szimpóziumok írásos változatát adja közre (*Az ismeretlen klasszikus: Berzsenyi-tanulmányok*). A Modern Magyar Irodalmi Osztály 2018-ban nyugállományba vonult egykori osztályvezetője publikálta évek óta készülő Derrida-monográfiáját (*Dekonstrukció és esztétika*). Az osztály két további munkatársa is megjelentetett egy-egy monográfiát, mely főbb kutatási témájukat ismerteti: az egyik *Test – szöveg – test: Testreprezentációk és a Másik szépirodalmi alkotásokban* címmel jelent meg, míg a másik, mely egy doktori disszertáció továbbfejlesztett változata, *Fantasztikum és medialitás*:

Kisértetek és írásnyomok a magyar prózában Nagy Ignáctól Szerb Antalig címen látott napvilágot. A Közép- és Kelet-európai Osztály megjelentette a 2017-ben általuk és a Szlovák Tudományos Akadémia Világirodalmi Intézete által szervezett nemzetközi konferencia anyagát, mely az elmúlt harminc év során a magyar és a szlovák irodalomban zajló folyamatokat, műfaji és narratív jellegzetességeket helyezte vizsgálódása középpontjába (*Szomszédok a kirakatban: A szlovák irodalom recepciója Magyarországon 1990 után*). A Bibliográfiai Osztály osztályvezetője társszerkesztésében látott napvilágot a 2017-es évben megrendezett Gyulai Pál-konferencia írásos változata (*B)irodalom. Gyulai Pál az irodalom élén* címmel. Az Intézet volt igazgatójának, jelenleg kutatóprofesszorának két tanulmánykötete is megjelent: az egyik az Arany János-emlékéhez kapcsolódik (*Toldi uram dereka: Arany Jánosról*), a másik egy korábbi kötetének javított, bővített változata (*Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből*).

Az Intézet 2018-ban is átadta saját alapítású, egy kivételével néhai munkatársairól elnevezett, az adott tudományterületeken a legrangosabbnak számító tudományos díjait: a régi magyar irodalom kutatásáért járó Klaniczay Tibor-díjat, a 18. századi kutatásokért adható Faludi Ferenc Alkotói Díjat (a Magyar Jezsuita Rendtartománnyal közösen), a 19. századi szaktanulmányokat honoráló Martinkó András-díjat, a kortárs irodalom- vagy színháztudományi teljesítményeket elismerő Erdődy Edit-díjat, a kritikátörténet kiemelkedő kutatói munkáját elismerő Tarnai Andor-díjat, valamint a fiatal textológusok teljesítményéért megíthető Kiss József-díjat (az MTA Textológiai Munkabizottságával és a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen). A XVIII. Századi Osztály harmadik ízben jutalmazta egy fiatal pályakezdő munkáját az általuk alapított Hopp Lajos-díjjal; reményeik szerint a 2016-ban létrehozott kitüntetés előmozdítja majd a korszakkal foglalkozó kutatói utánpótlást.

b) Tudomány és társadalom

A tudományos eredmények népszerűsítésében az Intézet 2018-ban is jelentős részt vállalt. A kutatók számos előadást tartottak a nagyközönségnek (könyvbemutatók, kerekasztalok), tekintélyes mennyiségű ismeretterjesztő írást publikáltak (cikkek, interjúk, emlékbeszédek, nekrológok), a média nyilvánossága előtt is többször beszámoltak legújabb kutatási eredményeikről. Több kutató foglalkozik előadó-művészettel, pl. az Intézet egyik főmunkatársa a *Musica Historica* együttes vezetője.

Az Intézet évek óta érdemben járul hozzá a társadalmi nyilvánosság kulturális emlékezetének formálásához. A munkatársak 46 lexikoncímszót készítettek el a *Nemzeti évfordulóink 2018 c.* kiadvány számára. A 2018-as év szakmai és ismeretterjesztő programjait alapvetően két nagyobb emlékév határozta meg: az I. világháború lezárásának centenáriuma és a valójában 2017-ben ünnepelt Arany János-bicentenárium, amely oly sok és változatos feladattal és programmal készült, hogy azok megvalósítása átnyúlt 2018-ra is. Mindkét emlékév számos eseménye kiemelt jelentőségű volt, élénk sajtófigyelem övezte, s nemcsak a szűken értelmezett szakmai nyilvánosságot szólították meg, hanem a közélet és a társadalom jelentős érdeklődése is kísérte azokat. Ezen túlmenően az Intézet rendszeresen eleget tesz társadalmi jellegű, szakértői tevékenységekre való felkéréseknek. Ilyenek az írónevekhez kötődő közterület-, illetve közintézmény-elnevezéssel kapcsolatos kérdések.

Az Intézet több olyan esemény résztvevője, szervezője és kezdeményezője volt, amely a tudomány és a társadalom dialógusra épülő viszonyát mélyítette el. Az Intézet a Tudomány Ünnepeire – melynek témája a határtalan tudomány volt – egy angol nyelvű konferenciát szervezett 2018. november 21-ére, amelyen határainkon túli kutatóintézetben, egyetemen

dolgozó kutatók voltak az előadók, akik az irodalomtudomány olyan részterületével foglalkoznak, amely az Intézetben jelenleg kevésbé reprezentált. A *Literature across Frontiers (Az irodalom határok nélkül)* című rendezvény az Intézet által művelt irodalmi keretrendszer bővítette, és egyúttal a határainkon kívül esők munkásságát hozta közelebb a hazai kutatókhoz.

Az Intézetben folyó tudományos munkát a szakma mellett a széles társadalom is figyelemmel kíséri és elismeri. 2018. március 15-én Áder János köztársasági elnök a **Magyar Érdemrend lovagkeresztje polgári tagozata** kitüntetését adományozta a Bibliográfiai Osztály 2018-ban leköszönt vezetőjének, tudományos főmunkatársnak több évtizedes irodalomtörténeti, filológusi és bibliográfusi munkája, valamint a magyar irodalomtörténeti hagyomány fennmaradását szolgáló szervezőtevékenysége elismeréseként.

2018-ban is jelentős volt az Intézet részvétele az internetes tartalomszolgáltatásban. A 2016-ban elindult online bibliográfiai adatbázis folyamatosan bővül, míg az intézeti honlap (<http://iti.btk.mta.hu>) naprakész hírekkel szolgál: állandóan tudósít az eseményekről, konferenciákról, emlékülésekről, felolvasásokról, könyvbemutatókról, a kutatók munkásságáról, az osztályok és a szerkesztőségek eredményeiről. Az Intézet hálózati recenziós fóruma és nonprofit open access kiadója (<http://www.reciti.hu>), mely 2018-ban már 11 éves múltta tekinthetett vissza, újra impozáns munkát végzett: az év során 12 könyvet és 17 recenziót tett közzé. A Reciti nemcsak intézeti, hanem külső megkereséseknek is eleget tett, tehát olyan nonprofit tudományos kiadóvá lépett elő, amely teljesen indokoltan részesül a hazai bölcsészeti szakma megkülönböztetett figyelmében. A honlap nemzetközi olvasóköre tovább növekedett, a portál intenzíven hozzájárult a magyar szakirodalom megvitatásához, nemzetközi megismertetéséhez, egyben hivatkozásainak előmozdításához. Egy intézeti folyóirat, az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőségi honlapja a 122 lezárt évfolyam minden szövegéhez teljes körű, ingyenes és nyilvános hozzáférést biztosít, megfelelve a szerkesztőségi oldalon történő open access közzététel feltételének is. Az Intézet az elmúlt években szinte minden intézeti konferenciáról videofelvételt készített, s azokat egy nyilvános repozitóriumban elhelyezve segítette a kutatási eredmények disszeminációját.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2018-ban

A 2018-as év számos tudományos rendezvénye az Intézet vagy az egyes osztályok kezdeményezésére jött létre, ám az irodalomtudományi szakma intézményközi vagy nemzetközi együttműködését testesítette meg, és ezáltal meglévő hagyományos rendezvénysorozatot folytatott vagy folytatásra váró hagyományt teremtett. A Reneszánsz Osztály kezdeményezésére került megrendezésre *Az értelmezés hatalma IV. Kontextus és kontextualizáció* című módszertani konferencia 2018. március 28-án. Ez a rendezvénysorozat részint az irodalomtörténeti szintézis megírásához nélkülözhetetlen módszertani fórumot, szakmai reflektáltságot és intézményközi kapcsolatokat biztosítja, másrészt pedig lehetővé teszi a legújabb szakmai eredmények továbbítását és érvényesítését a hazai irodalomtudományi kutatásokban, az Intézet alapvető küldetésének és funkciójának megfelelően. Ahogyan ez a rendezvény az irodalomtörténet megírásának feladatához járult hozzá, úgy mozdította elő a textológiai kutatásoknak a digitális korszakba való átléptetését és ehhez magas szintű informatikai és szakmai együttműködő partnerek megtalálását egy 2016-ban indult rendezvénysorozat: az Intézet 2018-ban is folytatta a *Digitális módszerek az irodalomtudomány támogatására* címmel indított mesterkurzust, amelynek keretében minden hónapban más-más munkatárs tart előadást, az intézeti textológiai hagyományokat megújítva, új informatikai eljárásokat kezdeményezve. A nyílt módszertani előadások alkalmával a kollégák

megismerkedhetnek a legújabb szoftverekkel, technológiákkal, így részesülve elméleti és gyakorlati továbbképzésben.

A Reneszánsz Osztály ebben az évben is a hazai és külföldi egyetemi műhelyekkel (intézetekkel, tanszékkel, doktori iskolákkal és programokkal) közösen szervezte meg éves nemzetközi nagykonferenciáját (*A dialógus formái a magyar régiségben (1450–1750)*, Kolozsvár, 2018. május 3–5.), amely az Intézet REFO500 szerepvállalásának is az egyik eseménye volt. A konferencia összekapcsolta a hazai és a nemzetközi kutatásokat a régi magyar irodalom területén, a hazai és határon túli egyetemek és kutatóintézetek előadóinak részvételével. 2018-ban Oláh Miklós esztergomi érsek és humanista halálának 450. évfordulója volt, ez adta az apropóját annak a nemzetközi konferenciának, melyet a Reneszánsz Osztály szervezett (*International Conference on the 450th Anniversary of Nicolaus Olahus' Death*, 2018. január 15.). A XVIII. Századi Osztály legnagyobb szabású eseménye az osztályon 2017-ben alakult Lendület-kutatócsoport bemutatkozó, nemzetközi konferenciája volt, melyet *A sajtó és irodalom a többnyelvű Magyarországon a 18–19. század fordulóján* címmel rendeztek meg (Győr és Pannonhalma, 2018. április 25–27.). A XIX. Századi Osztály idén is megszervezte nemzetközi konferenciáját az alkalmazott esztétikai antropológia kutatási témájában (*Angewandte anthropologische Ästhetik um 1800*, Budapest, 2018. november 23.). Az osztály munkatársai részben még 2018-ban is az Arany-bicentenárium méltó megünneplésére fordították energiáikat. Ehhez kapcsolódva tudományos konferenciát szerveztek a Ráday Gyűjteménnyel közösen Tompa Mihály halálának 150. évfordulójára (*A hiányzó harmadik: Tompa Mihály*, Budapest, 2018. április 27.). A Modern Magyar Irodalmi Osztály megtartotta az első világháború „mikrotörténelmi” vizsgálatát célzó, interdiszciplináris konferenciasorozatának harmadik részét *Üdvözet a győzőnek* címmel (Budapest, 2018. október 24–26.). Az osztály négy évtizedre visszatekintő együttműködési kapcsolatot tart fenn az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékével. 2018-ban is megrendezték éves közös konferenciájukat, ezúttal *Modernizációs minták és kísérletek a magyar irodalomban* címmel (Újvidék, 2018. december 13–14.). Az osztály kétnapos szimpóziumot is rendezett *A kortárs próza újabb fejleményei* címmel (Budapest, 2018. november 29–30.). Az Irodalomelméleti Osztály fő kutatási irányként a narratológiát műveli, ennek jegyében 2018-ban harmadik alkalommal került megrendezésre az osztály e tárgyú konferenciája (*Leírás*, Budapest, 2018. január 30–31.). Ugyanezen osztály a Magyar Irodalomtörténeti Társasággal és a Károli Gáspár Református Egyetemmel közös konferenciát is szervezett: másik fő kutatási területük legújabb eredményeit ismertették a *Közép-Európa a komparatistikában* című szimpóziumon (Budapest, 2018. október 18–19.), továbbá emlékkonferenciát rendeztek a PIM-mel és a Kosztolányi Kritikai Kiadás Kutatócsoporttal közösen Szegedy-Maszák Mihály születésének 75. évfordulójára („*A tágasság iskolája*”, Budapest, 2018. június 19.). A Közép- és Kelet-európai Osztály szintén egy korábbi kolléga emléke előtt tisztelgett: egykori osztályvezetője, Bojtár Endre az év elején hunyt el, a *Konferencia Bojtár Endre emlékére* c. rendezvényen idézték meg szakmai örökségét (Budapest, 2018. szeptember 4.). A Bibliográfiai Osztály a Modern Magyar Irodalmi Osztállyal együtt társrendezője volt annak a nemzetközi konferenciának, amely a 20. századi francia–magyar irodalmi kapcsolatokat állította vizsgálódása homlokterébe (*Les relations littéraires entre la France et la Hongrie au XXe siècle*, Budapest, 2018. december 5–7.).

A határon túli kutatóhelyekkel állandó az együttműködés. A világ hungarológiai műhelyeinek (tanszékek, kutatóintézetek) munkáját összekapcsoló *Nemzetközi Magyarágtudományi Társaságban* a Reneszánsz Osztály főmunkatársa a főtítkári tisztséget tölti be. A Modern Magyar Irodalmi Osztályon működő *Corpus Alienum* csoport (az Osztrák–Magyar Akció támogatásával) jelentős eredményeket ért el. A régió intézményeivel való kapcsolattartás és

együttműködés biztosítottak tűnik a szerb–magyar és a szlovák–magyar mobilitási támogatások révén is. Az MTA és a Szlovák Tudományos Akadémia által támogatott konferenciasorozat részeként tartott előadást a Modern Magyar Irodalmi Osztály osztályvezetője Pozsonyban *The Asymmetry of Cultural Transfer* címmel. Az Irodalomelméleti Osztály osztályvezetője számos tudományos és ismeretterjesztő angol nyelvű előadást tartott Kínában meghívott előadóként Fuzhuóban, Sanghajban, Nanjingban és Harbinban. Az Intézet vendégeként Günter Berghaus, a Bristoli Egyetem professzora tartott előadást *International Futurism: Current and Past Research* címmel. A Közép- és Kelet-európai Osztály szemináriumán szerepelt meghívott előadóként Alexandra Urakova, az Orosz Tudományos Akadémia kutatója.

Az Intézet nemzetközi aktivitását segítette, hogy az MTA BTK által pályázati úton elnyert, kutatói mobilitást biztosító beépült pénzkeretből való részesedés lehetővé tette az intézeti kutatók hazai vagy külföldi konferencia-részvételét, tanulmányútját, szakmai kurzusát vagy vidéki, illetve külföldi kutató kollégáknak az Intézetbe való meghívását. Tizennégy intézeti munkatárs kapott lehetőséget arra, hogy részt vegyen a Reneszánsz Osztály éves nemzetközi konferenciáján Kolozsvárott. A XIX. Századi Osztály tagjai a korszak kutatóinak szokásos rendezvényén, a *Vetésforgó* elnevezésű konferencián vettek részt (Debrecen, 2018. november 16–17.). További munkatársak vettek részt e támogatásnak köszönhetően a következő rendezvényeken: *A riport a nagyvilágban – A riport mint világirodalmi jelenség* c. nemzetközi konferencián (Katowice, 2018. május 23–25.), a *Literary Canon Formation as Nation-Building in Central and Eastern Europe (19th and 20th Century)* c. nemzetközi konferencián (Vilnius, 2018. május 2–5.), az *A Hero of our Time: (Inter)National Symbolic Public Figures and Their Cult in the Age of (Post)Modernity* c. nemzetközi szimpóziumon (Moszkva, 2018. június 1–3.), az *Aftermath – The Fall and the Rise after the Event* c. rendezvényen (Varsó, 2018. október 25–26.), a *Women in Print: Production, Distribution and Consumption* c. nemzetközi konferencián (Birmingham, 2018. szeptember 11–15.), a 18. alkalommal megrendezésre került *Euralex International Congress, Lexicography in global contexts* c. nemzetközi tanácskozáson (Ljubljana, 2018. július 17–21.), valamint a *Hatvani István, a magyar polihistor* című konferencián (Kassa, 2018. november 23.). Ugyane forrásból valósult meg levéltári és könyvtári kutatómunka Kassán és Rimaszombatban, valamint tudományos szakmai kapcsolatfelvétel és egyeztetés Pozsonyban, Turócszentmártonban és Nécspálban.

Több intézeti kutató tagja olyan nemzetközi fórumoknak és társaságoknak, amelyekben nemcsak a saját osztályuk vagy az Intézet szakmai érdekeit mozdíthatják előre, hanem az egész magyar tudományos társadalmat népszerűsítik. A XIX. Századi Osztály akadémikusa az *Academia Europaea* tagja, illetve tagja az *International Shakespeare Conferences in Stratford-upon-Avon* tanácsadó testületének. További kutatók képviselik az Intézetet az *AILC (ICLA)*, a *Grimmelshausen-Gesellschaft*, a *Görres-Gesellschaft*, az *International Association for Neo-Latin Studies*, valamint az *Osztrák–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság* munkájában.

Sokan tagjai az akadémiai szakbizottságoknak (*Irodalomtudományi Bizottság, Textológiai Munkabizottság, Sajtótörténeti Munkabizottság, Informatikai Irodalomtudomány Munkabizottság, AKT, MTA Nőtörténeti Munkabizottság, MTA–Osztrák Tudományos Akadémia Irodalom- és Kultúratudományi Vegyesbizottság*) és más tudományos testületeknek (*MAB Társadalomtudományi Szakbizottsága, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Nemzetközi Magyarágtudományi Társaság, Magyar XVIII. Század-kutató Társaság, Hungaria Latina – Magyar Neolatin Egyesület, volt OTKA MIF, most NKFIH zsűri, Magyarországi Dante Társaság* stb.), illetve több egyetem kari és doktori tanácsának. Többen töltenek be elnöki vagy elnökségi tisztséget más szakmai szervezetekben (*Mészöly Miklós Egyesület, Berzsenyi Dániel*

Irodalmi és Művészeti Társaság, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Ókortudományi Társaság, Musica Historica Kulturális Egyesület), illetve további művészeti egyesületek, például a *Magyar Írószövetség, a Magyar Szépirodók Társasága, a Magyar Műfordítók Egyesülete, a József Attila Kör, a Furtwängler Társaság és a Lesznai Anna Társaság* tagjai.

2018-ban is megjelentek az intézeti folyóiratok teljes évfolyamai (*Irodalomtörténeti Közlemények, Helikon, Literatura, Magyar Könyvszemle*); ezek szerkesztésében főként intézeti munkatársak vesznek részt. A szerzők és a szerkesztők felajánlásából működött az Intézet hálózati fóruma, a *Reciti* (<http://www.reciti.hu>). Az Intézet kutatói más tudományos és szépirodalmi folyóiratok szerkesztőségének is tagjai (pl. *Lymbus, Irodalomtörténet, Alföld, Budapesti Könyvszemle, 2000, Jelenkor, Új Forrás, Vigilia, Aspecto, Kaleidoscope, Élet és Tudomány, Publicationes Universitatis Miskolciensis: Sectio Philosophica, Magyar Műhely, Irodalomismeret, Somogy, Antikvitás és Reneszánsz* stb.). A nemzetközi folyóiratok közül intézeti szerkesztők közreműködésével készül a *Neohelicon, a Hungarian Studies, a Hungarian Journal of English and American Studies, a Jahrbuch der Deutschen Shakespeare-Gesellschaft, a Simpliciana: Schriften der Grimmelshausen-Gesellschaft*, illetve a *World Literature Studies* (Pozsony).

Az Intézet munkatársai közül tizenheten végeznek rendszeres hazai felsőfokú oktatási tevékenységet. Az Intézet igazgatója doktori iskolát vezet, kilenc további kutató oktat doktori iskolában, közülük hatan törzstagok is. Az oktatómunkát végzők 2018-ban 27 elméleti és 45 gyakorlati kurzust tartottak, 17 PhD-értekezést, 10 MSc/MA és 6 BSc/BA diplomamunkát irányítottak. A Modern Magyar Irodalmi Osztály 2014 óta „önkéntes gyakornoki” programot működtet, amelynek célja fiatal külső munkatársakat bevonni az irodalomtörténeti szintézis megírásának munkálataiba, illetve kutatásaikat az Intézet nyújtotta szakmai lehetőségekkel segíteni. A Reneszánsz Osztály munkatársai 2018-ban már második alkalommal rendeztek intenzív mesterkurzust olyan, az alapképzésen már túl lévő, de a doktori stúdiumaikat be nem fejezett bölcsészhallgatók számára, akiket a kora újkori irodalomtörténet érdekel. Az egyhetes intenzív képzés és tutoriális foglalkozások során a résztvevők az egyetemi képzésüket kiegészítő módszertani, forráshasználati, tudománytörténeti jártasság elsajátítására kapnak lehetőséget és szakmai újdonságokról értesülhetnek; a második mesterkurzusra, amely a harmincéves háború irodalmi hatása köré szerveződött, 2018. június 18–22. közt került sor. A Közép- és Kelet-európai Osztály szemináriumsorozatot indított útjára, mely révén egyrészt a kelet-európai komparatista kutatásokat kívánja összefogni, másrészt a szakmai utánpótlást igyekszik támogatni.

IV. A 2018-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az Intézet 24 nyertes pályázatot tudhatott magáénak 2018-ban 207 706 000 Ft összértékben. A legfontosabb támogatók az MTA, az NKFIH és az NKA voltak. Az Intézet támogatott projektjei 2018-ban:

- *Hosszú reformáció Magyarországon és Erdélyben: konfesszionalizációk és irodalmi kultúrák a kora újkorban (1500–1800)*. Támogató: MTA, futamidő: 2018. 07. 01.–2023. 06. 30., megítélt összeg: 155 000 000 Ft.
- *Arany János kritikai kiadása*. Támogató: NKFIH, futamidő: 2018. 10. 01.–2022. 09. 30., megítélt összeg: 20 604 000 Ft.

- *A plágium szerialitása. Cholnoky László szövegszerkesztési elvei és publikálási praxisa. Posztdoktori ösztöndíj.* Támogató: NKFIH, futamidő: 2018. 09. 01.–2021. 08. 31., megítélt összeg: 15 807 000 Ft.
- *Arany János-émlékév, Könyvkiadás.* Támogató: MMA, futamidő: 2018. 09.01.–2019. 06. 30., megítélt összeg: 6 000 000 Ft.
- *Peregrinációs keret – beépült MTA támogatás.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., keretösszeg: 3 060 000 Ft.
- *1618–2018. A harmincéves háború hatása irodalmunkra c. rendezvény/mesterkurzus lebonyolítása.* Támogató: EMET, futamidő: 2018. 06. 01.–2018. 06. 30., megítélt összeg: 849 000 Ft.
- *Magyar Könyvszemle 2018.* Támogató: NKA, futamidő: 2018. 01. 01.–2019. 01. 15., megítélt összeg: 700 000 Ft.
- *Máté Ágnes: Egy kora újkori sikerkönyv története: 15–16. századi szövegvariánsok és fordítások Eneas Silvius Piccolomini Historia de duobus amantibus című szerelmes regényéből.* Támogató: MTA, futamidő: 2017. 01. 01.–2018. 05. 31., megítélt összeg: 600 000 Ft.
- *Mobilitás. Szlovák–magyar.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 550 000 Ft.
- *Helikon 2017.* Támogató: NKA, futamidő: 2017. 01. 01.–2018. 01. 15., megítélt összeg: 500 000 Ft.
- *A dialógus formái a magyar régiségben. Nemzetközi konferencia..* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 500 000 Ft.
- *Sajtó és irodalom a többnyelvű Magyarországon (1770–1820). Nemzetközi konferencia.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 500 000 Ft.
- *Rab Gusztáv Sabaria, vagy Szent Márton Köpenye c. regény megjelentetéséhez támogatás.* Támogató: NKA, futamidő: 2018. 07. 01.–2019. 06. 30., megítélt összeg: 400 000 Ft.
- *Krupp József (szerk.): Ovidius 2000 c. tanulmánykötet megjelentetéséhez támogatás.* Támogató: NKA, futamidő: 2018. 05. 13.–2019. 08. 29., megítélt összeg: 400 000 Ft.
- *Nőszervezők a 19. században: Lehetőségek és korlátok.* Támogató: NKA, futamidő: 2018. 05. 13.–2019. 08. 29., megítélt összeg: 400 000 Ft.
- *Az antropológiai esztétika alkalmazása 1800 körül. Nemzetközi konferencia.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 300 000 Ft.
- *Hagyományfrissítés 6, Kossuth Lajos. Nemzetközi konferencia.* MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2019. 06. 30., megítélt összeg: 300 000 Ft.
- *Az írás néma lényege. Fantasztikum és medialitás Nagy Ignáctól Szerb Antalig.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 290 000 Ft.
- *Friedrich Schiller: Don Karlos megjelentetése.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 270 000 Ft.
- *Mobilitás. Szerb–magyar.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 235 000 Ft.
- *Euralex International Congress. Nemzetközi konferencia.* Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2019. 06. 30., megítélt összeg: 131 000 Ft.

- *Ifjúsági Nemzetközi Konferencia*. Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2019. 06. 30., megítélt összeg: 110 000 Ft.
- *Ifjúsági Nemzetközi Konferencia*. Támogató: MTA, futamidő: 2018. 01. 01.–2018. 12. 31., megítélt összeg: 100 000 Ft.
- *Rab Gusztáv Sabaria, vagy Szent Márton Köpenye c. regény megjelentetéséhez támogatás*. Támogató: Szombathelyi Egyházmegye, futamidő: 2018. 09. 03.–2018. 11. 30., megítélt összeg: 100 000 Ft.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Ács Pál, Tóth Gergely (szerk.): „*A magyar történet folytatója*”: *Tanulmányok Istvánffy Miklósról*. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet. (2018) (<http://real.mtak.hu/81237>)
2. Ács Pál (szerk.): *Pirnat Antal. Kiadatlan tanulmányok*. Budapest: reciti. (2018)
3. Ács Pál, Etlinger Mihály, Pap Balázs, Szatmári Áron, Szentmártoni Szabó Géza, Zsupán Edina (szerk.): *Bogáti Fazakas Miklós históriás énekei és bibliai parafrázisai (Énekek Éneke, Mózesi diadalversek, Jób könyve) 1575–1598*. (Régi Magyar Költők Tára, 16. századbeli költők művei, 13/A.) Budapest: Balassi Kiadó. (2018) (<http://real.mtak.hu/80295>)
4. Angyalosi Gergely: *Dekonstrukció és esztétika*. Pécs: Kronosz Kiadó. (2018)
5. Balogh Magdolna (szerk.): *Szomszédok a kirakatban: A szlovák irodalom recepciója Magyarországon 1990 után*. Budapest–Pozsony: reciti–SZTA Világirodalmi Intézet. (2018) (<http://reciti.hu/2018/4962>)
6. Békés Enikő (olvasószerk.): *Friedrich Schiller: Don Karlos*. Ford. Bölöni Farkas Sándor. (ReTextum, 9.) Budapest: reciti. (2018)
7. Ajkay Alinka, Császtvay Tünde (szerk.), Török Zsuzsa (sorozatszerk.): *(B)irodalom: Gyulai Pál az irodalom élén*. (ReKonf, 2.) Budapest: reciti. (2018)
8. Csonki Árpád (szerk.): *Rejtőzködő Kalliópé: Tanulmányok Arany János Naiv eposzunk című írásáról*. (Hagyományfrissítés, 6.) Budapest: reciti. (2018) (<http://reciti.hu/2018/4974>)
9. Csörsz Rumen István (szerk.): *Magyar világi ponyvairodalom 1700–1820, I, Lírai dalok és versek*. (ReTextum, 8.) Budapest: reciti. (2018) (<http://reciti.hu/2018/4672>)
10. Csörsz Rumen István (szerk.): *Doromb*, 6. Budapest: reciti. (2018)
11. Balogh Piroska, Fórizs Gergely (szerk.): *Anthropologische Ästhetik in Mitteleuropa 1750–1850 / Anthropological Aesthetics in Central Europe 1750–1850*. (Bochumer Quellen und Forschungen zum 18. Jahrhundert, 9.) Hannover: Wehrhahn. (2018) (<http://real.mtak.hu/88229>)
12. Fórizs Gergely, Vaderna Gábor (szerk.), Török Zsuzsa (sorozatszerk.): *Az ismeretlen klasszikus: Berzsenyi-tanulmányok*. (ReKonf, 1.) Budapest: reciti. (2018) (<http://reciti.hu/2018/4744>)
13. Földes Györgyi: *Test – szöveg – test: Testreprezentációk és a Másik szépirodalmi alkotásokban*. Budapest: Kalligram Kiadó. (2018) (<http://real.mtak.hu/87748>)

14. Lengyel Réka: *In memoriam Verseggy Ferenc: Emlékkönyv a Szolnokon 2017. április 3–4-én rendezett tudományos konferencia anyagából*. Szolnok: Verseggy Ferenc Könyvtár és Közművelődési Intézmény. (2018) (<http://real.mtak.hu/81195>)
15. Máté Ágnes: *Fabula és história határán: Vándormotívumok és -anekdoták magyar történelmi alakokra vonatkozó itáliai elbeszélő forrásokban*. Szeged: Lazi Könyvkiadó. (2018)
16. Máté Ágnes: *Egy kora újkori sikerkönyv története: 15–16. századi szövegvariánsok és fordítások Eneas Silvius Piccolomini Historia de duobus amantibus című szerelmes regényéből*. Budapest: reciti. (2018) (<http://reciti.hu/2018/4876>)
17. Papp Ingrid: *Biblikus cseh nyelvű gyászbeszéd a 17. századi Magyarországon: A nyomtatott korpusz bemutatása és irodalomtörténeti vizsgálata*. (Historia Litteraria, 34.) Budapest: Universitas Könyvkiadó. (2018) (<http://real.mtak.hu/83198>)
18. Széchenyi Ágnes (szerk.): *Schöpflin Aladár a Vasárnapi Ujságban 1899–1921*. Budapest: Argumentum. (2018) (<http://real.mtak.hu/88397>)
19. Szénási Zoltán: *Néma várostrom: Népnemzeti tradicionalizmus és konzervatív kritika a magyar irodalmi modernség kontextusában 1920 előtt*. (Irodalomtudomány és Kritika – Tanulmányok.) Budapest: Universitas Kiadó. (2018) (<http://real.mtak.hu/88246>)
20. Szilágyi Emőke Rita (szerk.): *Nicolaus Olahus: Epistulae Pars I 1523–1533*. (Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum, Series Nova, XIX/I.) Budapest: reciti. (2018)
21. Szörényi László: *Toldi uram dereka: Arany Jánosról*. Budapest: Nap Kiadó. (2018)
22. Szörényi László: *Hunok és jezsuiták: Fejezetek a magyarországi latin honfoglalási epika történetéből (Második, javított és bővített kiadás)*. Budapest: Nap Kiadó. (2018)
23. Tüskés Anna (szerk.): *Tüskés Tibor: Válogatott bibliográfia*. Budapest: reciti. (2018) (<http://reciti.hu/2018/4844>)
24. Knapp Éva, Tüskés Gábor: *Litterae Hungariae: Transformationsprozesse im europäischen Kontext (16–18. Jahrhundert)*. Münster: MV Wissenschaft. (2018) (https://repositorium.uni-muenster.de/document/miami/e1cff489-850e-4037-9f56-8ec12a062cd7/knapp_tueskes_buchblock.pdf)
25. Tverdota György, Veres András (szerk.): *József Attila Összes tanulmánya és cikke 1930–1937. [Kritikai kiadás]*. Budapest: József Attila Társaság–L'Harmattan Kiadó. (2018) (<http://real.mtak.hu/88377>)
26. Wirágh András: *Fantasztikum és medialitás: Kisértetek és írásnyomok a magyar prózában Nagy Ignáctól Szerb Antalig*. (Irodalomtörténeti Füzetek, 180.) Budapest: reciti. (2018) (<http://reciti.hu/2018/4901>)
27. Balogh Magdolna: *The Professional Comparatist*. In Görözdi Judit, Pucherová Dobrota (szerk.): *Snímanie závojev z priestorov, miest a faktov*. Bratislava: Ústav svetovej literatúry SAV, 114–125. (2018)
28. Berkes Tamás: *Zájem maďarské literárni komparatistiky o střední Evropu (historicko-metodologické zamyšlení)*. In Januška Jiří (szerk.): *Česko–maďarské ob(z)ory: Kapitoly z dějin česko–maďarských univerzitních vztahů*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 177–182. (2018) (<http://real.mtak.hu/88383/>)
29. Fórizs Gergely: *»Mit Wahrheit will ichs halten«: Wilhelm Traugott Krugs Philosophie im Spiegel der ungarischen Rezeption mit besonderer Rücksicht auf seine Ästhetik*. In Balogh Piroska, Fórizs Gergely (szerk.): *Anthropologische Ästhetik in Mitteleuropa 1750–1850 /*

- Anthropological Aesthetics in Central Europe 1750–1850*. Hannover: Wehrhahn Verlag, 71–96.(2018)
30. Hajdu Péter: *McEwan Paraphrases McEwan: The Paraphrase of a McEwan Short Story in a McEwan Novel*. INTERDISCIPLINARY STUDIES OF LITERATURE, 2 (3), 355–369. (2018) (<http://real.mtak.hu/88141>)
31. Hajdu Péter: *The Collective in the Hungarian Narrative Tradition and Narrative Studies*. NEOHELICON, 45, 431–443. (2018) (<http://real.mtak.hu/88139>)
32. Hites Sándor: *How to Begin and How to End National Narratives?: Histories of Literature and Economic Thought in 19th Century Hungary*. In: Panka Dániel, Pikli Natália, Ruttkay Veronika (szerk.): *Kősziklára építve. Built Upon His Rock: Írások Dávidházi Péter tiszteletére. Writings in Honour of Péter Dávidházi*. Budapest: ELTE BTK Angol–Amerikai Intézet, Anglisztika Tanszék, 163–170. (2018) (<http://real.mtak.hu/88379>)
33. Mészáros Tamás, Kiss Margit: *Knowledge Acquisition from Critical Annotations*. INFORMATION (Switzerland) 9, 7, 1–10. (2018) (<https://www.mdpi.com/2078-2489/9/7/179>)
34. Lengyel Réka: *La ricezione e l’influsso delle Decades nella storiografia e letteratura europea nel Settecento*. In: *Antonio Bonfini (1427–1502) umanista e storico dell’Ungheria e i Bonfini da Patrignone: Atti del Convegno transnazionale di studi storici Italia–Ungheria, Montalto delle Marche, 20–21 e 27–28 giugno 2015*. Palumbi, 209–214. (2018) (http://real.mtak.hu/85642/1/RLengyel_La%20ricezione%20e%20l%E2%80%99influsso%20delle%20Decades%20nella%20storiografia.pdf)
35. Szénási Zoltán: *Denominational Reception of Literary Modernity in Hungary before 1920*. HUNGARIAN CULTURAL STUDIES, 11, 23–31. (2018) (<http://ahea.pitt.edu/ojs/index.php/ahea/article/view/315>)
36. Szolláth Dávid: *Inventory of Magic: Textual Constructions of the Unnatural in Hungarian Postmodern Fiction*. NEOHELICON, 10, 152–160. (2018) (<http://real.mtak.hu/85177>)
37. Török Zsuzsa: *Notorious beyond Any Other European Woman of Her Generation: The Case of Count(ess) Sarolta/Sándor Vay*. SLAVONICA, 23, 1, 53–68. (2018)
38. Z. Varga Zoltán: *About the Contractual Nature of the Autobiographical Pact*. EUROPEAN JOURNAL OF LIFE WRITING, 7, 57–65. (2018) (<http://real.mtak.hu/88361/>)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

1453 Budapest, Pf. 33

telefon: (1) 375 0493, fax: (1) 356 1849

e-mail: mi.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: <http://www.mi.btk.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2018-ban

- Középkori művészettel kapcsolatos kutatások
- Reneszánsz művészettel kapcsolatos kutatások
- Gyűjtéstörténeti kutatások
- A 19. századi művészettel kapcsolatos kutatások
- A művészettörténet-írás új eredményei
- Az 1960-as évek művészetével kapcsolatos kutatások
- Digitalizációs tevékenység

II. A 2018-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

A középkori művészettel kapcsolatos kutatások

2015 februárjában indult az OTKA PD 112126. számú, „Adatok az Árpád-kori művészet történetéhez” című posztdoktori kutatási programja. Ennek keretében, a korábbinál komolyabb lehetőségekkel folytatódhatott az Árpád-kori építészet és épületszobrászat egri és Egerhez kapcsolódó emlékanyagának kutatása a pécsi, a zalavári, a kutaspusztai és a székesfehérvári, 11–12. századi kőfaragványok elemzésével. Az MTA CSFK Archeometriai Kutatócsoportjával együttműködésben sor került egyes kutaspusztai, szombathelyi és jáki faragványok természettudományos vizsgálatára is. A székesfehérvári prépostság emlékanyagának, kőfaragványainak bemutatását célzó, az Árpád-házi kutatóprogram keretében készülő múzeumi kiállítás szakmai előkészítése 2018-ban is folytatódott. Az év folyamán elkészült a kiállítás forgatókönyve, a falakon és a tárgyak mellett, a filmekben, továbbá a kiállításban elhelyezett „könyvekben” megjelenő szövegekkel, a felhasználandó fotók összegyűjtésével. A csoport munkája keretében – elsősorban publikációk útján – folytatódott a középkori Magyarország síremlékei katalógusának gyűjtő- és szerkesztőmunkája. Az év folyamán folytatódott Jász-Nagykun-Szolnok megye építészeti töredékei katalógusának (Lapidarium Hungaricum) gyűjtő- és feldolgozó munkája. Pécssett, a középkori székesegyház 12. századi faragványegyüttesén belül az apostolalakokkal díszített, ornamentális vakfülkesorral tagolt szerkezet, az altemplomi lejáratok, valamint a pécsi román kori székesegyház 12. századi márványfaragványainak művészettörténeti vizsgálata és felmérése folytatódott. A 11. századi emlékek közül az egykori zalavári bencés apátsági templomhoz, valamint a székesfehérvári Szűz Mária-prépostsági templomhoz köthető magas minőségű, nagyrészt márványból faragott kisépítészeti töredékek (mellvédes szerkezetű rekesztőarchitektúrák és díszpadlók töredékei) vizsgálata folytatódott a Keszthelyi Balatoni Múzeumban (Zalavár), illetve Székesfehérváron. Az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa az Österreichische Nationalbibliothek Cod. 325-ös jelzetű kódexének, Johannes de Vico *Világkrónikájának* gazdag miniatúradíszével kapcsolatos vizsgálódásai megerősítették azt a korábbi benyomását, hogy a *Világkrónikát* ugyanaz a

flamand miniátor festette, aki a *Mátyás Gradualét*. Ezzel nemcsak egy új, jelentős művel sikerült gazdagítani a *Graduale* flamand miniátorának eddig oeuvre-jét, hanem az életpályájának egyik fontos állomását sikerült megjelölni, és újabb bizonyítékot nyert a késő középkori mesterek nagyfokú mobilitása is. A kódex 1495 körül, tehát Mátyás halála után készült Szép Fülöp Burgundia hercege számára, valószínűleg Brüsszelben, s így arról tanúskodik, hogy az 1480-as években Közép-Európában működő flamand miniátor az 1490-es években visszatért a Németalföldre. A *Világkrónika* kodikológiai, paleográfiai és filológiai vizsgálata arra mutat, hogy a szerző, Johannes de Vico autográf kéziratáról van szó, aki rendhagyó módon szoros együttműködésben dolgozott a miniátorral ezen a bonyolult szerkezetű, összetett lapelrendezésű köteten. Az MTA BTK Művészettörténeti Intézet egyik tudományos munkatársa a „*Műemléki topográfiai kutatások Kőszegen és Tokaj-hegyalján*” című projekt megvalósításán dolgozott (NKFIH/OTKA K109323), amely 2018. szeptember 30-án zárult le. Ennek keretében több helyszínen kiterjedt levéltári kutatásokat végzett, emellett megírta a kőszegi épületekről szóló szócikkeket és a mesterek adattárát.

A reneszánsz művészettel kapcsolatos kutatások

Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa folytatta kutatásait a Mátyás-kori reneszánsz művészet tárgykörében. Kutatásai középpontjában egyrészt a Corvina könyvtár kódexei, tágabban tekintve a korai magyarországi humanista könyvkultúra emlékei, illetve a budai királyi rezidenciához köthető, firenzei eredetű szobrászati emlékmű áll. A korai magyarországi humanista könyvkultúra körében végzett kutatások elsősorban az 1460-as években, Firenzében keletkezett kódexek provenienciájának jobb megismerésére irányultak. Ezek a kutatások segítenek jobban megérteni a királyi könyvtárba részben bekerült firenzei, fehér indafonatos díszítésű kódexek eredetét: megrendelőik között immár Handó György és Vitéz János mellett Janus Pannonius pécsi püspököt is egyértelműen azonosítani lehet. Ezen kutatások hozadéka továbbá egy korábban a magyar kutatás számára teljesen ismeretlen kódex azonosítása is (Firenze, Biblioteca Riccardiana, Cod. 438.), amelynek scriptora a pécsi káptalani testület tagja, Besenyő Miklós éneklőkanonok volt 1469-ben. Az Intézet egyik tudományos munkatársa is tagja *A reneszánsz művészet Magyarországon* (NKFIH K120495) kutatócsoportnak, amely a magyarországi reneszánsz művészet kézikönyvének a megjelentetését készíti elő. Ehhez kapcsolódóan tovább dolgozott annak a kismonográfiának az elkészítésén, amely Bocskay György kalligráfus (†1575) pályáját és művészetét mutatja be. Ezek alapján a Bocskay Györgynek tulajdonítható, kalligrafikus díszítéssel ellátott, egyleveles armálisok száma tovább bővült. Ebben az évben jelent meg továbbá egy tanulmánya (lásd alább), amelyben újabb kutatási eredményeit ismertette: Bocskay György 1565-ben készítette el Nádasdy Tamás és felesége, Kanizsay Orsolya síremlékére a maratott feliratokat. A nádor lékai temetésére és a tumba felállítására 1566 áprilisában került sor. Testét Egervárról hozatták át, a lékai várban kialakított új családi kriptába. A sírfelirat és egy hozzá csatolt Nádasdy Tamás-életrajz a nádor titkárának, Szentgyörgyi Gábornak a műve volt, amelynek a kézírata Istvánffy Miklós történész másolati könyvében is megőrződött (OSzK, Kézirattár, Fol. Lat. 2275., 190r–194r). Tiroli Ferdinánd főherceg ambrasi Kunstkammerében a kéziratokat és nyomtatványokat a gyűjtemény 1596-os inventáriuma szerint külön szekrényben őrizték. A tanulmányban ezeket vette számba és bemutatta ezek főbb típusait. Itt őrizték Bocskay György egyik kéziratát is (Österreichische Nationalbibliothek, Bécs, Cod. ser. n. 2664.), amely eredetileg I. Ferdinándnak készült 1562 táján. Kutatásai derítették ki, hogy ez a mű mintaként szolgált azokhoz az antikva betűs, maratott feliratokhoz, amelyeket a kalligráfus I. Miksa innsbrucki síremlékéhez készített 1563–1568 között, valamint hogy a síremlék munkálatait 1564 után Tiroli Ferdinánd irányította, aki ennek kapcsán Bocskay Györggyel személyesen is találkozott. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója tovább folytatta a magyarországi reneszánszra vonatkozó kutatásait, amelyek az NKFIH K120495 sz. projektben (*A reneszánsz*

művészet Magyarországon) foglalt feladatok megoldását célozzák. Megjelent e témakörben egy tanulmánya a török hódoltság művészetének (és e művészet tudományos recepciójának) problémáiról, egy másikban feldolgozta Verancsics Antal, a 16. század második fele igen jelentős mecénásának műpártolását, egy harmadik megjelent tanulmányában a történetíró Istvánffy Miklós és a képzőművészet kapcsolatát elemezte. Megjelent egy idegen nyelvű tanulmánya is a Corvina aranyozott bőrkötéseiről (a Supplementum Corvinianum-sorozat új tanulmánykötetében). Részt vett a MNL Országos Levéltár Mátyás-kori címeresleveleket közzétevő (sajtó alatt lévő) kiadványának előkészítésében, és részt vett az OSZK Corvina-kiállításának – *A Corvina könyvtár budai műhelye* – előkészítésében, illetve – szerkesztés alatt lévő – katalógusának írásában. Sajtó alá rendezte az Intézet elhunyt munkatársa, Kerny Terézia válogatott tanulmányait, amelyek jelentős része késő középkori és kora újkori ikonográfiai témákat érint.

Gyűjtéstörténeti kutatások

Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa 16–17. századi gyűjteménytípusokat és azok megjelenési formáit, hozzáférhetőségét és recepciótörténetét vizsgálta. Elsőként Hans Steininger augsburgi kereskedő eddig kevésbé ismert Kunstammerét kezdte feldolgozni, amelynek jegyzékét korábbi levéltári kutatásai során találta meg. A kollekciónak feltételezhetően a 17. század első évtizedeiben hozta létre, és leszármazottai az 1640-es, 1650-es évek folyamán darabonként adták el. A művek túlnyomó többsége a 16. század közepén készült, ezért felmerült, hogy ezek azonos elődgyűjteményre vezethetők vissza, a velencei eredetű képek feltűnő túlsúlya miatt vélhetően olyasvalakire, aki szoros kapcsolatban állt Velencével. Több jel utal arra, hogy ez a személy az évtizedekig Velencében rezideáló Christoph Fugger lehetett. A gyűjtemény sorsának kutatása, további művek azonosítása jelenleg is folyik. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa megjelentette a *Collecting clues. In Search of an Art Collector in Seventeenth-Century-Vienna* című kötetét, amely *Fantomkép egy 17. századi bécsi műgyűjtőről* címmel, eredetileg magyar nyelven kiadott könyv angol fordítása. A kiadvány az MTA Folyóirat- és Könyvkiadó Bizottságának támogatásával 2018 őszén jelent meg. A mű, mely több év kutatómunkáját foglalja össze, egy ismeretlen tulajdonú, 17. századi bécsi műgyűjtemény darabjainak sorsát kíséri figyelemmel. A gyűjtemény még pontatlan adatoltsága ellenére is külön figyelmet érdemel műtárgyainak kimagasló értéke miatt. Olyan fontos műalkotások provenienciájára sikerült fényt deríteni, mint például Hans Baldung Grien mitológiai képsorozatának azóta szétszóródott darabjai, a prágai Nemzeti Galéria gyönyörű Christoph Paudiss-portréja, Bartholomäus Spranger Amerikába került *Ecce homo*ja vagy a gyűjtemény legértékesebb darabja, egy antik császárkámeó, amely a 18. század eleje óta a porosz királyi gyűjteményt (ma a berlini Staatliche Kunstsammlungen) gazdagítja. Ennek a munkának a keretében Christoph Anton Migazzi bécsi érsek és váci püspök alig ismert, elsősorban délnémet és osztrák gótikus táblaképekből álló kollekciónak vizsgálata is megtörtént, és némelyiket sikerült korábbi őrzési helyéig visszavezetni. Az Intézet egyik tudományos munkatársa Károlyi Alajos budapesti palotájával és gyűjteményeivel kapcsolatosan jutott új eredményekre a Károlyi-levéltárban (MNL OL), a Budapest Főváros Levéltárában, a Magyar Képzőművészeti Egyetem Levéltári és Könyvtári Gyűjteményében, az Iparművészeti Múzeum Adattárában és Fotótárában végzett munkája során, ahol hitbizományi leltárakat, egykor Károlyi-tulajdonban lévő műtárgyakkal kapcsolatos iratokat, archív enteriőrfotókat talált, valamint felkutatta a palota előcsarnokát díszítő Lotz-falképekhez készült vázlatrajzokat, és az elpusztult falképeket dokumentáló archív fotókat. Emellett a gyűjtemény szétszóródásának történetét is sikerült felgöngyölni levéltári források, a gyűjteményt elárverező svájci aukciósház katalógusai, a nemzetközi szakirodalom, valamint a leszármazottal készített interjú segítségével.

A 19. századi művészettel kapcsolatos kutatások

A kutatócsoport legfontosabb közös munkája *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet* című kézikönyv megjelentetése volt, amely a 2013-ban kiadott *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet* című kötet folytatása. A stílusirányzatok bemutatása mellett a kutatás a művészi képzésre, a kiállítási nyilvánosság megszerveződésére és eseményeire, a műgyűjtésre, az állami mecénatúrára, alkotó és közönség kapcsolati hálójára is kiterjed. A kötet vezérfonalát a művészet intézményesülése, eszmei, történeti, kulturális környezete alkotja a reformkor első törekvéseitől a századvég autonóm mozgalmaiig. Az olvasó itt kap első ízben szintézist a szobrászat kiemelkedő teljesítményeiről, a kultúra fellegvárainak díszítőprogramjairól, illetve a populáris grafikáról és az esztétikai önállósodás útját járó fényképészetről úgy, mint a hazai látáskultúrát újszerűen formáló műfajokról a technika korában. Folytatódott a „Budapest építészeti öröksége – Lipótváros” című intézeti digitális fényképgyűjtemény gyarapítása. Ebben az évben egyebek között módjuk volt a Markó utcai bírósági épülettömb még hiányzó tagjának részletes fotódokumentációját elkészíteni. Céljuk, hogy a kezdeményezés idővel nagyobb topográfiai kutatási programmá szélesedjen. A szóban forgó épületekről a levéltári információt az Intézet több tudományos munkatársa folyamatosan gyűjti. Az Intézet több munkatársa vett részt az *MTA Székház tudományos dokumentációja és értékleltára* elkészítésében. A munka folytatásaként 2018-ban a restaurátori kutatást az Intézet egyik tudományos munkatársa irányította, és elkészült több tudományos munkatárs közreműködésével az MTA Könyvtár és az MTA Irodaház tudományos dokumentációja. Az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa az Akadémia gyűjtéstörténetére vonatkozóan végzett kutatásokat, a gyűjtemény büsztjei, (külső) épületszobrászati, valamint belső dekorációjának képi reprezentációjára vonatkozóan. ezek, valamint az MTA Művészeti Gyűjtemény egyes műtárgyaival kapcsolatban, azok szerzőségére, ábrázoltjára, készülésének idejére és körülményeire vonatkozóan – azaz újra azonosítása a gyűjtemény műveinek, valamint kutatás a 19. és 20. századi politikátörténetre vonatkozóan általában. Az Intézetben egy forrásfeldolgozásokon alapuló kutatás arra a kérdésre keres válaszokat, hogy a historizmus építészetének történeti nézőpontjában milyen szerepet kapott a nemzeti elem. A nemzeti identitás megjelenítésének igénye az építészetben, illetve ennek problémája a 19. század közepétől az első világháborúig folyamatosan jelen volt az építészeti gondolkodásban. A téma nemcsak a nemzeti identitás szempontjából ikonikus jelentőségű épületek kapcsán merült fel, hanem több jeles historizáló építészünk érezte időről-időre szükségét annak, hogy kifejtse véleményét a kérdésről akár az építészoktatás, akár egy-egy épület kapcsán (pl. Hauszmann Alajos, Petz Samu, Schulek Frigyes, Alpár Ignác). Ezek feltárása, történeti kontextusba helyezése, valamint a jelenség okaira és következményeire rámutató javaslatok képezik a kutatás egyes rétegeit, melyeket az Intézet egyik tudományos munkatársa végzett. A nemzeti ideákhoz való viszonytal kapcsolatos művészettörténeti kutatások mind Csehországban, Horvátországban, Szerbiában, Romániában, mind Ausztriában és Németországban jelenleg is folynak. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa részt vett a Szépművészeti Múzeum gipszgyűjteményének kutatásában és rekonstrukciójában, amely 1989 előtt Tatára és a komáromi Igmándi-erődbe került. 2018-ban az Intézet egyik tudományos főmunkatársa tanulmányozta az egyes darabok öntő- és helyezőjegyeit, vázszerkezetét, készítési technikáját, felületkezelését és felületi rétegeit. Ezek a gyűjtemény ősszállagához tartoznak: abból a vásárlásból származnak, amellyel Pulszky Ferenc megalapozta a Magyar Nemzeti Múzeum görög szobrászattörténeti másolatgyűjteményét: a Felice Napoleone Martinelli nevű öntőnek Athénból az 1873-as bécsi világiállításra hozott és Pulszky által egészben megvásárolt kollekciójával. Az Intézet egyik tudományos munkatársának az 1911-es római nemzetközi kiállítással kapcsolatos római kutatásai során sikerült olyan jelentős levéltári és fényképtári forrásanyagot feltárnia, amely jelentős mértékben bővíti a dualizmus kori modern magyar művészet legnagyobb külföldi bemutatkozásáról meglévő ismereteinket. Az 1911-es római magyar Műcsarnokban rendezett

kiállítás – jelenlegi ismereteink szerint – a legnagyobb külföldi magyar bemutatkozásnak tekinthető összesen 600 kiállított alkotásával. A kiállított tárgyak listája alapján a bemutató nagyságrendjéről már korábban tudomásunk volt, a kiállított tárgyak elrendezését azonban nem ismertük. Közelebb vihetnek a kurátori koncepcióhoz azok a helyszíni fotótári kutatás eredményeként előkerült és mindössze pár évvel ezelőtt olasz közgyűjteménybe került felvételek, melyek a római magyar kiállítási enteriőröket ábrázolják.

A művészettörténet-írás új eredményei

Az utóbbi évtizedben megjelent, főképpen a két világháború közötti idősakkal kapcsolatos publikációkat követően, 2018-ban a Gerevich család magánkézben lévő hagyatékából – többéves előkészítő munka, forrásfeldolgozás, kéziratkiolvasás, lábjegyzetelés után – újabb két, Gerevich Tiborral foglalkozó kötetet adott ki az Intézet. E két forráskiadványban többek között napvilágot látott Lux Kálmán építész és Leopold Antal kanonok elsősorú forrást jelentő levelezése az esztergomi falkép megtalálásáról és a műemléki feltárásokról, az esztergomi ásatások kortárs beszámolóival, továbbá Gerevich Tibor levelezése híres kortársaival, korabeli dokumentumok, fotók, nekrológok és egyéb források kíséretében. Megkezdődött Horváth Henrik művészettörténész életútjának feldolgozása is, aki nemzetközi kapcsolatait, az ún. Bécsi Iskolában folytatott tanulmányait révén is fontos alakja művészettörténet-írásunknak. Megkezdődött Genthon István magánkézben lévő hagyatékának közreadása is, a *Vidám tudomány* című, kortárs művészekről, művészettörténészekről szóló, kéziratok anekdotagyűjtemény publikálásával. Megkezdődött – a Magyar Nemzeti Galériával közösen – az ismert konzervatív képzőművész, Herman Lipót több folyóméternyi terjedelmű, az egész évszázadot átívelő naplójának kiolvasása, megjegyzetelése és közreadása. 2018-ban három részletben két év anyaga jelent meg, értelmező tanulmányok és gazdag képanyag kíséretében. Az Intézet több tudományos munkatársa 2018-ban összeszedte, kiegészítette és sajtó alá rendezte azt a korabeli cikkekből álló forráskiadványt, amelyet a két éve elhunyt kutatótársuk, Tímár Árpád hagyatékából vettek gondozásba. Az idei évben a közel hétszáz oldalas forráskiadvány megszerkesztése és befejezése, kiegészítése zajlott. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója kiadta Hekler Antal Hampel Józsefhez, Koronghi Lippich Elekhez és legifj. Szász Károlyhoz írott leveleit; a levelek Hekler pályájának indulását segítik pontosabban megérteni.

Mintegy ezer oldalon, monumentális bibliográfiai vállalkozás jelent meg az idén az Intézet gondozásában. A bibliográfia folytatása egy régebben megkezdett, a műemlékvédelem és a művészettörténet-írás területén egy adott időintervallumban teljességre törekvő bibliográfiai vállalkozásnak, melyet az Intézet honlapján is megtalálható művészettörténeti, illetve műemlékvédelmi bibliográfiák fémjeleznek.

Az 1960-as évek művészetével kapcsolatos kutatások

Az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa Hincz Gyula (1904–1986) festő, grafikus és iparművész életművét kezdte el feldolgozni. A rendkívül szerteágazó és gazdag életműnek köszönhetően a kutatómunka is több komponensből állt össze. Elsődleges célja volt felkutatni és dokumentálni a közgyűjteményekben őrzött, illetve egyéb közintézményekben található Hincz-műveket. Az így összegyűjtött művek, valamint a könyvtári, adattári, levéltári kutatómunka során összeállított életrajzi információk birtokában a kutató belefogott az életmű tematikus feldolgozásába. Részt vett a Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár 1971. *Párhuzamos különidők* című időszakos kiállításának előkészületeiben, megírta a kiállításban szereplő Hincz-művekhez kapcsolódó bővített tárgyfeliratokat, illetve *A diadal útján – Hincz Gyula szereplése a XXXV. Velencei Biennálén és a Budapesti Történeti Múzeumban* címmel tanulmányt írt a kiállítás katalógusába is. Az Intézet több tudományos munkatársa tevékeny szerepet vállalt az

újabbban a nemzetközi és hazai kutatások fókuszába került 1960-as évek művészetének feldolgozásában és megjelenítésében. Részben az intézeti munkatársak részvételével valósult meg a korszakot feldolgozó nagyszabású kiállítás, a Magyar Nemzeti Galériában megrendezett „*Keretek között*”. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársának szerkesztésében jelent meg az az úttörő jelentőségű tanulmánykötet (*Beyond Doublespeak: Hungarian Art 1956-80*, Thames and Hudson, 2018), amely a nemzetközi kutatás számára először teszi hozzáférhetővé a korszakra vonatkozó magyar kutatások eredményeit. A Miskolci Galériával közösen valósította meg az Intézet egyik tudományos főmunkatársa a „*Szigorúan ellenőrzött nyomatok*” c. kutatást, amely egy eddig elhanyagolt terület, a magyar sokszorosított grafika 1945-től az 1960-as évek elejéig terjedő periódusát dolgozta fel. A kutatási program kiállítást, a munkacsoport munkatársa által szerkesztett, és részben a csoport munkatársai által jegyzett tanulmánykötetet és egy tudományos konferenciát foglalt magában. Elkészült az Intézet egyik tudományos főmunkatársának az 1960-as évek magyar művészetének egyik speciális fejleményét, a szürnaturalizmust feldolgozó értekezése, valamint vezetésével monografikus (Csernus Tibor, Keserü Ilona, Lakner László) kutatások folytak. A RomArchive pályázat keretében végzett szakértői munka folytatásaként az Intézet két tudományos munkatársa összeállított egy tematikus *Ars Hungarica*-számot a dekolonizációs elméletek és a posztkolonialista kritika közép-európai művészettörténeti adaptációjának kérdéseiről. Az MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjteményben az általános gyűjteményi-muzeológiai feladatok ellátása mellett a Jakab Irén hagyaték dokumentumainak katalogizálása, dia- és mozgóképfelvételek tematikus osztályozása folyt.

Digitalizációs tevékenység

Digitalizálási programuk újabb lépéseként elérhetővé tették honlapjukon az MTA BTK Művészettörténeti Intézet és elődjei által az ezredfordulóig megjelentetett kiadványokat. A fél évszázad alatt megjelent 180 kiadvány – évkönyvek, tanulmánykötetek, katalógusok, folyóiratszámok, forrásközlések és egyéb publikációk – kereshető pdf-formátumban található az Intézet honlapján. A kiadványok kereshető pdf-fájlokként érhetőek el: egy külön erre a célra beszerzett bővítmény az összes kiadványban egyszerre keres és megjeleníti azokat a kiadványokat, amelyekben előfordul a keresett kulcsszó. Elkészült Bogyay Tamás (1909–1994) fényképhagyatékának az 1930-as, 1940-es években – magyarországi középkori és újkori műemlékekről (közel 80 helyszínen) – készült képeinek katalógusa és az ahhoz kapcsolódó rövid bevezető tanulmány. Az adattári gyűjteményből a 2018-as évben is készültek online-képgalériák (Elek Artúrnak, Petrovics Eleknek és másoknak írt levelezőlapok, Róth Miksa üvegfestő hagyatéka, Fényképek és reprodukciók magyar művészek alkotásairól Rózsaffy Dezső hagyatékából).

b) Tudomány és társadalom

Az Intézetben szerkesztik a magyar művészettörténet-írás tudományos folyóiratait. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója jegyzi a szakma idegen nyelvű folyóiratát (*Acta Historiae Artium*), másik tudományos tanácsadója az országos magyar nyelvű folyóiratot (*Művészettörténeti Értesítő*). Az Intézet folyóiratának, az *Ars Hungaricának* a szerkesztését az Intézet tudományos főmunkatársai végzik. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa részt vesz az *Új Művészet* szerkesztésében is. Az Intézetben szerkesztik a fontos forráskiadásokat közzé tevő tudománytörténeti folyóiratot, az *Enigmát* is.

Az Intézet több tudományos munkatársa működött közre az Intézet szakmai felügyelete alatt működő MTA Művészeti Gyűjtemény nyilvános időszakos kamara-kiállításainak megtervezésében és lebonyolításában. Feladatuk volt az ezekkel kapcsolatos szövegek

megírása (#ruhatárvan! 5, 7, 8, 10, 11), a *Múzeumok Éjszakája*, a *Kulturális Örökség Napjai* rendezvények szervezése és lebonyolítása. Ezek a tárlatok a leletmentésre és az újra azonosításra helyezték a hangsúlyt. A Művészeti Gyűjteményt összesen 2913 fő kereste fel, 94 tárlatvezetést szerveztek, ebből 43 (36 magyar nyelvű vezetés, 7 angol nyelvű vezetés, ezekből 8 protokoll vezetés) előre bejelentkezett csoportok számára, továbbá 51 tárlatvezetés előre meghirdetett programokon történt.

Az MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény jelenlegi, az MTA Humán Kutatóházban kialakított telephelyén a gyűjtemény kizárólag vezetéssel látogatható. 2018. július 7-én a Klub Rádióban adott interjút a gyűjtemény két munkatársa. A műsorban a gyűjtemény történetéről és a jelen gyűjteményi feladatairól beszélgettek. A műsor sok hallgatót elérhetett, e média-esemény után ugyanis még intenzívebbé vált a gyűjtemény iránti érdeklődés. 2018-ban 220 látogatót regisztráltak. A látogatók között újságírók, orvosok, szociálmunkások, nyugdíjas- és egyetemista csoportok jelentek meg. Többen közülük a határterületi művészet iránt fogékony, elkötelezett érdeklődők, akik kutatni is visszatérnek a gyűjteménybe.

Az Intézet Adattárát 2018-ban 134 kutató kereste fel.

A teljes egészében online elérhető Fényképtárból 282 fotóreprodukció-kérés történt az év során.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2018-ban

Az Intézet szoros kapcsolatokat ápol a diszciplína két legjelentősebb nemzetközi szervezetével, a CIHA-val (Művészettörténészek Nemzetközi Bizottsága) és RIHA-val (Művészettörténeti Intézetek Nemzetközi Szövetsége). Részt vesz ez utóbbi vállalkozásában, a RIHA Journal nevű nemzetközi online szakfolyóirat megvalósításában: az Intézet két tudományos munkatársa a RIHA online Journal helyi szerkesztőjeként is dolgozik. A Thieme-Becker és a Saur örökébe lépő De Gruyter művészlexikon magyar művészekről szóló szócikkei nagyrészt a Lexikon-gyűjtemény anyagán alapulnak, a lexikon magyar vonatkozású szócikkeit az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa szerkeszti. Az Intézet egyik tudományos munkatársa a Műkritikusok Nemzetközi Szervezete (AICA) magyar tagozatának egyesületi munkájában elnökségi tagként vállal szerepet és végez aktív szervező munkát. A marburgi (Németország) Herder-Instituttal az Intézetnek együttműködési megállapodása van. Ennek keretén belül a Herder-Institutban a „*Sharing Cultural Heritage: digitale Netzwerke der Geschichte & Quellen zu Ostmitteleuropa*” című konferencián, 2018. február 26–27-én az Intézetből két tudományos főmunkatárs vett részt előadással. Az „*Otto Wagner und Ungarn*” című nemzetközi konferencián, a bécsi (Wien) Collegium Hungaricumban 2018. október 2–3-án az Intézet két tudományos főmunkatársa előadással vett részt. Az Intézet egyik tudományos munkatársa tagja az Osztrák Tudományos Akadémia Institut für Kunst- und Musikhistorische Forschungen FWF-kutatócsoportjának (*Visuelle Kultur der Herrscherrepräsentation in Städten des Habsburgischen Reichs – von Ferdinand I. bis Josef I. 1526–1711*). Az Intézet több tudományos munkatársa és tanácsadója szerkesztői és szerzői közreműködésével készült a – 2018 őszén a római Viella Kiadónál, a Római Magyar Akadémia könyvsorozatában megjelent – *The Art of Medieval Hungary* (eds. Xavier Barral i Altet, Lövei Pál, Vinni Lucherini, Takács Imre) című, összesen 12 tanulmányt is tartalmazó kötet. Idegen nyelven a középkori magyarországi művészetet átfogóan bemutató, hasonló mű utoljára 1929-ben jelent meg. Az Intézet több tudományos munkatársa bekapcsolódott az MTA BTK nemzetközi COURAGE projektjébe is, amelynek célja az ellenkulturális relikviákat őrző köz- és magángyűjtemények történetének kutatása szociális, politikai és kulturális összefüggéseikben. A program legfontosabb célja, hogy lehetővé tegye a gyűjtemények társadalmi hatásának és hatókörének

növelését a kulturális ellenállás történeti gyökereinek és örökségének megértése segítségével. Az adatbázisok kialakítása mellett az Intézet egyik tudományos főmunkatársa szerkesztette és írta a kutatást összefoglaló angol nyelvű kézikönyv képzőművészeti fejezetét. Az Intézet egyik tudományos főmunkatársa a modernitás előtti magyar családtörténet kutatásával vesz részt a *Gyermekkor és mozaikcsaládok a 16–19. században* című Lendület-kutatócsoportban. Az Intézet számos munkatársa vesz részt a hazai és határon túli művészettörténet-képzésben.

Az Intézet egyik tudományos tanácsadója és egyik tudományos munkatársa 2018 eleje óta tagja az MTA Kiválósági Együtműködési Pályázata keretében az MTA BTK és a pécsi egyetem által közösen indított *Mohács 1526–2026 – Rekonstrukció és emlékezet* kutatócsoportnak. A vállalt feladat a mohácsi csata képzőművészeti recepciójához kapcsolódó kutatások, a hazai és külföldi képzőművészeti alkotások összegyűjtése, értelmezése, előképek, analógiák, utóhatásuk kutatása és bemutatása. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója részt vett az MTA BTK TTI vezetésével 2015-ben alakult MTA BTK Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport (LP2015-4/2015) munkájában. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója és egyik tudományos főmunkatársa tagja az MTA BTK Történettudományi Intézet *Lendület Szent Korona Kutatócsoportjának*. A főmunkatárs a kora újkori magyar király- és királynékoronázások udvari ünnepeit vizsgálta. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója alelnöke, másik tudományos tanácsadója címzetes elnöke a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulatnak. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója tagja az MTA Akadémiai Kutatóintézetek Tanácsa Bölcsészet- és Társadalomtudományi Szakbizottságának. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója tagja az NKFIH Társadalomtudományi Kuratóriumának. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója tagja az MTA Székház Rekonstrukciós Bizottságának. Az Intézet egyik tudományos tanácsadója és egyik tudományos főmunkatársa részt vett *A Corvina-könyvtár budai műhelye* című kiállítás szakmai előkészítésében, mely az Országos Széchényi Könyvtárban (OSZK) valósult meg. Az Intézet egyik tudományos segédmunkatársa részt vett a Szépművészeti Múzeum Leonardo da Vincivel összefüggésbe hozott bronz lovas szobráról szóló, nemzetközi szerzőgárdát felvonultató, angol nyelvű tanulmánykötet munkálataiban, valamint a Szépművészeti Múzeum Michelangelo és kortársai rajzaiból válogató, nagyszabású kiállításának az előkészítésében, illetve a katalógus szerkesztésében. Az Intézet tudományos tanácsadója felkért szakértőként részt vett a Magyar Nemzeti Múzeum (MNM) tulajdonában lévő, a nyírbátori múzeumban kiállított reneszánsz stallum (1511) folyamatban lévő restaurálási munkáiban. Az Intézet társszervezőként részt vett a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat *Topográfia – Műemlékvédelem – Művészettörténet* c. konferenciáján, melyet az MTA BTK Művészettörténeti Intézete és az ELTE Művészettörténeti Intézete szervezett az ELTE Művészettörténeti Intézetében.

IV. A 2018-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Az Intézet folyóirata, az *Ars Hungarica* a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) folyóirat-kiadási kollégiuma és MTA támogatása alapján évente négy számmal jelenik meg. *A magyar művészet a 19. században. Képzőművészet* című kézikönyv, valamint Kerny Terézia: *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok*, továbbá Tímár Árpád (szerk.): *Fülep Lajos műveinek kritikai kiadása IV.* megjelentetését az MTA Könyvkiadási Bizottsága támogatta. A kézikönyv megjelentetésére további támogatást nyújtott az MTA BTK és a Nemzeti Kulturális Alap. 2018-ban indult az Intézet egyik tudományos főmunkatársának vezetésével az NKFIH K129362 által támogatott „*Udvari kultúra és hatalmi reprezentáció a késő középkori és kora újkori Magyarországon*” kutatási projekt. 2018-ban megjelent „A szürke zónától az ellenzékiességig” című konferencia anyaga az MTA BTK Történettudományi Intézet Courage-pályázatának (Cultural Opposition) keretein belül a Kulturális ellenállás a Kádár-

korszakban című kötetben. 2018 nyarán jelent meg egy szintén többéves és több mint 10 országot átfogó kutatás eredményeként a „*The Handbook of COURAGE: Cultural Opposition and Its Heritage in Eastern Europe*” című kötet, amelyben szerzőként és szerkesztőként is érintett volt az Intézet több munkatársa.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Sisa, József (szerk.); Papp, Júlia (szerk.); Király, Erzsébet (szerk.); Boncz, Hajnalka (szerk.); Sidó, Zsuzsa (szerk.): *A magyar művészet a 19. században: Képzőművészet*. Budapest: Osiris Kiadó, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 1003 p. (2018) <http://real.mtak.hu/id/eprint/74244>
2. Bicskei Éva – Ugry Bálint (szerk.): *150 éves az Akadémia székháza: Épület-, intézmény- és gyűjteménytörténet*. Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont (2018), MTMT: 3353839
3. Bubryák Orsolya: *Collecting clues. In Search of an Art Collector in Seventeenth-Century Vienna*. De Signis, 6. Budapest: Hungarian Academy of Sciences, Research Centre for the Humanities (2018) <http://real.mtak.hu/id/eprint/88760>
4. Kerny Terézia: *Uralkodók, királyi szentek. Válogatott ikonográfiai és kultusztörténeti tanulmányok*. (szerk: Mikó Árpád) Budapest: MTA BTK Művészettörténeti Intézet, 596 p. (2018) <http://real.mtak.hu/id/eprint/84470>
5. Bardoly István: *Magyar építészettörténeti és műemléki bibliográfia, 2001–2015*. Budapest: MTA Művészettörténeti Intézet, 924 p. (2018)
6. Xavier Barral i Altet – Pál Lővei – Vinni Lucherini – Imre Takács (eds.): *The Art of Medieval Hungary*. (Bibliotheca Academiae Hungariae – Roma, Studia 7.) Roma: Viella, 553 p. (2018) <http://real.mtak.hu/id/eprint/88489>
7. Sándor Hornyik – Edit Sasvári – Hedvig Turai (ed.), *Beyond Doublespeak: Art in Hungary, 1956-1980*. London: Thames and Hudson (2018). MTMT: 3379411
8. Lővei Pál: „A kőfaragás gazdaságtörténete felé: kőfaragványok és kőanyagok piac- és bányakörzetei a középkori Magyarországon.” In: *Veretek, utak, katonák: Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Kádas István; Skorka Renáta; Weisz Boglárka. Budapest: MTA BTK Történettudományi Intézet, 269–304. (2018)
9. Papp Gábor György: “Present Constructed from the Past. Attempts to Shape National Architecture in 19th-Century Hungary.” In: Gyáni, Gábor – Halmesvirta, Anssi (eds.): *Cultural Nationalism in a Finnish-Hungarian Historical Context*. Budapest: MTA BTK, 146–163. (2018) MTMT: 30369719; REAL: <http://real.mtak.hu/id/eprint/86258>

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

1453 Budapest, Pf. 33

telefon: (1) 224 6700, (1) 224 6782

e-mail: nti@btk.mta.hu; honlap: <http://nti.btk.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2018-ban

- *Zene- és szövegfolklorisztikai kutatások (digitalizálás, adatbázis- és honlap-építés) Kodály Zoltán örökében* (2018–2019) NKA támogatással
- *Védett területek a szlovén–magyar határ mentén. Az együttműködés és a fenntartható fejlődés kihívásai* címmel közös magyar–szlovén projekt (2017–2020) NKFIH SNN támogatással
- *Párhuzamos ruralitások; A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi (romániai) kistérségben* címmel NKFIH-projekt (2016–2020)
- Történeti és jelenkori társadalomnéprajzi vizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben
- A néprajztudomány kézikönyveinek: *Magyar Népköltészeti Lexikon, Magyar Történeti Mondakatalógus* készítése; folyóiratainak: *Acta Ethnographica Hungarica, Ethnographia*, valamint az Intézet évkönyvének és sorozatainak szerkesztése (MTA KFB pályázati támogatással)
- *Értelmezés, hatás, utóélet: Arany János és a nép költészete* című konferencia megrendezése, a tanácskozás anyagának megjelentetése az Intézet évkönyvében, az *Ethno-Lore* 2018-as kötetében (Arany200 + MTA KFB támogatással)
- *A gyermek-közélet társadalmi beágyazottsága. Kérdések és lehetőségek* címmel NKFIH-projekt (2018–2022)
- Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – etnológiai kutatások Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában
- „Kelet–Nyugat”. *Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán: folyamatosság, változások és kölcsönhatások* kutatócsoport; 324214 sz. ERC-projekt (2017–2018)

II. A 2018-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

A *Védett területek a szlovén–magyar határ mentén. Az együttműködés és a fenntartható fejlődés kihívásai* című, NKFIH SNN támogatású közös szlovén–magyar projekt a két ország közös államhatára mentén érintkező Órségi Nemzeti Park és a Goričko Krajinski Park helyzetének és társadalmi beágyazottságának vizsgálatát végzi. A klasszikus etnobotanikai vizsgálatok mellett tágabban az ember és a környezet kapcsolatának elméleti kérdéseit is felvetik. Többek között egy olyan adatbázis építésén dolgoznak, amelyből 2019-ben vektorgrafikus gráfok létrehozásával a helyi hatalmi viszonyok és kapcsolatok szerkezetét kívánják bemutatni. Kutatják, hogy miként változott az Órség imázsa a nemzeti park létrehozása óta, kik és hogyan voltak ennek a formálói. 2018-ban a kutatás résztvevői két nemzetközi workshopot szerveztek a szlovén partnerrel együtt, egyet Muraszombaton, egyet pedig Budapesten. A kutatás tárgyév

eredménye 5 leadott publikáció (ebből 3 angol nyelven), 8 előadás (ebből 7 angol nyelven), 74 napnyi terepmunka és archívumi munka, valamint 52 interjú felvétele.

A Párhuzamos ruralitások. A vidékiség mai (lét)formái négy erdélyi (romániai) kistérségben NKFIH-projekt az Intézet igazgatójának témavezetésével zajlik további 3 intézeti kutató részvételével a külső résztvevők mellett. 2018-ban a Nagykároly-környéki és a Nyárad-menti régióban sor került 250-250 kérdőív lekérdezésére. Megkezdődött a kutatás során feltárt lokális közösségi archívumok, parasztirattárak anyagainak adatbázisba rendezése. A kutatás keretében az elmúlt két évben végzett terepmunka-tapasztalatok megvitatására került sor egy kétnapos tanácskozáson a Maros megyei Gernyeszegen. Az Intézet kutatói *Jelenlét, kapcsolattartás és terepmunka-módszerek a változó Kalotaszegen; Átalakuló gazdasági stratégiák, allokációs mechanizmusok a szatmári sváboknál; valamint Parasztok és mezőgazdasági vállalkozók, Piacozási gyakorlatok egy szatmári faluban* címmel tartottak előadásokat.

Az Intézet egyik munkatársa három hónapos Eötvös-ösztöndíjjal vizsgálta a magyar–román hibrid identitásokat, a román eredetű magyar anyanyelvű népesség magyarsághoz való viszonyulásának különböző formáit négy romániai szatmári településen.

Az Intézet egyik fiatal kutatója ugyancsak Eötvös-ösztöndíjjal öt hónapon keresztül a kárpátaljai határvidék falvaiban végzett terepkutatást a helyi migrációs folyamatok (a népesség ki- és betelepítése, a hosszú vagy rövid távú munkavállalás, a feketemunka, a határvidéki kereskedelem bizonyos formái) témakörében a legújabb makro- és regionális szintű változások (a 2013-ban kirobbant ukrán forradalom, valamint az azóta eszkalálódó orosz–ukrán nemzetközi konfliktus) kontextusában.

Az MTA Könyv- és Folyóirat-kiadó Bizottság (KFB) támogatásával a Társadalomnéprajzi témacsoport főmunkatársának *Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben* címmel jelent meg monográfiája.

A tárgyévben befejeződtek a *Materializing Difference: Consumer Culture, Politics, and Ethnicity among Romanian Roma* című monográfia szerzői munkálatai – a könyv 2019 májusában lát napvilágot a University of Toronto Press *Anthropological Horizons* című sorozatának részeként (<https://utorontopress.com/ca/materializing-difference-4>).

A rokonság antropológiai szemlélete Bolyai Kutatási Ösztöndíjjal végzett kutatás eredményeként három kézirat készült el a tárgyévben.

Az Intézet társadalomnéprajzos kutatójának *Az első női főispán pályafutása* tanulmánya a *History of Communism in Europe* című lektorált, nemzetközi folyóirat „Kommunizmus és a nők” tematikus számában látott napvilágot.

2018-ban zárult *A jelenkori magyar református felekezeti azonosságtudat elemei és struktúrái* Bolyai Kutatási Ösztöndíjjal végzett vizsgálat, és elkészült a kutatás módszertani tanulságait, az interaktív etnográfia elméleti és gyakorlati szempontjait összegző könyv kézírata.

Az Intézet tudományos főmunkatársa a *Táncházmozgalom mint kulturális ellenállás a szocialista Magyarországon* témakörben végzett kutatásokat és publikált az MTA BTK TTI által vezetett *COURAGE (Cultural Opposition: Understanding the Cultural Heritage of Dissent in the Former Socialist Countries)* kutatócsoportban.

A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár OTKA-kutatás zárótanulmányaként egy nagy ivű kutatás-módszertani tanulmány készült.

Az Intézet és az OGYÉI (Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet) között tudományos kétoldalú együttműködési megállapodás jött létre, és az Intézet tudományos főmunkatársának vezetésével *A gyermek-közétkeztetés társadalmi beágyazottsága. Kérdések és lehetőségek* címmel sikeres NKFIH-pályázatot nyújtottak be. A kutatás célja a helyi táplálkozási hagyományok és szokások feltárása, valamint a közétkeztetésbe való beépítésének vizsgálata, a hétköznapi étkezési szokások, különösen a gyermek-közétkeztetés társadalomnéprajzi vizsgálata történeti kontextusba ágyazva. A projekt vezetőjének *Mai menü. Néprajzi tanulmányok a változó táplálkozáskultúráról* címmel tanulmánykötete jelent meg az Intézet *Életmód és tradíció* sorozatában 2018-ban.

A Történeti néprajzi témacsoport vezetőjének *The Odalisque. Changes in the Meaning and Reception of an Orientalising Fine Arts Theme in Europe and Hungary* címmel sok íves tanulmánya jelent meg az *Ungarn Jahrbuch. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie* kötetben.

Az Intézet akadémikus professor emeritusának *Magyar népkutatás a 20. században* címmel tanulmánykötete látott napvilágot az MTA KFB támogatásával.

Az Intézet kutatója sikeresen védte meg *Egyház és helyi társadalom a 19. század második felében* című PhD-disszertációját.

Az Intézetbe 2018-ban felvételt nyert fiatal kutatói ösztöndíjas két olyan témakörben végez kutatásokat, melyeknek komoly kutatási előzményei vannak már a kutatóhelyen. Az egyik a hazai németiség, azon belül a dél-magyarországi németiség néprajzának a vizsgálata, másrészt a népi iparművészeti profilú háziipari szövetkezetek második világháború utáni története.

Az *Acta Ethnographica Hungarica* főszerkesztője az Intézet főmunkatársa, rajta kívül szerkesztőbizottsági tagként, olvasószerkesztőként és szerzőként is meghatározó szerepet töltenek be további intézeti munkatársak a magyar néprajztudomány egyetlen angol nyelvű periodikájának megjelenítésében, ahogy a tudományszak vezető magyar nyelvű folyóiratának, az *Ethnographiának* a szerkesztésében is. Az *Acta* 2018/1. száma a 2017–2018-ban az Intézet keretei között működő *Kelet–Nyugat kutatócsoport* publikációival jelent meg. A 2018/2. szám pedig két intézeti kutató vendégszerkesztésében, *Fieldwork Methods in Contemporary Hungarian Cultural Anthropology and European Ethnology* címmel az Intézet által szervezett két terepmunka konferencia-köteteinek válogatott írásait tartalmazza, köztük 7 intézeti kutató tanulmányát.

Az Etnológiai témacsoport vezetőjének néprajzi fényképkiállítása nyílt a Vietnami Etnológiai Múzeumban, amely az általa 1985 óta visszatérően tanulmányozott brú törzs (egy vietnami hegyi nemzetiség) kultúrájáról és vallásáról ad 75 nagyméretű tablón és közel 200 fényképen keresztül átfogó képet. A kiállítás szakmai jelentőségén túl a két ország, Magyarország és Vietnam politikai és kulturális kapcsolatainak is fontos eseménye volt. Ezt igazolja a látogatók nagy száma, a jelentős sajtóvisszhang és az, hogy a kiállítást vietnami részről a Vietnami Tudományos Akadémia társadalomtudományi elnökhelyettese, magyar részről pedig a hanoi magyar nagykövet nyitotta meg. Az *Istenek – Ősök – Sámánok* című kiállítási katalógus kétnyelvű, vietnami–angol kiadásban jelent meg. A kiállítás megnyitásával egy időben készült el a magyar kutató *Dacolva az elkerülhetetlennel* című tanulmánykötetének vietnami kiadása.

Az Intézet egyik MTA Prémium Posztdoktori ösztöndíjasának monográfiája jelent meg az *Örökségesítés a mai Kínában* kutatási témakörben, melynek célja annak bemutatása, hogy az „egyesített kínai nemzet” megteremtésére irányuló nemzetépítési törekvéseket hogyan segíti és segíti-e egyáltalán a kínai szellemi kulturálisörökség-program. A monográfia nemzetközi jelentőségét mutatja, hogy angol nyelven a Max Planck Intézet kiadásában látott napvilágot még ugyanebben az évben.

Az MTA BTK és a Mongol Tudományos Akadémia együttműködésében végzett *Khi-Land projekt: Tájregészeti és történeti kutatás a kitaj Liao birodalom északi határvidékén* című kutatás, amelynek célja a mongóliai erődített települések és környezetük megismerése roncsolásmentes régészeti eljárások és tájregészeti kutatási módszerek alkalmazásával. 2018-ban többek között egy a 16–17. században élt halha mongol előkelő palotáját tárták fel és készítették el annak 3D-s rekonstrukcióját. A projektet létrehozó és alapvetően működtető intézeti tudományos főmunkatárs kutatja a leletek feltárása kapcsán a mongol örökségvédelmi koncepciókat, folyamatokat, a kolostorromok mai funkcióját a modern mongol buddhizmusban.

2018-ban kiváló minősítéssel zárult *A mongol főlámák és egyházuk társadalmi és politikai szerepe a kezdetektől napjainkig* OTKA-kutatás az Intézet mongolista tudományos főmunkatársának vezetésével.

Az antropológiai gondolkodás történetével foglalkozó tudományos főmunkatársnak az Európán kívüli világ/Amerika 17. századi magyarországi recepciójával kapcsolatos kutatási témájában *Amerika und seine UreinwohnerInnen in den ungarischen Kalendern des 17. Jahrhunderts: David Frölich vs. die Jesuiten* címmel jelent meg tanulmánya egy német kötetben.

Az Intézet Folklór témacsoportja *Értelmezés, hatás, utóélet: Arany János és a nép költészete* címmel az ARANY200 programsorozat záró rendezvényeként konferenciát szervezett. Az Intézet folkloristái további meghívott – elsősorban irodalomtörténész – előadókkal kiegészülve elemezték, értelmezték Arany János költészetének, kritikusai és szerkesztői működésének folklorisztikai vonatkozásait. Előadásait tanulmányokká bővülve az Intézet évkönyvében, az *Ethno-Lore* 2018-as kötetében jelentek meg. A konferenciával közel egy időben készült el az Arany-család kéziratos mesegyűjteményének szinoptikus, kritikai kiadása az Intézet két kutatójának a gondozásában. A terjedelmében és jelentőségében egyaránt fajsúlyos kötet nemcsak a történeti prózafolklór, hanem tágabban a folklórszöveg-kiadások textológiai gyakorlatának, sőt azon belül a recens gyűjtések kiadási alapelveinek újragondolását is ösztönözheti.

A Folklór témacsoport a Magyar Néprajzi Társaság Folklór Szakosztályával közösen egy másik konferenciát is szervezett *Emlékek, szövegek, történetek: női folklórszövegek* címmel. Az interdiszciplináris tanácskozás találkozási alkalmat nyújtott mindazoknak, akik a nők sajátos társadalmi, gazdasági, kulturális helyzetével és szerepével, a női identitás narratív megnyilvánulásával foglalkoznak. A kétnapos tanácskozáson negyven kutató adott elő a néprajztudomány és a társtudományok képviselői közül. Az Intézet részéről kilenc előadó, illetve szekcióelnök működött közre a konferencia munkájában.

Az Intézet folkloristái 2018-ban is az Intézet kiemelt kutatási témájaként dolgoztak a készülő *Magyar Népköltészeti Lexikon* szócikkeinek megírásán.

Elkészült a magyar történeti mondák rendszerezésének 12 kötetes katalógusa, típus- és motívumindexe az Intézet főmunkatársa gondozásában évtizedes mondagyűjtései és szövegközlései nyomán. Ugyancsak 2018-ban egy szlovákiai magyar kollégájával sajtó alá rendezte és kísérőtanulmánnyal együtt megjelentette a Magyar Népköltészet Tára sorozatban Ortutay Gyulának a kutatás által sokáig elveszettnek hitt, 1956–57-es zoborvidéki folklórgyűjteményét. A Folklór témacsoport vezetője pedig Ortutay egy másik, ugyancsak sokáig lappangó kéziratát, a Bácskába áttelepített bukovinai székelyek körében végzett gyűjtését elemezte a *Honosság/hontalanság: a bukovinai székelyek Bácskában* című kiállításához kapcsolódó tudományos tanácskozáson, Szabadkán.

Egy angol kiadó felkérésére többíves tanulmány készült a magyarországi populáris irodalom társadalom- és művelődéstörténeti összefüggéseiről a 18. század második és a 19. század első felének vonatkozásában.

A moldvai magyarok vallásosságát és folklóráját vizsgáló kutató szerkesztette és gondozta a szövegét az *Apa és fia. Csángómagyar paraszti önéletírások* című kötetnek. A Folklór témacsoport fiatal kutatói ösztöndíjasa a néptánc szerepét kutatja Magyarországon a helyi közösségek példáján keresztül, arra a kérdésre keresve választ, hogy milyen társadalmi és politikai diskurzusok részévé vált a néptánc, és hogy ez milyen hatással volt a táncot éltető lokális közösségekre az 1945–1958 közti időszakban.

Az Intézet folklorista számi-kutatójának vezetésével, NKA-pályázati támogatással a tárgyévben elkészült és az Intézet honlapján keresztül elérhetővé vált a számi jojka-adatbázis (jojkaadatbazis.btk.mta.hu/hu). Az adatbázis tartalmazza a jojkák zenei, folklorisztikai és nyelvészeti feldolgozását, a tudományos eredményeken túl bemutatja a korpusz vizsgálata során kidolgozott módszereket is, így eszköztárat nyújt további lehetséges elemzésekhez, amelyek más archívumok jojka-anyagához is felhasználhatók. A világon ez az első jojka-adatbázis, ezért nagy az érdeklődés iránta, különösen finn, norvég és svéd kutatóhelyek részéről, és saját gyűjteményeikkel csatlakozni kívánnak az adatbázishoz.

Az Intézet négy folkloristája Bolyai Kutatási Ösztöndíjjal végez kutatásokat, hárman történeti folklorisztikai tematikában: a magyar nyelvű népmesék, ponyvamesék 19. századi szövegtanulmányozása és értelmezése, a magyar találósok történeti adatbázisa, valamint a rege műfaja témákban. A negyedik kutató pedig a kortárs diákközlés jelenségeit vizsgálja. A 2018-ban MTA Prémium posztdoktori ösztöndíjat elnyert folklorista az erdélyi népköltészeti gyűjtés kezdeteinek feltárását végzi, a népköltészeti gyűjtésről való gondolkodás megindulását, az ebben részt vevő személyek szociokulturális hátterét, a háttérben kitapintható értelmiségi kapcsolathálót kutatja.

A „Kelet–Nyugat”. *Népi vallás a keleti és nyugati kereszténység határán: folyamatoság, változások és kölcsönhatások* elnevezésű kutatócsoport a humántudományokban ritka EU-s ERC-pályázati támogatással 2017-től 2018 augusztus végéig működött az Intézet keretei között. Kutatásuk tárgya a népi vallás néhány kulcsjelenségének antropológiai, történeti és folklorisztikai vizsgálata Közép-Kelet-Európa egy vallási határzónájában. Vizsgálataik gerincét a latin és bizánci kereszténység európai kezdetei óta létező kulturális és vallási kapcsolatainak, párhuzamainak és ellentéteinek állandóan változó konstellációi, és ezeknek a helyi vallásokban való múltbeli és jelenbeli lecsapódásai és folklorisztikus reprezentációi képezik. 2018-ban 15 munkaviszonnal rendelkező (magyar, román és szlovén) kutató dolgozott a kutatócsoportban. Összesen 83 publikációjuk került sajtó alá, ebből 12 könyv. Májusban háromnapos projektzáró, értékelő tanácskozást tartottak.

Az Intézet egyik tudományos tanácsadója a tárgyévben habilitált a Debreceni Egyetemen. Az MTA Néprajztudományi Bizottság társelnökeként pedig szervezője és egyik levezető elnöke volt *A néprajztudomány helyzete és jövője I.* című tudományos tanácskozásnak, ami egy konferencia-sorozat nyitó rendezvénye volt. A magyar etnográfiai alapkutató, a néprajzi muzeológia és oktatás jelenének és perspektívájának legégetőbb kérdéseit vitatták meg a résztvevők. A konferencia további előadói voltak többek között az Intézet jelenlegi, valamint korábbi igazgatója, akadémikus, professor emeritusa. A konferencia a Magyar Tudomány Ünnepe programsorozat részeként valósult meg. A Humán Tudományok Kutatóházában megtartott rendezvény a néprajztudomány iránt érdeklődők széles körét vonzotta.

b) Tudomány és társadalom

Az Intézet 2018 nyarán NKA-pályázati támogatással csatlakozott a Múzeum Digitár gyűjteményi nyilvántartó és publikációs rendszerhez, amelynek keretében a kutatóhely digitalizálni kívánja adattárát. A digitális katalógus építése a fotótárral kezdődött, a tárgyév végéig az Intézet egykori kutatója, Manga János által készített 600 és további 400, a Történeti Néprajzi Témacsoport tudományos munkatársa által készített fotó került eddig be a rendszerbe. Ezekből az első 430 már az Intézet honlapjáról elérhető publikus felületen is böngészhető: <https://hu.museum-digital.de/portal/index.php?t=listen&instnr=112&gesusa=741>

A különböző adattári tételek digitalizálása során megtörténik a nyers rekordok szakmai felülvizsgálata is, az adatgazdagítás és -tisztítás, az egyes rekordok közötti kapcsolatok létrehozása, „tárgykapcsolatok,” illetve „tárgycsoportok” kialakítása. A fotórekordok mellett megkezdődött a kéziratár anyagainak katalógusszerű, részleges publikálása is: <https://hu.museumdigital.de/portal/index.php?t=listen&instnr=112&gesusa=742&cacheLoad=ed=true>

Az Intézet adattárának 2018-ban további digitalizált tételei: a Magyar Népi Gyógyászati Archívum 3100 cédulája, 794 db fotónegatív, 850 db fénykép. Megkezdődött az adattári leltárkönyvek digitalizálása, a hangszalagtáré pedig már el is készült.

Az Intézet tudományos főmunkatársa szakmai és művészeti koncepcióért felelős kurátora volt a *Kéz/Mű/Remek Nemzeti Szalon 2018 – Népművészet* című kiállításnak. A kortárs tárgyalgó kézművességet bemutató kiállítás a Műcsarnok 12 termében, 2500 m²-en 500 alkotó mintegy 3500 alkotását mutatta be. Az eddigi legnagyobb látogatottságú, mintegy 30 ezer érdeklődőt vonzó Nemzeti Szalonnak nagy volt a sajtóvisszhangja, és rendkívül elismerő szakmai kritikákat kapott. A szakmai kurátor a kiállításhoz kapcsolódóan számos sajtó, rádió és tv nyilatkozatot adott és több kiállításvezetést is tartott a szakmának és az érdeklődő nagyközönségnek is. A kiállítás szövegeinek, képanyagának elkészítésében, a termék szakszerű berendezésében további intézeti munkatársak is közreműködtek. Egyikük *Kézműves örökség és modernizáció* címmel NKFIH posztdoktori pályázatot nyert el. Kutatásának célja a kortárs kézműves identitást meghatározó tényezők (kézműves marketing, eladhatóság, népi iparművészeti zsűrizési szempontok hatása, eredeti és hamisítvány értelmezése) feltérképezése és a tárgyak etnográfiai elemzéséhez és hiteles leírásához egy holisztikus szemléletű módszertan kidolgozása.

Az Intézet igazgatója és két tudományos főmunkatársa Üzbegisztánban részt vettek a *Possibilities of creating and perspectives for the development of the tourist free economic zone in Bukhara* konferencián, valamint több szakmai, illetve az érdeklődő nagyközönségnek szóló rendezvényen, amit a 14. Selyem- és Fűszerfesztivál keretében tartottak.

Az Intézet MTA Prémium posztdoktor etnológusa *Ejetun: Feljegyzések Észak-Kínáról* címen (<http://igsarkozi.com/>) honlapot indított, hogy kutatási eredményeit megossza a kutatótársakkal és a Kína iránt érdeklődő nagyközönséggel.

Az Intézet kutatói 2018-ban is aktív szerepet vállaltak a tudománynépszerűsítésben, zsűriztek néprajzi, néptánc, népzenei vetélkedőkön, szakmai tanácsadói, felkészítői szerepet láttak el a *Fölszállott a páva* televíziós tehetségkutató műsorban, népművészeti kiállítások előválogatásán, javaslatokat tettek a *Népművészet Ifjú Mestere* cím, valamint a népi iparművészeti minősítés odaítélésére. Számos ismeretterjesztő előadást, továbbképzést tartottak pedagógusoknak, néprajzi gyűjtőknek többek között a Magyar Néprajzi Társaság Tradíció Gyűjtőpályázata kertében.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2018-ban

Az Intézet nyolc ország (Kína, Bulgária, Lengyelország, Mongólia, Oroszország-Jakutia, Szerbia, Szlovénia, Ukrajna) akadémiai intézeteivel, kutatóhelyeivel működik együtt bilaterális egyezmények keretében.

Az Intézet és a Kínai Társadalomtudományi Akadémia Kisebbségi Irodalmak Intézete 2018-ban közös folyóiratot indított útnak *Studies on Cultures Along the Silk Road* címmel, amelynek első számában 19 tanulmány látott napvilágot. A magyar és kínai cikkek mellett mongol, orosz, kazak, valamint japán kutatók publikációi kaptak helyet benne. Az Intézet a Magyar Tudomány Ünnepe programsorozat részeként mutatta be a folyóiratot Magyarországon. A rendezvényre népes kínai delegáció érkezett. A folyóirat főszerkesztője az Intézet igazgatója, szerkesztője az Intézet etnológus főmunkatársa. Mindketten részt vettek a folyóirat alapítása alkalmából Pekingben megrendezett *1st Annual International Conference on Studies of Silk Road* című tanácskozáson, amelyen elhatározás született arról, hogy a Kínai Társadalomtudományi Akadémia alapít egy új, a *Selyemút kultúráival* foglalkozó kutatóintézetet, amelynek további külföldi kutatókkal együtt a jelenlevő magyar kutatók is tagjai lesznek. A projekt célja, hogy a résztvevők korábbi terepmunkáira alapozva vallásetnológiai és folklórkutatásokat végezzenek Kína Belső-Mongólia Autonóm Tartományában, Qinghaiban és Gansuban, vizsgálják Észak-Kína altaji nyelvközösséghez tartozó kisebbségeinek szellemi kultúráját, hagyományos műveltségét, folklóráját és hitvilágát.

Az Intézet igazgatója a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia felkérésére a szlovén tudományos pályázatok egyik nemzetközi bírálója.

Az Intézet a PPKE Modern Kelet-Ázsia Kutatócsoporttal közösen *Mesterséges természetesség. A környezet károsítása és védelme Ázsiában* címmel konferenciát szervezett.

Az Intézet két etnológusa a magyar diplomácia új gazdasági-politikai törekvéseként megfogalmazódott „Keleti nyitás” programja keretében egy közös közép-ázsiai kutatási projektet indított el. Részt vállalnak a magyar keletkutatók (Almásy György, Vámbéry Ármán) tevékenységének feltárásában és megismertetésében, valamint emlékezetük ápolásában Kazahsztánban és Kirgizisztánban, illetve kutatják a magyar tudósok helyi segítőinek szerepét a kapcsolatépítésben. Kutatásuk nyomán együttműködési szerződés született az Intézet és a Kazak Tudományos Akadémia Etnológiai és Történeti Intézete között.

Az Intézet egyik kutatója 2018 novemberétől egy éven keresztül mint Visiting Research Fellow dolgozik Japánban.

Az Intézet három tudományos főmunkatársa is aktív résztvevője a Dagnosław Demski (Lengyel Tudományos Akadémia Régészeti és Etnológiai Intézete, Varsó) vezette *Visual Representations of the Other* című, 2010 óta folyó, és elsősorban kelet-európai kutatókat tömörítő nemzetközi kutatási projektnek. A Szentpéterváron a *Staged otherness* témakörben végzett kutatások nyomán az Intézet és a nagyhírű pétervári intézmény, a Kunstkamera között együttműködési szerződés megkötésére került sor.

Az Intézet egyik MTA Prémium Posztdoktori ösztöndíjasa a vezetője annak a négyfős kutatócsoportnak (tagjai az MTA–DE Biodiverzitás Kutatócsoport, a Pannon Egyetem Georgikon Kar, valamint az MTA ÖK, ÖBI kutatói), amelyik a gyimesi kosarazás hatását vizsgálja a szőrfűgyepek fajkészletére a Gyimesközéplekhoz tartozó Tarkó havasán. A munka célja egy gazdaságilag rendkívül káros fűfaj visszaszorítására tett gyimesi gazdálkodói kísérletek hatékonyságának a vizsgálata.

Az MTA NTI kutatói nagy gyakorisággal vesznek részt más intézmények, különösen a BTK más intézetei által kezdeményezett kutatásokban, szerepelnek interdiszciplináris konferenciákon. Az MTA BTK Vidéktörténeti témacsoport résztvevő tagjaként az Intézet öt munkatársa végez terepmunkát, valamint forrásfeltáró könyvtári, levéltári vizsgálatokat a szocializmus korának társadalomnéprajzi kérdéseiben. Az Intézet egyik főmunkatársa pedig tagja az MTA BTK Médiatudományi és Médiatörténeti Kutatócsoportjának. A BTK Östörténeti Témacsoportjának Magyar östörténet című sorozatában, *A honfoglalók műveltsége* című zárókötetben az Intézet négy kutatója is szerzőként működött közre.

2018-ban 9 kutató végzett rendszeres oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban, az ELTE BTK Mongol és Belső-ázsiai Tanszékén, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Kínai Tanszékén, a Károli Gáspár Református Egyetemen, a PTE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszékén, a PTE Kultúratudományi, Pedagógusképző és Vidékfejlesztési Karon, a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Szegedi Tudományegyetemen a Choreomundus Nemzetközi Masters Etnokoreológia Program keretében, a SZTE BTK Jelenkortörténeti Tanszékén, valamint Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, továbbá a Sárospataki Református Teológiai Akadémián. 14 kutató végzett vendégtevékenységet külföldi kutatóhelyen vagy egyetemen, 9-en pedig hazai intézményben.

Az Intézet könyvtárának könyv- és CD-állománya 2018-ban 295 darabbal gyarapodott és 102 külföldi és magyar folyóirattal. A könyvtár állománya a beszámolási év végén 45. 867 leltári egység (könyv, folyóirat, különnyomat, CD, térkép stb.) volt, a könyvtár cserepartnerének száma 160. Cserébe, tiszteletpéldányként, ajándékként (konferenciákon, könyvgyűjtő akciók során) 307 kötetet adott át az Intézet saját kiadványaiból.

IV. A 2018-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Zene- és szövegfolklorisztikai kutatások (digitalizálás, adatbázis- és honlap-építés) Kodály Zoltán örökében. NKA 106107/01376 Szerződésállomány: 6,5 M Ft.

A Magyar Népköltészeti Lexikon munkálatainak keretében elkészítik és lektoráltatják a készülő kézikönyv valamennyi zenefolklorisztikai (elméleti, a lírai műfajok típus és motívum, valamint a zenefolklorisztika életrajzi szócikkeit). A Vargyas Lajos-hagyatékban található Kodály Zoltánhoz kötődő dokumentumokat (levelek, iratok, jegyzetek), köteteket digitalizálják, online közzélik. Elvégzik Szomjas-Schiffert György számi folklórgyűjtéseinek digitalizálását, adatbázisba rendezését és azt az Intézet honlapján keresztül elérhetővé teszik. Ortutay Gyula

tudományos hagyatékából az elmúlt években az MTA BTK Néprajztudományi Intézet archívumába került zenefolklorisztikailag jelentős anyagokat digitalizálják.

A gyermek-közétkeztetés társadalmi beágyazottsága. Kérdések és lehetőségek. NKFIH projekt 2018–2022, (K128925) 36 M Ft.

A történeti kontextusba ágyazott társadalomnéprajzi vizsgálat célja a magyar táplálkozási hagyományok és szokások feltárása, illetve a hétköznapi étkezési szokások különösen a gyermek-közétkeztetés jelenkutatása.

Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben című monográfia megjelentetésére MTA KFB-pályázat (KFB-056/2018) 900 E Ft.

Urbanizálódó parasztok. A falusi lakosság életmódváltása 1945 után című monográfia megjelentetésére NKA könyvkiadási pályázat (203137/3452) 700 E Ft.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Balogh Balázs (főszerk.) – Ispán Ágota Lídia (szerk.) – Magyar Zoltán (szerk.) – Landgraf Ildikó (vendégszerk.): *Ethno-Lore, az MTA BTK Néprajztudományi Intézet Évkönyve.* Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet. (2018)
2. *Acta Ethnographica Hungarica* Vol. 63. Number 2., Főszerkesztő: Fülemile Ágnes; tematikus szám: *Fieldwork Methods in Contemporary Hungarian Cultural Anthropology and European Ethnology.* Vendégszerkesztők: Mészáros Csaba, Vargyas Gábor, a lapszám intézeti szerzői: Balogh Balázs, Mészáros Csaba, Mikos Éva, Tamás Ildikó, Turai Tünde, Sárkány Mihály, Vargyas Gábor. (2018)
3. *Az Arany család mesegyűjteménye. Az Arany család kéziratos mese- és találósgyűjteményének, valamint Arany László Eredeti népmesék című művének szinoptikus kritikai kiadása.* A kötetet szerkesztette, a kéziratokat sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a mesék jegyzeteit írta Domokos Mariann és Gulyás Judit. Budapest: MTA BTK – MTA KIK – Universitas Kiadó, 739 p. (2018)
4. Czövek, Judit – Lengyel, Ágnes (szerk.): „*Kívül aranyos, belül irgalmas...*” *Tanulmányok Erdélyi Zsuzsanna emlékére.* Balassagyarmat: Magyar Nemzeti Múzeum Palóc Múzeuma, 336 p. (2018)
5. Bati Anikó: *Mai menü. Néprajzi tanulmányok a változó táplálkozáskultúráról.* Szerkesztő: Cseh Fruzsina. (Életmód és tradíció 16.) Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 208 p. (2018) <http://real.mtak.hu/80939/>
6. Dyekiss Virág: *Vándorol a hang. A nganaszan hagyományos világgép a folklórszövegek tükrében.* (Uralisztikai tanulmányok 22.) Budapest: ELTE Finnugor Tanszék, 265 p. (2018) <http://real.mtak.hu/91630/>
7. Fülemile Ágnes: *The Odalisque. Changes in the Meaning and Reception of an Orientalising Fine Arts Theme in Europe and Hungary.* Ungarn Jahrbuch. Zeitschrift für interdisziplinäre Hungarologie, Band 33. (Jahrgang 2016/2017) Regensburg: Verlag Friedrich Pustet, 45–152. (2018)
8. Ispán Ágota Lídia: *Peasant Women in Public Life and in Politics in the Rákosi Era. The First Woman Főispán's Career in Hungary.* History of Communism in Europe Vol. 8/2017. The Other Half of Communism: Women's Outlook. 89–120. (2018)

9. Magyar Zoltán: *A magyar történeti mondák katalógusa*. Típus- és motívumindex I–XII. kötet, Budapest: Kairosz Kiadó (2018)
10. Magyar Zoltán: *Népköltészeti gyűjtés 2. Népmondák*. (Documentatio Folkloristica II.) Budapest: Kairosz Kiadó, 612 p. (32 t.) (2018) real.mtak.hu/32572/1/
11. Paládi-Kovács Attia: *Magyar népkutatás a 20. században*. (Documentatio Ethnographica 32.) Budapest: L'Harmattan Kiadó, 388 p.+ 27 fotó (2018) <http://real.mtak.hu/90835/1/>
12. Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *From the Mists of Martyrdom: Sibe Ancestors and Heroes on the Altar of Chinese Nation-Building*. Halle: Max Planck Institute for Social Anthropology. 256 p. (2018)
13. Sárközi Ildikó Gyöngyvér: *A mártírium homályából: Sibe ősök és hősök a kínai nemzetépítés oltárán*. Budapest – Pécs: MTA BTK Néprajztudományi Intézet – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó, 320 p. (2018)
14. Somfai Kara Dávid: *Eleven szellemek, hagyományos kazak és kirgiz spiritualitás*. Budapest: Kairosz, 230 p. (2018)
15. Sz. Kristóf Ildikó: „Amerika und seine UreinwohnerInnen in den ungarischen Kalendern des 17. Jahrhunderts: David Frölich vs. die Jesuiten.” In Klaus-Dieter Herbst – Werner Greiling (Hrsg.): *Schreibkalender und ihre Autoren in Mittel-, Ost- und Ostmittel-Europa (1540-1850)*. Bremen: Edition Lumière, 355–369. (2018) <http://real.mtak.hu/91632/>
16. Szilágyi Zsolt (szerk.): *A Tan örökké ragyogjon. Tanulmányok Sárközi Alice tiszteletére*. Budapest: L'Harmattan Kiadó (2018)
17. Tamás Ildikó: Revitalization of the stigmatized roots. How sami yoik and shamanistic symbols appear in christian discourses from the early modern age. ЕЖЕГОДНИК финно-угорских исследований. Том 12. Выпуск 2. “Yearbook of Finno-Ugric Studies” Volume 12 Issue 2, 28–42. (2018)
18. Turai Tünde: *Hierarchiák fogságában. Kelet- és közép-európai nők a globális idősgondozói ellátórendszerben*. Budapest: Balassi Kiadó – MTA BTK, 288 p. (2018) <http://real.mtak.hu/90251/>
19. Vargha Katalin – Hrisztova-Gotthardt Hrisztalina – T. Litovkina Anna – Barta Péter: *A közmondásferdítések ma: Öt nyelv antiproverbiumainak nyelvészeti vizsgálata*. Budapest: Tinta Könyvkiadó, 158 p. (2018) <http://real.mtak.hu/88891/>
20. Vargyas Gábor: *Bát Chấp Định Mệnh. Văn hóa và phong tục tập quán người Bru-Vân Kiều*. [Dacolva az elkerülhetlennel. A brúk kultúrája és szokásai.] (Fordította: Giáp Thị Minh Trang. Nyelvi-szakmai lektorok: Định Hồng Hải és Vũ Tuyết Lan.) Hà Nội: [a Đông Tây (East-West Culture Company) gondozásában] Dân Trí Könyvkiadó, 434 p. + XVI színes tábla. (2018)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

RÉGÉSZETI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4.

telefon: (1) 224 6700; fax: (1) 224 6719

e-mail: benko.elek@btk.mta.hu; honlap: <http://ri.btk.mta.hu/hu/>

I. A kutatóhely fő feladatai 2018-ban

Az MTA BTK Régészeti Intézete a magyarországi régészettudomány egyik vezető intézménye, amely az egyetemes régészeti kutatás keretei között korszerű tudományos módszerekkel vizsgálja Magyarország régészeti emlékanyagát a neolitikum korától a török kor végéig, kitekintve a Kárpát-medence egészére és a kutatások látókörébe vont tágabb térségekre. Feladatait számos hazai intézménnyel partneri kapcsolatban látja el, kapcsolatai meghatározó súlyú nemzetközi intézményekre is kiterjednek. Szerepet vállal az egyetemi oktatásban és a PhD-képzésben, valamint az új eredmények folyamatos összefoglalásában is. 2018-ban több nagy projekt is folytatódott, köztük a bronzkort vizsgáló Lendület-pályázat, valamint egy interdiszciplináris NKFI-projekt a Kárpát-medence középkori környezetétörténetének kutatására. Az Árpád-ház Program keretében az Intézet kiemelt kutatásait folytathatja. E munkák révén kiszélesedett a régészetnek a természettudományokkal való együttműködése, a terepmunkában a roncsolásmentes módszerek alkalmazása, elmélyült a radiokarbon keltezés elméleti hátterének kutatása, folytatódott az archeogenetikai laboratórium kutatási témáinak bővítése, az őskori minták után a népvándorlás kor és az Árpád-kor humán maradványai bevonásával.

Az MTA BTK Régészeti Intézet munkájának súlypontját az őskor, az antik kortól az Árpád-korig terjedő időszak (benne a germán és az avar kor, a Karoling-kor és a honfoglalás kor), valamint a késő középkor és a kora újkor (török kor) jelenti. E hagyományos kutatási korszakok és témák mellett újraindult a Magyarország Régészeti Topográfiája vállalkozás (Csongrád és Fejér m.) és kibővült a környezetanalitikai témák köre. Általános törekvés, hogy a könnyen parttalanú váló egyéni témaválasztás összhangba kerüljön kiemelt jelentőségű kutatási főirányokkal, és az ezeket megjelenítő nagyobb monográfiákkal vagy több kötetes vállalkozásokkal. Folytatódott az intézeti évkönyv (*Antaeus*) és az *Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae* folyóirat, továbbá a *Hereditas Archaeologica Hungariae* c., az igényes népszerűsítést szolgáló magyar–angol könyvsorozat szerkesztése. Az Intézet nyomtatásban és a világhálón is közzétette részletes, középtávú stratégiai tervét, tevékenysége fő irányjaival és prioritásaival.

II. A 2018-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Ősrégészeti témacsoport

A témacsoport a Kárpát-medence központi térségében közel hét évezred történetét vizsgálja a középső kőkortól a vaskorig. A kutatások fókuszában 1. Korok, stílusok, technológiák, kapcsolatrendszerek, 2. Életmód, identitás, mobilitás, 3. Környezet, táj, 4. Tudásátadás állnak, együttműködő hazai és nemzetközi programokkal, intézményekkel. A bronzkort kutató Lendület Mobilitás Kutatócsoport első hároméves ciklusa kiváló minősítést kapott. A bioarcheológiai programok keretében az őskori Európát érintő népességváltozásokat, valamint a ló házasításának és a textilművesség szempontjából fontos juhtenyésztésnek a kérdését

vizsgálták, megjelent *Nature*-cikk társszerzői, további projektek társszervezői. Tagjai az Intézet modern topográfiai kutatásainak.

Az újkőkori időszak kutatása a Dél-Dunántúl régiójára koncentrál. A Kr. e. 6–5. évezred abszolút kronológiai adatainak elemzését egy tanulmányban közzétették. Az újkőkori gazdálkodásban kulcsszerepet játszó szarvasmarha sokoldalú hasznosításának kérdéseit, a laktóztolerancia kialakulását ERC-projekt résztvevőiként tanulmányozták. NKFI- és NKA-programok keretében folytatódott a Délkelet-Dunántúl mikroregionális kutatása roncsolásmentes vizsgálati módszerek alkalmazásával. Három kiemelten fontos újkőkori település összetett elemzése folytatódott. Az alsónyéki lelőhely anyagának feldolgozása a Römisch-Germanische Kommission-nal együttműködésben folyt, egy PhD-dolgozat előkészületei lezárultak.

Az NKFIH támogatásával bővült a Kárpát-medence késő rézkori temetkezéseinek összetett elemzését célzó program. A badeni komplexum sírjainak összetett régészeti, kronológiai, bioarcheológiai, térinformatikai elemzése alapján a korszak társadalmi struktúrájának, valamint innovációs térképének rekonstruálása valósulhat meg. Elkészült az eddig kevésbé ismert késő rézkori fémművesség Kárpát-medencei leleteit összefoglaló kismonográfia. A Kr. e. 3. évezredben kelet felől az Alföldre érkező, kurgánok alá temetkező közösségek kutatása egy idén elnyert ERC-projekt partnereként folytatódhat.

A bronzkor kutatását 2015 júliusa óta a Lendület Mobilitás Kutatócsoport munkája is bővíti, nemzetközileg is kiemelkedő eredményekkel (bronzkori közösségek mobilitása, társadalmi-gazdasági stratégiák, a települési hálózatok regionális feltérképezése, a temetkezések régészeti és bioarcheológiai elemzése, fémtárgyak archeometallurgiai és készítéses technikai vizsgálata). Megjelent a Kakucs-Turján bronzkori település kutatásának eredményeit bemutató monográfia. Új kezdeményezés a Kreatív Európa programsorozathoz kapcsolódó projekt, mely a bronzkori fazekasok technikai tudását vizsgálja. A késő bronzkor/kora vaskorban megjelenő tömegsírok és a temetkezések vizsgálatát Akadémiai Ifjúsági Díjjal ismerték el. Folytatódott egy átfogó vaskoros genetikai program koordinálása.

Ókori és népvándorlás kori régészeti témacsoport

A témacsoport az ókori civilizáció bizonyos problémáit, a késő antik átalakulás időszakát és a népvándorlás kori társadalmi, gazdasági és kulturális viszonyokat, valamint a kora középkor kialakulását kutatja. Az olympiai Zeusz-templom szobordíszzeit kutató, a hagyományos „mesterkéz-attribúció” és az innovatív 3D-szkennelés módszereit kombináló NKFI-projekt idén sikeresen lezárult, a klasszikus görög szobrászat 200 művének digitalizálásával és művészettörténeti elemzésével. Az eredmények több nemzetközi konferencia figyelmét is felkeltették.

A pannoniai késő római lelőhelyek kerámiájának feldolgozása egy újabb NKFI-projekt támogatásával tovább folytatódott (ságvári késő római erőd). A dél-pannoniai késő római temetők társadalomtörténeti értékelése keretében új idegen nyelvű tanulmány jelent meg a somogyzili temetőről. A Seuso-munkabizottság tevékenységét az Intézet egyik kutatóprofesszora vezeti. Előrehaladt a kincs művészettörténeti elemzése, amit egy oxfordi kutatói ösztöndíj is segített. A késő ókori keresztény temetkezési szokások vizsgálata két újabb tanulmányt eredményezett. A hun kori üstökről és kora népvándorlás kori alföldi telepkutatásról új publikációk születtek, a témában egy kutató megvédte PhD-disszertációját. Egy újonnan induló projekt a szarmata kori halmos temetőket vizsgálja roncsolásmentes diagnosztikai eszközökkel. Összefoglalás készült az 5. századi női viseletről.

Nemzetközi együttműködésben tovább zajlik a pannoniai és itáliai langobard népesség archeogenetikai vizsgálata. Elkészült a budakalászi avar temető fémleleteinek archeometriai (XRF) vizsgálata. A kora avar kori övgarnitúrák feldolgozása újabb tanulmányokkal gazdagodott. Az eurázsiai sztyepei népek kulturális átalakulását vizsgáló, az NKFIH és az osztrák Wissenschaftsfonds közös kutatási programja lezárult. A Mongol Tudományos Akadémiával együttműködésben a „Belső-Ázsia a pre-mongol korban” c. projekt keretében Khar bukh balgas lelőhelyen ásatás, terepbejárás és légifényképezés történt. A „Hatalom és kultúra” NKFI-program keretében folytatódott a Zala-völgyi avar kori birituális temetők adatbázisának összeállítása, és elkészült a Karoling-kori Mosaburg díszkerámiájának feldolgozása. Zalavár-Várszigeten ebben az évben is folytatódott a feltárás.

Honfoglalás kori, középkori és kora újkori régészeti témacsoport

A témacsoport csaknem egy évezredet átfogó munkájának egyik hangsúlyos eleme a honfoglalás kor, az államalapítás korának és az Árpád-kornak a többszemponú kutatása, együttműködésben hazai és külföldi intézményekkel. A kutatás kiterjed a honfoglalás kor előzményeinek feltárására is.

Az Intézet egyik munkatársa részt vett Visegrád-Sibrik domb régészeti kutatásában, ahol az államalapítás kori ispánságot megelőző, 9. századi maradványok kerültek elő. A korszak morva vonatkozásait egyik munkatársuk hosszabb ideig kutatta a brünni (Brno) egyetemen. Több tanulmány jelent meg a 10. századi magyarok temetkezési szokásairól és bizonyos melléklet-típusokról. Elkészült egy, a kalandozó magyarokhoz kötött franciaországi sírlelet (Aspres-lès-Corps) feldolgozása. Lezárult egy kivételes jelentőségű 10–11. századi temető (Magyarhomorog-Könyadomb) monografikus feldolgozása. A „Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírleletei” c. sorozat keretében szerkesztett formában elkészült a Nógrád megyei kötet.

I. (Szent) László és Kálmán király pénzveréséről új tanulmányok születtek. A magyarországi Árpád-kori építészet bizánci hatást tükröző emlékeiről kiterjedt monográfia jelent meg. Folytatódott a pilisi ciszterci monostor emlékanyagának feldolgozása a kerengő rekonstrukciójával, környezetrégészeti kutatásokkal, és a könyvveretek részletes elemzésével. A pilisi munkáknak a 2018-ban megindult Árpád-ház Program új lendületet adott. A „Pest megye őskori és középkori várai” c. projekt terepmunkákkal és a monográfia előkészületeivel folytatódott.

A további középkori és kora újkori témájú kutatások mezővárosi piacterek és mezővárosok (Győr, Pápa, Tata), várak (Dombó, Barcs) vizsgálatára, valamint a középkori, török kori és kora újkori leletanyag, kiemelten a kerámia elemzésére koncentrálnak. Az Intézet egyik munkatársának kontrollszerkesztése mellett látott napvilágot a „Hereditas Archaeologica Hungariae” sorozat következő kötete (*Török kori fürdők Magyarországon*). Holl Imre tiszteletére tanulmánykötetet jelent meg, a középkori és kora újkori mesterségek, kézműves termékek és műhelyek témakörében.

A „Magyarország Régészeti Topográfiája” sorozat keretében Csongrád megye és Fejér megye (Árpád-ház Program) területén folytak kutatások.

A középkori Kárpát-medence környezettörténetével foglalkozó NKFI-kutatócsoport elkészítette egy középkori erdélyi sóbánya környezetének részletes feldolgozását (Szék) és a Kárpát-medence kora középkortól a kora újkorig terjedő időszakának pollenalapú növényzettörténeti rekonstrukcióját. Elkészült a középkori esztergomi érseki palota konyhája

alatt felhalmozódott hulladékdomb állatsontanyagának feldolgozása (14–15. század). A legfontosabb eredményekről a Magyar Tudomány Ünnepeán az MTA székházában konferencia-előadások számoltak be.

Két PhD-dolgozat készül, Keve és Torontál vármegyék középkori történeti földrajzáról és középkori régészeti lelőhelyeiről, illetve Buda török kori kerámiajáról. Egy PhD-disszertáció megvédésre került (Lakáskultúra és a mindennapi élet szinterei).

Bioarcheológiai és környezetrégészeti témacsoport

A témacsoport – kis létszáma ellenére – széles kutatási és módszertani spektrumának köszönhetően számos ponton kapcsolódik az Intézet fő kutatási projektjeihez. A kutatócsoport több tagja társszerzője volt a Délkelet-Európa neolitikuma, valamint a kora rézkor genetikai történéseit taglaló, a *Nature*-ben megjelent cikknek. Egy genetikus munkatárs Bolyai-ösztöndíjat nyert az őskori kutatások témájában, és sikerrel nyújtott be pályázatot az NKFIH-hoz recens és történeti minták populációgenetikai kutatása tárgyában. Folytatódott a magyar őstörténeti projekt keretében végzett mintavételek, a munkatársak az eddigi eredményekről előadást tartottak a Kazanyban. Az ELTE Genetika Tanszékének bevonásával kidolgozásra került egy férfiági tipizálási metodika, amelyet egy avar szérián már sikerrel alkalmaztak, egy bioinformatikus munkatárs elvégezte a szekvenált minták filogenetikai analízisét. Megkezdődtek egy nemzetközi, az ország több régészeti intézményét és gyűjteményét magába foglaló, a vaskorral foglalkozó projekt előkészületei. A munkacsoport tagjai részt vettek egy nagyszabású, a Kr. u. 4–9. századi közép-európai népességét érintő nemzetközi ERC-pályázat kidolgozásában. Külső munkatárs pályázata keretében folytatódott a Rákóczi-család genetikai kutatása, elkezdődtek az Árpád-ház-program mintavételei.

Egy antropológus kolléga elvégezte a neolitikus alsónyék-bátaszéki lelőhely adatfelvételét. Az archeozoológus kolléga több könyvrészletet is publikált bronzkori, római kori és középkori témákban.

Környezetrégész kollégák és további munkatársak komplex lelőhelydiagnosztikai, lelőhelyfelderítési és topográfiai munkákban vettek részt. A témacsoport tagjai a korábbi évekhez hasonlóan tevékenyen részt vesznek a BSc-, MSc- és PhD-képzésben.

Dokumentációs és műtárgyvédelmi témacsoport

Az Intézet restaurátor műhelyében kerámia- és fémleletek tisztítása, restaurálása és kiegészítése folyt, kapcsolódva az intézmény kutatási programjaihoz és 2019-ben megrendezésre kerülő kiállításokhoz. A grafikus csoport tagjai jól képzett szakemberek, akik az intézeti kiadványok és a kutatók egyéb publikációinak grafikai előkészítését végzik. Továbbra is a Művészettörténeti Intézet fotósa készíti a régészeti tárgyfotókat kiváló minőségben. Az adattár őrzi, rendszerezi az Intézet 60 éve gyűjtött tudományos dokumentációit, kölesönzi az adattári anyagokat az intézeti és az engedéllyel rendelkező külső kutatóknak. A Magyarország Régészeti Topográfiája (MRT, az MTA BTK Régészeti Intézetéhez kötődő, országos tudományos program) munkálatainak folytatását célzó együttműködésben a békéscsabai Munkácsy Mihály Múzeum és az orosházi Szántó Kovács János Múzeum régészeinek adtak át anyagokat, nagyrészt digitalizált formátumban. A hagyományos gyűjtemények szkennelése is folytatódott.

Az MTA BTK Régészeti Intézet Könyvtára

A Könyvtár állománya 652 tétellel gyarapodott. Jelenleg 77 418 darab könyvtári egységet tartalmaz, a gyűjtemény bekerülési értéke meghaladja a 167 millió forintot. Az

állománygyarapodás legnagyobb része cseréből származó dokumentum. Kiadványok vásárlására közel másfél millió forintot tudott fordítani, ez magában foglalja a folyóirat- és könyvmegrendeléseket is. A csereállomány két intézeti kiadvánnyal bővült (az *Antaeus* 35–36 intézeti évkönyvvel, illetve az *Across the Mediterranean – Along the Nile* c. tanulmánykötettel). A nemzetközi kiadványcsere-megállapodások keretében jelentős mennyiségű intézeti kiadványt sikerült külföldre küldeni, ennek postaköltsége meghaladta az egymillió forintot. Mivel a könyvtár raktározási lehetőségei korlátozottak, továbbá az elmúlt évek során a különböző könyvhagyatékok révén állományukban felhalmozódott a duplumkiadványok száma, ezért folytatták a duplum-, illetve cserekiadványaik apasztását, melyeket dokumentumcsere, illetve ajándékozás keretében vidéki és határon túli intézményeknek adományoztak.

b) Tudomány és társadalom

Tudományos célkitűzései mellett az Intézet kezdeményezőként részt kíván venni a hazai és a nemzetközi tudományos közéletben, az egyetemi oktatásban, az örökségvédelemben és a tudományos eredményeket a társadalom felé közvetítő disszeminációban. Az Intézmény három akadémiával és egy nem-akadémikus közgyűlési képviselővel részt vesz az MTA Filozófiai és Történettudományok Osztályának munkájában. Munkatársai számos testületben és bizottságban töltenek be tagságot vagy társelnökséget, ahol tudományterületek kapcsolódása, a határon túli tudomány és kultúra kérdésköre mellett a társadalmat közvetlenül foglalkoztató kérdésekben, valamint az akadémiai és egyetemi címek feltételrendszerének újrafogalmazása terén kell állást foglalni (MTA Doktori Tanács, MAB, Domus és Bolyai Kuratórium). Az Intézet részt vesz az Ásatási Bizottság munkájában és az örökségvédelemmel kapcsolatos jogalkotást megelőző egyeztetéseken, valamint a kormányzat által kezdeményezett nemzeti régészeti stratégia megalkotásában. Nagy hangsúlyt fektet arra, hogy kutatásainak eredményeit a művelt laikus közönség felé is közvetítse, ide értve a középkori magyarság életével, településrendjével, tárgyi hagyatékával kapcsolatos kérdéseket is. Fontosnak tartja, hogy minél szélesebb rétegek ismerjék meg a modern régészet tevékenységének azon oldalát is, amely a természettudományokkal karöltve tevékenykedik, és alkalmazza a 21. századi műszeres vizsgálatokat. Az Intézet munkatársai jelen vannak az internetes felületeken és a közösségi médiában, ahol a hagyományos módon egyre kevésbé megszólítható korosztályokat lehet elérni. Az Intézet volt a központi helyszíne a Régészet Napja budapesti rendezvényeinek (2018. 05. 26.).

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2018-ban

Az Intézet összesen 5 nemzetközi, valamint 7 hazai tudományos és 3 nyilvános rendezvényt szervezett önállóan, illetve együttműködő partnerekkel. A hazai rendezésű események közül az interdiszciplináris kutatási profilhoz kapcsolódóan egy NKFI-projekt legújabb eredményeit mutatta be a „Tudományok határterülete. A középkori Kárpát-medence környezettörténete” c. konferencia. A bronzkori kutatásokkal foglalkozó Lendület Mobilitás Kutatócsoport és a BTK Történettudományi Intézet Lendület Középkori Gazdaság Kutatócsoportja együtt rendezte meg a „Mixture Texturalis II. Ember és textil a Kárpát-medencében” című konferenciát. A „Castrum Dombo 2014–2018” konferencia a dombói vár intézeti kutató által vezetett kutatásának első öt évét mutatta be. Emléküléseken elevenítették fel az intézmény egykori kutatóinak, Miklós Zsuzsának, Kutzián Idának és Patek Erzsébetnek munkásságát és mutatták be az azokból kinőtt aktuális intézeti kutatásokat. Az intézményben rendszeresen a könyvbemutatók, széles szakmai közönséget vonzott a „Mesterségek és műhelyek a középkori és kora újkori Magyarországon. Tanulmányok Holl Imre emlékére” című könyv bemutatója.

Az Intézet kutatóinak társrendezésében valósult meg az Európai Régészek Szövetségének 24. éves gyűlésén, Barcelonában az „Environment, food production and lifestyle in Bronze Age Europe” című szekció. Nagy érdeklődés övezte az Intézet egyik alapítója, Kutzián Ida születésének centenáriuma megrendezett emlékülést, amelyre a hazai kollégákon kívül az Egyesült Királyságból, az Amerikai Egyesült Államokból és Svédországból is érkeztek előadók. Intézeti kutató rendezte Szarvason az „Alkalmazkodó Vízgazdálkodás: Lehetőségek és kockázatok” című nemzetközi víztudományi konferenciát, egy további kutató pedig a zágrábi „5th Geoarcheological Conference” rendezésében vett részt.

Az Intézet 6 külföldről érkezett és 2 hazai vendégkutatót fogadott hat hónapnál rövidebb időre. Munkatársai közül 7 kutató végzett külföldi szakmai munkát vezető egyetemeken és kutatóintézetekben (Curt-Engelhorn-Zentrum Archäometrie, Mannheim; University of Oxford; Arheološki Institut, Beograd; Römisch-Germanische Kommission, DAI, Frankfurt; Eberhard-Karls Universität, Tübingen; Deutsches Archäologisches Institut, Berlin; Stockholms Universitet, Osteoarkeologiska forskningslaboratoriet). Két szakembere két hazai intézményben dolgozott vendégkutatóként (Szegedi Tudományegyetem, ELTE TTK Embertani Tanszék).

Az Intézet munkatársai fontos szerepet játszanak az egyetemi oktatásban, doktori iskolák munkájában. Kutatási programjaik egyúttal BA/BSc-, MA/MSc- és PhD-dolgozatok alapját képezik, számos fiatal kutató számára a mobilitás egyetlen lehetőségeként. Rendszeres felsőoktatási tevékenységet 9 kutató végez, akik az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem, a Pécsi Tudományegyetem, a Szegedi Tudományegyetem és a Szent István Egyetem oktatói.

IV. A 2018-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

„A Kárpát-medence késő rézkori temetkezéseinek komplex elemzése” (2018. szeptember 1.–2022. augusztus 31.), NKFIH, 47 947 000 Ft támogatás. A projekt keretében a Kr. e. 3600–3000/2800 között a Kárpát-medencében élt ún. badeni komplexum területén a mai Magyarországon található temetkezések komplex, régészeti, kronológiai, bioarcheológiai, térinformatikai elemzése alapján a késő rézkor halotti kultuszának, társadalmi struktúrájának, valamint a korszak innovációs térképének rekonstruálása valósulhat meg.

„Ősi közösségek, ősi fémművesség. A közép-európai bronzkori cserekereskedelmi hálózatok értelmezése” (2018. május 1.–2018. július 31.), NKFIH (ERC_MOBIL pályázat), 2 994 000 Ft támogatás. A Max Planck Intézethez tartozó mannheimi Curt-Engelhorn-Zentrum Archäometrie gGmbH-hoz (CEZA gGmbH) telepített BRONZE AGE TIN elnevezésű ERC Advanced Grant (vezető kutató Ernst Pernicka) kutatás felépítésének megismerése, jövőbeni ERC-pályázat benyújtásának sikeressége érdekében.

„Korai földművelők építészete a Dunántúlon: településrégészeti és rétegtani célú tervásatás Tolna-Mözsön” (2018. február 1.–2020. február 13.), Nemzeti Kulturális Alap, 600 000 Ft támogatás. Régészeti feltárások folytatásra nyílik lehetőség Tolna-Mözs-Községi Csádés földek lelőhelyen. A 2016–2017-ben megkezdett rétegtani jellegű ásatás eredményeire épülő munka befejezésével az újkőkori házépítéssel kapcsolatos ismeretek bővülnek.

„Újkőkori települések roncsolásmentes műszeres felmérése a Dél-Dunántúlon és a Balaton vidékén” (2018. április 1.–2019. december 31.) a Nemzeti Kulturális Alap 360 000 Ft támogatásával korábban azonosított újkőkori településhálózatokhoz tartozó lelőhelyek

elsősorban geofizikai felmérésen alapuló, nagy pontosságú, roncsolásmentes vizsgálata valósulhat meg.

„Szalkszentmárton-Táborállás bronzkori hamvasztásos urnatemető feldolgozása” (2018. április 3.–2018. december 31.), Kecskeméti Katona József Múzeum, 381 000 Ft támogatás. Az elmúlt években Szalkszentmárton határában feltárt középső bronzkori hamvasztásos rítusú urnatemető leletanyagának restaurálására és komplex régészeti és bioarcheológiai feldolgozására nyílik lehetőség.

„Jászdózsa külterület, Kápolna-domb régészeti lelőhely és környezete kutatása roncsolásmentes, térképező jellegű régészeti módszerekkel” (2018. július 20.–2019. október 20.), Jászdózsa Község Önkormányzata (ToP-I.2.1-15-JN1-2016.0001), Magyarország Kormánya, 10 280 000 Ft támogatás. Az európai hírű Jászdózsa-Kápolnahalmon található bronzkori település és középkori templom, valamint környezetének kutatása roncsolásmentes módszerekkel, az Intézet eszközparkjára támaszkodva. A kutatások eredményeiről kiállítás és ismeretterjesztő tudományos kiadvány készül.

„Crafting Europe in the Bronze Age and Today (CRAFTER)” (2018. július 1.–2019. december 31.), Európai Bizottság Oktatási, Audiovizuális és Kulturális Végrehajtó Ügynöksége (EACEA), 104 760 EUR / 33 628 040 Ft támogatás. A spanyolországi La Bastida régészeti lelőhely Baráti Köre (ASBA, Totana) vezetésével megvalósuló projekt célja, hogy az európai bronzkori kerámiaművességből nyert inspirációkkal segítse a modernkori kézművesség újjáélesztését. Az öt európai ország nyolc intézményével együttműködésben, a Kreatív Európa Program keretében megvalósuló projekt az Európai Kulturális Örökség Éve 2018 programsorozathoz kapcsolódik.

„The Yamnaya Impact on Prehistoric Europe” (2019. január 1.–2024. december 31.), ERC Advanced Grant 2 494 209 EUR / 800 641 089 Ft támogatás. Az MTA BTK Régészeti Intézet a Helsinki Egyetemhez telepített projekthez résztvevőként csatlakozott. A kutatási program célja a Kr. e. 4–3. évezredben a kelet-európai sztyeppeövezetből a Kárpát-medencét is elérő közösségek megjelenésének, mozgásának és hatásának rekonstruálása komplex régészeti, biorcheológiai és környezetrégészeti módszerekkel.

„Kutatások Ságvár késő római erődjében – Az 1971–1979. évi feltárások régészeti anyagának közzététele” (2018. szeptember 1.–2022. augusztus 31.), NKFIH, 16 749 000 Ft támogatás. A projekt a ságvári késő római belső erőd időrendjét, fázisait, átépítéseit, a feltárt objektumok és épületek funkcióját vizsgálja, és ennek eredményeit készíti elő idegen nyelvű publikálásra.

„Római kori szarmata halomsírok roncsolásmentes régészeti kutatása az Alföldön” (2019. január 1.–2019. június 30.), Emberi Erőforrások Minisztériuma, 500 000 Ft támogatás. Non-destruktív, roncsolásmentes régészeti kutatásokkal vizsgálja a római kori halomsírokat, amivel e lelőhelyek típusait, kronológiáját, kapcsolatait és szerkezetét kívánja tisztázni.

„Fiatal Kutatói Pályázat: Kovács Bianka Gina” (2018. szeptember 1.–2022. augusztus 31.), Magyar Tudományos Akadémia, 12 723 000 Ft támogatással. A fiatal kutató közreműködik a Régészeti Intézet középkor tematikájú kutatásaiban, feladata a Medium Regni kerámiakutatása, és részvétel az Árpád-ház program Székesfehérvár topográfiaja alprogramjában.

„Castrum Dombo 2014–2018” című konferencia (2018. április 30.–2019. március 31.), Nemzeti Kulturális Alap, 300 000 Ft támogatás. A konferencia a dombói vár régészeti

kutatásának első öt évét (2014–2018) hivatott bemutatni, beleértve a klasszikus régészeti kutatásokat, a feldolgozottság aktuális állapotát és az interdiszciplináris vizsgálatokat.

„Székesfehérvár és környéke régészeti topográfiája” (2018. október 31.–2021. október 31.), Magyarország Kormánya, 12 000 000 Ft támogatás. A projekt célja Székesfehérvár város és a fehérvári járás településeinek középkori régészeti topográfiai kutatásainak összefoglalása, értékelése és az eredményeknek a „Magyarország Régészeti Topográfiája” sorozat keretében, önálló kötetben történő megjelentetése.

„Árpád-kori királyi udvarházak és kolostorok a Pilisben” (2018. október 31.–2023. október 31.), Magyarország Kormánya, 50 000 000 Ft támogatás. A projekt célja több, könyv alakban megjelenő, monografikus igényű feldolgozás elkészítése (1. A Pilis-hegység környezetrégészete. 2. Az ország középső, központi régiójában az Árpád-kor idején dokumentálható új, élenjáró európai technika és mesterségbeli tudás emlékeinek a részletes elemzése. 3. A pilisi ciszterci monostor régészeti emlékeinek feldolgozása. 4. A dömösi prépostság emlékeinek régészeti feldolgozása. 5. Pálos kolostorok a Pilisben).

„Kárpát-medence mai népességének populációgenetikai kutatása” (2018. november 01.–2022. október 31.), NKFIH, 39 759 000 Ft támogatás. A tervezett kutatás alapfeladata új modern humán DNS mintagyűjtés a Kárpát-medence három kiválasztott, népességtörténetileg viszonylag izolált magyar ajkú recens populációjából (Drávaszög, Székelyudvarhely és Zoboralja térségéből). A középkori genetikai változatosság nyomon követéséhez a Székelyudvarhely környéki falvakban feltárt középkori (12–15. századi) temetők anyagából is sor kerül genetikai vizsgálatokra.

„Árpád-ház Program V.1. részprojekt: Árpád-kori magyarság embertani-genetikai képe I.” (2018. július 01.–2019. június 30.), Magyarország Kormánya, 9 233 464 Ft támogatás. A TTM, az SZTE és az MTA BTK kutatási konzorciuma keretében megvalósuló kutatás első etapja. A Régészeti Intézet feladata 8–13. századi, a kora Árpád-kori hatalmi központok népességeinek genetikai vizsgálata, az első kutatási fázisban a mintavételi szempontok kidolgozása, a mintavételek és a kezdeti laboratóriumi munkák elvégzése, 30–50 mtgenom szekvenálása és értékelése.

„Bolyai János Kutatási Ösztöndíj, Szécsényi-Nagy Anna: A Kárpát-medence népességtörténetének genetikai kutatása” (2018. szeptember 01.–2021. augusztus 30.), Magyar Tudományos Akadémia, 4 482 000 Ft támogatás. A program célja információt nyerni genetikai szempontból ismeretlen időszakokról (bronzkor, vaskor, népvándorlás kor), és genetikai eszközökkel adatolni a jól kutatott neolitikum és a szintén intenzíven vizsgált magyar honfoglalás kor között a Kárpát-medencében élt, kevésbé ismert populációkat.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Benkő, E; Csiky, G; Darázs, B; Kovács, Gy; Kulcsár, G; Mende, B.G.; Oross, K; Sópajti-Tóth, L; Vida, T: The medium-term strategic plan of the Institute of Archaeology of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences and its scientific activity in 2016 and 2017. ANTAEUS: COMMUNICATIONES EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE 35-36, pp. 373-393., 21 p. (2018) REAL: <http://real-j.mtak.hu/11907/>
2. Jakucs, J; Oross, K; Bánffy, E et al., Rows with the neighbours: the short lives of longhouses at the Neolithic site of Versend-Gilencsa. ANTIQUITY: A QUARTERLY REVIEW OF

- WORLD ARCHAEOLOGY 92:361 pp. 91-117. 27 p. (2018)
<https://doi.org/10.15184/aqy.2017.218> REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.
3. Gömöri, J; Melis, E; Kiss, V: A cemetery of the Gáta–Wieselburg culture at Nagycenk. ACTA ARCHAEOLOGICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE (ISSN:0001-5210) 69 (2018) 5–82. DOI: 10.1556/072.2018.69.1.1 REAL: <http://real.mtak.hu/80861/>
  4. Jaeger, M; Kulcsár, G; Taylor, N; Staniuk, R (eds.) Kakucs-Turján: Middle Bronze Age multi-layered fortified settlement in Central Hungary. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa/ Studia nad Pradziejami Europy Środkowej Band 18. Bonn: Verlag Dr Rudolf Habelt GmbH (2018). ISBN 978-3-7749-4149-6 REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.
  5. Major, I; Dani, J; Kiss, V; Melis, E; Patay, R; Szabó, G; Hubay, K; Túri, M; Futó, I; Huszánk, R.; Jull, T. A. J.; Molnár, M: Adoption and evaluation of a sample pretreatment protocol for radiocarbon dating of cremated bones at HEKAL. RADIOCARBON (ISSN: 0033-8222) (2018), 1–13. DOI:10.1017/RDC.2018.41 REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.
  6. Olalde, I; [...] ; Szécsényi-Nagy, A; [...] ; Bánffy, E; [...] ; Mende, BG; [...] ; Kulcsár, G; Kiss, V; [...] ; Köhler, K; [...] ; Reich, D: The Beaker phenomenon and the genomic transformation of northwest Europe. NATURE 555(7695).190-196. (2018) Doi: 10.1038/nature25738 REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadályja van.
  7. Bács, T A.; Bollók, Á; Vida, T (eds.): Across the Mediterranean – Along the Nile. Studies in Egyptology, Nubiology and Late Antiquity Dedicated to László Török on the Occasion of His 75th Birthday. Budapest: Institute of Archaeology RCH HAS – Museum of Fine Arts 2018. REAL: <http://real.mtak.hu/87991/>
  8. Bollók, Á; Szenthe, G., Images of the Good Life on a Set of Late Antique Gold Sheets from Kunágota/H. In: Drauschke, Jörg – Kieslinger, Ewald – Kühtreiber, Karin – Kühtreiber, Thomas – Scharrer-Liška, Gabriele – Vida, Tivadar (Hrsg.): Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte. Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag, Band 1 (Monographien des RGZM 150,1.) Mainz: RGZM 2018, 57–82. REAL: <http://real.mtak.hu/90358/>
  9. Horváth, F; Mihácz-Pálfi, A; Évinger, S; Bernert, Zs Barbarisierte Römer - Romanisierte Barbaren? Interpretationsmöglichkeiten der fremden Komponente am Beispiel des Gräberfeldes von Somogyszil. ANTAEUS: COMMUNICATIONES EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE 35–36 pp. 39–65. 27 p. (2018) REAL: <http://real-j.mtak.hu/11907/>
  10. Samu, L; Daim, F: Die Pseudoschnallen in der Awarenzeit und ihre Transformation. ANTAEUS: COMMUNICATIONES EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE 35-36 (2018) 205-242. REAL: <http://real-j.mtak.hu/11907/>
  11. Jakab, G; Silye, L; Sümegei, P; Töröcsik, T, Tóth, A, Sümegei, BP, Benkő, E: The environmental history of a former salt town in Transylvania (Sic, Northern Romania). ACTA ARCHAEOLOGICA ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE 69: pp. 185-206 (2018) REAL: <http://real.mtak.hu/80870/>

12. Kovács Gy: Osmanische Festungen in Südtransdanubien: zur Erforschung von Szigetvár-Turbék UNGARN JAHRBUCH: ZEITSCHRIFT FÜR INTERDISZIPLINARE HUNGAROLOGIE 2018: pp. 263-281. (2018) REAL: <http://real-j.mtak.hu/11382/>
13. Merva, Sz: Methodological approaches to the archaeology on ninth–tenth-century sites in Hungary. The current state of research In: ANTAEUS: COMMUNICATIONES EX INSTITUTO ARCHAEOLOGICO ACADEMIAE SCIENTIARUM HUNGARICAE 35-36. Budapest, 2018. pp. 311-326. (ISSN 0238-0218) REAL: <http://real-j.mtak.hu/11907/>
14. Takács, M: Byzantinische oder byzantinisierende Raumgestaltungen kirchlicher Architektur im früharpádzeitliche Ungarn. Eine vergleichende Analyse auf Grundlage von Parallelen aus dem Balkan. Mainz: Schnell und Steiner, (2018). REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadálya van.
15. Szeifert, B; Csákyová, V; Stégmár, B; Gerber, D; Egyed, B; Botalov, SG; Goldina, RD; Danich, AV; Türk, A; Mende, BG; Szécsényi-Nagy, A: Maternal genetic composition of early medieval (6th-10th centuries AD) populations lived in the Cis- and Trans-Ural and Volga-Kama Regions. АРХЕОЛОГИЯ ЕВРАЗИЙСКИХ СТЕПЕЙ IV МЕЖДУНАРОДНЫЙ МАДЬЯРСКИЙ СИМПОЗИУМ №6 2018; УДК 902/904, 202-221. ISSN 2587-6112 <http://real.mtak.hu/90319/>
16. Mathieson, I; [...]; Szécsényi-Nagy A; [...]; Mende, BG; [...]; Reich, D: The Genomic History of Southeastern Europe NATURE 555, pp. 197-203. (2018) REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadálya van.
17. Gál, E: Preliminary results concerning the Middle Bronze Age (Vatya culture) bone tools from Kakucs-Turján, Central Hungary pp 119–136., 18 p. In: Jaeger, Mateusz; Kulcsár, Gabriella; Taylor, Nicole; Staniuk, Robert (szerk.): Kakucs-Turján. Bonn: Dr. Rudolf Habelt GmbH, (2018) p. 241. Studien zur Archäologie in Ostmitteleuropa 18. ISBN: 9783774941496 REAL: <http://real.mtak.hu/90361/>
18. Amorim Carlos Eduardo G.; [...]; Mende Balázs; [...], Vida Tivadar [...]; Veeramah Krishna, R: Understanding 6th-century barbarian social organization and migration through paleogenomics NATURE COMMUNICATIONS 9:1 Paper: s41467-018-06024-4 (2018) DOI: 10.1038/s41467-018-06024-4. REAL link nem áll rendelkezésre, a feltöltésnek jogi akadálya van.

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

1453 Budapest, Pf. 33

telefon: (1) 224 6755

e-mail: tti.titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.tti.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2018-ban

A 2012. január 1-je óta új szervezeti keretek közé került Intézet működését 2018-ban is a folyamatosság és változás jellemezte. A munka folyamatosságát elősegítette, hogy az új épületbe való költözés és berendezkedés 2017-ben lezárult, ennek nehézségei már nem hatottak ki a 2018-as évre. Az MTA szerepéről megindult társadalmi egyeztetés azonban új kérdéseket vetett fel, és új kihívások elé állította az Intézetet, amelyekre az Intézet társadalmi beágyazottságának mélyítésével, az állami intézményekkel és kutatóhelyekkel való együttműködéseinek erősítésével, a kutatóhelyen folyó munka mind szélesebb körben történő megismertetésével reagált. Ezt elősegíti, hogy a korábbi eredményekre építve az Intézet 2018-ban is az alapvető kézikönyvek készítését, az őstörténettől 1990-ig terjedő időszak egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazott magyar történetére vonatkozó alapkutatások végzését (különös figyelemmel a forráskiadásra és adattárakra), az eredmények szakszerű, széles körű (külföldi és hazai) publikálását és a magyar társadalom történeti gondolkodásának formálását tekintette legfontosabb feladatának. Az Intézet hosszú távú alapkutatásokat szervez és végez, biztosítja az infrastruktúrát a kutatási eredmények gyors és magas színvonalú publikálásához. Rendezvényei (intézeti előadások, műhelytanácskozások, fiatal kutatók fóruma) a tervezett, folyamatban lévő és lezárt kutatásokról szóló beszámolókkal és műhelyvitákkal, újonnan megjelent művek bemutatásával, kisebb-nagyobb konferenciákkal járulnak hozzá e feladatok ellátásához. Hagyományainak megfelelően az Intézet biztosítja a magyarországi központi történettudományi intézmények és folyóiratok (MTA Történettudományi Bizottsága, Magyar Történelmi Társulat, *Századok*, *Történelmi Szemle*, *Világtörténet*, *The Hungarian Historical Review*) működésének infrastrukturális hátterét és a szakma nemzetközi intézményeivel való kapcsolattartást.

A változás fontos eleme az, hogy az egyéni kutatások mellett az elmúlt öt év során a korábbinál nagyobb hangsúlyt kapott a csoportos, projektformában, sikeres pályázatok keretében végzett munka. A projektek a történettudomány nagy nemzetközi témáihoz illeszkednek, és megvalósításukhoz egyre több a magyar és nemzetközi pályázatokon elnyert forrás. Ennek egyik legeredményesebb példája a 2015-ben konzorciumvezetőként elnyert és 2018-ban lezárult, igen széles körű nemzetközi együttműködést igénylő Horizont 2020 pályázat (*COURAGE: Kulturális ellenállás és ellenkultúra. Az ellenzékiesség öröksége az egykori szocialista országokban*), amelynek sikerét példázza, hogy a COURAGE képviselhetette a jelenleg futó Horizont 2020-as bölcsészettudományi projekteket az Európai Parlament és az Európai Bizottság kutatási és innovációs eredményeket bemutató közös konferenciáján 2018. november 27-én. A 2017-ben elnyert *Mohács 1526–2026: rekonstrukció és emlékezet* kutatási projekt már a kutatás első évében szintén jelentős sajtóvisszhangot kiváltó eredményeket ért el. A mohácsi csatater komplex, csaknem teljes körű történeti-földrajzi rekonstrukciójának eredményeképpen lokalizálták az egykori oszmán győzelmi pavilon helyszínét, valamint az egykori Földvár falu helyének beazonosításában is sikerült új eredményeket elérni, amely pontosíthatja a csata helyszínét. A mohácsi kutatásokat az egyik legjelentősebb internetes hírportál 2018 legjelentősebb tudományos eredményei között szemlélte. Tovább folytatódott a 2017-ben véglegesített **MTA Lendület Szent Korona Kutatócsoport** munkája is, amelynek

idei legnagyobb eredménye *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)* című, impozáns és gazdagon illusztrált tanulmánykötet megjelenése. Továbbra is jelentős a kutatócsoport munkájának médiamegjelenése és tudományos ismeretterjesztő tevékenysége. Hasonlóan nagy aktivitás jellemezte a 2017-ben alapított **MTA Lendület Trianon 100 Kutatócsoport** munkáját is. Konferenciáik és kiadványaik mellett számottevő sajtóérdeklődés kísérte tudományos munkásságukat.

Az Intézet lényeges célkitűzése társadalmi súlyának növelése és a történeti közgondolkodás, az ún. nyilvános történelem (public history) szakavatott befolyásolása. Ennek elsődleges eszköze az internet és az intézeti honlap, amely 2012-ben megújult és azóta naprakészen frissül. Nem csupán az Intézetben zajló kutatókról és kutatásokról, hanem konferenciákról és a nemzetközi, valamint a hazai történetírást foglalkoztató aktuális kérdésekről is tudósít. A honlap meghatározó véleményformáló eszköz kíván lenni mind a szűkebb szakmát, mind a közvéleményt érdeklő történeti kérdésekben. Az Intézetben folyó munka szélesebb körben való megismertetését szolgálja, hogy jelen van a közösségi felületeken is (Facebook). Különösen nagy hangsúllyal szerepeltek munkatársaink a 2018. évi Mátyás-émlékév programjai kapcsán. A számtalan sajtómegjelenés mellett konferenciaszereplésekkel járultak hozzá az emlékévhöz, továbbá egy középiskolások számára meghirdetett verseny szervezésében is jelentős szerepet vállalt az Intézet.

II. A 2018-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

A **Középkori témacsoport** legjelentősebb eredménye két munkatársának neves kiadók gondozásában megjelent angol nyelvű kötetei: a *Hungary and the Hungarians. Western Europe's View in the Middle Ages* című kötet Rómában a Viella Kiadónál, míg a *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526* című kötet a Brillnél jelent meg. Emellett a témacsoport munkatársai a szintén a Brillnél megjelent *The Economy of Medieval Hungary* című tanulmánykötetben is közöltek írásokat. A kutatók közül többen projektvezetőként vagy munkatársként részt vesznek a kormány Árpád-ház Programjának megvalósításában (részben a székesfehérvári Városi Levéltár és Kutatóintézettel együttműködésben).

A hazai és határon túli magyar középiskolásoknak kiírt, az MTA, az MTA BTK, a Fáy András Alapítvány és az Oktatási Jogok Biztosának Hivatala együttműködésében megvalósult „Mátyás király kamerája” című vetélkedő fő szervezője is a témacsoport egyik tagja volt. A témacsoport tagjainak tudományos közéleti tevékenységére a korábbiakhoz hasonló aktivitás jellemző. Ennek megfelelően számos szakmai szervezetben, illetve folyóirat szerkesztőbizottságában töltenek be tisztségeket, valamint tagjai több tudományos bizottságnak. 2018 folyamán a témacsoport egyik tagja Akadémiai Ifjúsági Díjat, valamint további két ösztöndíjat nyert el, egy másik pedig nemzetközi elismerésben (V4 Young Researcher Award 2018) részesült.

A Középkori témacsoportéhoz kötődő MTA BTK TTI **Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoportnak** egy tanulmánykötete (*Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*) jelent meg. A sóbányászat (*A magyarországi kősó bányászata és kereskedelme (1440–1530-as évek)*) és a textilzárjegy-kutatás (*Textilvégek védjegyei. A textilkereskedelem régészeti emlékei a Magyar Királyság területén*) kapcsán egy-egy hiánypótló monográfiát adtak ki, amelyekkel a középkorkutatás régi adósságait törlesztették. A középkori numizmatika terén szintén meghatározó, angol és magyar nyelvű sorozatot indítottak útnak, amelynek első két kötete *Az Árpád-kori magyar pénzek*

katalógusa I–II. Catalogue of Árpadian Coinage I–II. címen jelent meg. A kutatócsoport 2018-ban három hazai és egy nemzetközi konferenciát rendezett. A „Posztó Pápa piacán” című, 2016-ban útnak indított vándorkiállítás idén Kolozsvárott mutatták be. Jelentősebb sajtómegjelenésre is lehetőség nyílt: a kutatócsoport vezetője *Érmék, hamisítók, textilárúk a középkori Magyarországon* címmel tartott előadást az M5 csatorna Mindenki Akadémiája című műsorában. A kutatócsoport emellett egy 2020 végéig tartó NKFIH-projekt támogatást is elnyert *Kereskedelmi források a középkori magyar gazdaság szolgálatában* című kutatási programjával a jelentős nemzetközi hatású, kiemelkedő eredményeket elért kutatócsoportoknak kiírt pályázaton. A kutatások során 17 hazai és 6 külföldi intézménnyel alakítottak ki szoros együttműködést, illetve további 15 közintézményt kerestek fel hungarica-kutatás céljával, valamint a projekt tematikájához tartozó források feltárása érdekében.

A **Kora újkori témacsoport** egyik fő profilja az Erdélyi Fejedelemség történetének kutatása. A témakörben 2018-ban megjelent publikációk közül kiemelkedik a témacsoport munkatársa által jegyzett *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században* c. monográfia, valamint a Rozsnyai Dávid unikális ceremóniatörténeti útmutatójának forráskiadása kapcsán készült angol nyelvű tanulmány (*Visiting Protocol and Ceremonies at the Porte: Dávid Rozsnyai's Seventeenth-century Manual*), amely ismét világosan bizonyította, hogy az Erdélyi Fejedelemség Oszmán Birodalomtól való vazallusi függősége közelről sem volt olyan mértékű, mint a két román vajdaságé. A gazdaság- és kormányzattörténeti kutatások területén a témacsoport egyik munkatársa feltárta a lipcsei bányavárosok helyét a 16. század végi magyarországi városhálózaton belül. Az egyház- és művelődéstörténet tárgykörében született legfontosabb eredmény az egyik munkatárs reformációtörténeti munkáinak angol nyelvű megjelentetése volt önálló kötetben (*Studies on the History of the Reformation in Hungary and Transylvania*) rangos külföldi kiadónál. Folytatódtak a kora újkori magyar arisztokrácia nemzetközi politikai, diplomáciai szerepére vonatkozó kutatások is. Ezek keretében az *Armamento y equipo para la guerra* című spanyol nyelvű tanulmánykötetben a témacsoport munkatársa az Aranygyapjas Rend magyar tagjainak rekrutációját vizsgálta. Kiadtak egy jelentős, magyar vonatkozású francia nyelvű hadtudományi munkát, *Ibrahim Mütefferika: Traité de la tactique* című művét a párizsi Institut de Stratégie Comparée-val való együttműködés eredményeként. Az év egyik legfontosabb rendezvénye pedig az 1718. évi pozseraváci béke 300. évfordulója alkalmából rendezett emlékkonferencia volt, amelyet francia partnerintézményekkel közösen szervezett a témacsoport munkatársa.

A témacsoporthoz kötődő NKFIH-projektek közül a *Kincstári és bányaigazgatás Erdélyben és Felső-Magyarországon (1613–1657)* (NKFIH FK 124684) kutatási projekt első évében a Bethlen-kori kincstári igazgatás egyik tisztségviselőjének, a fejedelmi prefektus tisztségének vizsgálata kezdődött meg. A tisztséget Bethlen Gábor fejedelem hozta létre, feltehetően a magyarországi fejlettebb pénzügyigazgatás mintájára. *A 18. századi Magyarország enciklopédiájának közzététele: Bél Mátyás Notitia Hungariae novae* című művének kritikai kiadása (NKFIH K 124884) keretében 2018-ban megjelent az 5. kötet, benne Sáros, Zemplén, Ung és Bereg megyék leírásával. A pályázat résztvevői egyúttal előkészítették a szövegkiadás-sorozat 6. kötetének kiadását. A hatodik kötetben megjelenő négy vármegyeleírás közül a tárgyévben három (Gömör, Borsod és Abaúj) átírása befejeződött. A *Diplomáciai források a Magyar Királyság oszmán kapcsolatainak történetéhez (16–17. század)* (NKFIH K 124178) című, két alprojektből álló kutatás első részében megkezdődött az 1571–1574 közötti konstantinápolyi Habsburg követjelentések szövegének átírása és filológiai jellegű feldolgozása. A másik részben, az 1617 és 1629 közötti budai pasák levelezésének kiadása terén jelentős mennyiségű új iratot sikerült feltárni a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának különböző fondjaiból.

A témacsoporthoz két Lendület-kutatócsoport kötődik szorosan. Az MTA elnöke által véglegesített **MTA Lendület Szent Korona Kutatócsoport** munkájának eredményeként a magyar korona 1978. évi hazaérkezésének 40 éves jubileumán a Debreceni Egyetemmel közös kiadásban jelent meg *A Szent Korona amerikai kalandja és hazatérése* című monográfia, valamint napvilágot látott *Az utolsó magyar királykoronázás. IV. Károly király és Zita királyné koronázási ünnepe Budapest 1916. december végén* című munka második, javított kiadása. Az esztendő legfontosabb publikációja az impozáns *A Szent Korona hazatér. A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)* című tanulmánykötet, amely a magyar tudományosság és koronakutatás egyik régi nagy adósságát pótolta, bemutatva a Szent Korona összes külföldi útját. Ehhez kapcsolódóan jelent meg tudományos ismeretterjesztő céllal a *Rubicon* 2018. évi dupla száma *A Szent Korona hazatérései, 1205–1978* címmel. A kutatócsoport egy interdiszciplináris tanulmánykötetet is kiadott „*A magyar történet folytatója*”. *Tanulmányok Istvánffy Miklósról* címen, amely a kora újkori magyar történetírás egyik legnagyobb alakját mutatja be. Folytatódtak *A Szent Korona és koronázási kincseink nyomában* című ismeretterjesztő film hazai és külföldi bemutatói is, és elkészült a film nyolc nyelvű (angol, horvát, magyar, német, orosz, román, spanyol és szlovák feliratos) DVD változata, amely 2019 elején jelenik meg. A kutatócsoport vezetője tudományos munkájáért Miniszteri Elismerő Oklevélben részesült.

A 2017. szeptember 1-jén indult **MTA Lendület Családtörténeti Kutatócsoport** megkezdte egy családrekonstrukciót szolgáló integrált adatbázis létrehozását. Harmonizációját és informatikai háttérének kifejlesztését követően eddig 200 ezer adatot töltöttek fel az adatbázisba. Megjelent egy angol nyelvű monográfia *Negotiating Violence: Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe (1450–1550)* címen, amely a kora újkori falusi és mezővárosi lakosság mindennapi és családi életét vizsgálja. A kutatócsoport két fontos magyar nyelvű monográfiát is kiadott *Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében* és „*Engesztelhetetlen gyűlölet*”. *Válás Budapest 1850–1914* címmel. A kutatócsoport tagjai ezenkívül négy idegen nyelvű (angol és német), valamint hét magyar nyelvű tanulmányt publikáltak, és további új kötetek kéziratainak nyomdai előkészítését is elvégezték. Létrejött egy *Stepfamilies in East-Central Europe* tematikájú nemzetközi al-munkacsoport, amely a németországi Thyssen Stiftungtől kétéves időszakra 100 ezer eurós támogatásban részesült. A kutatócsoport tagjai 24 tudományos és 9 népszerűsítő előadást tartottak, valamint kétnapos konferenciát szerveztek *Apák és fiúk, anyák és lányok. Szülői szerepek, gondoskodás és tekintély a pre-modern családban (1500–1918)* címmel, amelyen ötven tudományos előadás hangzott el.

Az **Újkori témacsoport** keretei között folyó kutatások gerincét a kiegyezés, valamint a dualizmus szerteágazó vizsgálata képezi, emellett a reformkor politika- és eszmetörténeti kutatása is napirenden van. Az alapkutatások terén Széchenyi István levelezésének, valamint Eötvös József levelezésének a kiadásra való előkészítése zajlik. 2018 januárjában ért véget a témacsoport munkatársainak zömét felölelő, a kulturális nacionalizmus történetével foglalkozó kutatás, amely OTKA/NKFIH finanszírozásban folyt. Több, ez évben megjelent publikáció még ennek a projektnek volt az eredménye. A témacsoport munkatársainak publikációs tevékenysége kimagasló, 2018-ban összesen 84 publikációval jelentkeztek, közöttük 3 szerzői, 5 szerkesztett könyvvel és 7 szerkesztett folyóiratszámval. Az idegen, de kizárólag angol nyelvű publikációk száma 11, ebből egy könyv formában látott napvilágot. Jelentős a munkatársak tudományos közéleti tevékenysége is: négyen folyóirat-szerkesztők (a Századok, a Történelmi Szemle, a HHR, a Tanulmányok Budapest Múltjából, a Korall, a BUKSZ, az Austrian History Yearbook szerkesztői), többen pedig különböző akadémiai és nem akadémiai szakmai testületekben (MTA Művelődéstörténeti Bizottság, MTA Sajtótörténeti Albizottság,

MTA Gazdaságtörténeti Bizottság, HIK, VEAB) munkálkodnak. Két fiatal munkatárs jelentős elismerést kapott 2018 során: egyikük a Hajnal István Kör Benda Gyula-díját nyerte el, míg egy másik kollégát az Osztrák Tudományos Akadémia tüntette ki a Richard Plaschka-díjjal.

A **Horthy-korszak témacsoport** munkáját 2018-ban három kutatási projekt határozta meg. *A trianoni Magyarország a tradíció és modernitás határán* címmel az NKFIH által támogatott, négyéves intézeti kutatási programba kilenc másik magyarországi kutatóhely 24 kutatójával együtt a csoport minden tagja részt vesz. Ennek keretében a múlt évben elkészültek a Horthy-korszak három kötetesre tervezett kézikönyvének első külpolitika- és társadalomtörténeti fejezetei. A projekt politikatörténeti munkálataival összefüggésben két kötet jelent meg: *A miniszterelnök élete és halála – Teleki Pál (1879–1941)* című életrajzi monográfia és a *Horthy Miklós* életének és politikai pályafutásának rövid, tudománynépszerűsítő összefoglalása. Többéves intenzív levéltári kutatás alapján elkészült a Bajcsy-Zsilinszky Endre életét feldolgozó nagymonográfia kézírata is. *A kelet-közép-európai nacionalizmusok az első világháború éveiben* című NKFIH-projekt *Nationalisms in Action: The Great War and Its Aftermath in East Central Europe* című, angol nyelvű zárókötetét az amerikai Berghahn Kiadó közlésre elfogadta. A négyéves kutatás zárókonferenciájának anyagai pedig a magyar nyelvű zárókötet alapjául szolgálnak. A témacsoport tagjai aktív szerepet vállaltak a hazai és a nemzetközi tudományos közéletben. A 100. évforduló alkalmából a témacsoport munkatársai számos hazai és nemzetközi (párizsi, berlini, prágai, moszkvai, pozsonyi, kassai, wrocław-i) konferencián mutatták be a Monarchia és a Magyar Királyság 1918. évi összeomlásával kapcsolatos legújabb kutatási eredményeiket. Szerepet vállaltak a varsói székhelyű *European Network for Remembrance and Solidarity After the Great War. A New Europe 1918–1923* című nemzetközi vándorkiállítás előkészítésében, amelyet elsőként Prágában, majd Szarajevóban mutattak be. A témacsoport egyik munkatársa az MTA BTK keretein belül működő Vidéktörténeti, illetve a Médiatörténeti Kutatócsoporttal közös programjának eredményeképpen jelent meg az *Eszmék, eszközök, hatások. Tanulmányok a magyarországi propagandáról, 1914–1919* című kötet. A témacsoport munkájában változatlanul kiemelt fontosságúak a monografikus igényű, levéltári alapú kutatások, valamint a vizsgált korszak forrásainak kiadása. Ennek keretében elkészült a nyolckötetes *Iratok a magyarországi nemzetiségi kérdés történetéhez a dualizmus korában* című forráskiadvány zárókötetének kézírata, és megszületett a 20. századi magyar diplomáciai források reprezentatív válogatását célzó kiadvány munkaterve. A készülő Horthy-nagymonográfia munkálatai a bécsi és a budapesti levéltári források párhuzamos feltárásával folytatódtak.

A témacsoporthoz szorosan kapcsolódó **MTA Lendület Trianon 100 Kutatócsoport** *Trianon és az olasz diplomácia. Dokumentumok a békeszerződés előkészítéséről 1919–1920* címmel megjelentette az első forrásfeltáró kötetet, továbbá nyomdába került a *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után* című kötet is. A kutatócsoport ezenfelül közreműködött a *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon* című elemző kötet kiadásában, és a jelentős közönségsikert elérő *Trianon arcai* című visszaemlékezéseket és naplókát közlő kötet mintegy negyedét (120 oldalt) a kutatócsoport tagjai állították össze. A *Századok* háborús összeomlás témájának szentelt 2018. évi 6. számában a kutatócsoport tagjai csaknem 140 oldalnyi tanulmánnyal szerepeltek. A publikációs tevékenység mellett sor került több saját, illetve partnerségben szervezett konferenciára is. Ilyen volt az MTA TK Kisebbségkutató Intézetével közösen szervezett konferencia a 19–20. századi székely identitásról (Hullóidő, 2018. május 24.), a közös workshop román, szlovák és szerb történészekkel Budapesten (szeptember 7.), illetve az „ÚTON – Menekülés, mobilitás, integráció Magyarországon és Közép-Európában az első világháború után” című nagy, kétnapos konferencia (november 9–10.), valamint a *Kelet-közép-európai nacionalizmusok az első világháború éveiben* című NKFIH-projekttel közösen rendezett „Összeomlás, forradalom,

kiütkeresés. 1918 emlékezete és narratívái” című nemzetközi konferencia. A kutatócsoport tevékenysége jelentős sajtóvisszhangot váltott ki; saját honlapot és Facebook-oldalt is fenntartanak. Honlapjukon elindítottak egy angol és magyar nyelven szerkesztett blogrovatot, amely a legfrissebb eredményeket ismerteti.

A **Jelenkortörténet témacsoport** tagjainak fő kutatási területe Magyarország, Kelet-Közép-Európa és a nemzetközi kapcsolatok második világháború utáni története. Kutatásaik középpontjában 2018-ban is két nagy témakör állt: a nemzetközi kapcsolatok és az 1945 utáni, különösen a Kádár-korszak társadalomtörténete kelet-közép-európai összehasonlításban. A témacsoport tagjai sikeresen vettek részt számos nemzetközi kutatásban, önálló nemzetközi projektek vezetésében, melyeket többek között az ERC-Horizont 2020 keretprogram, a British Research Council és az NKFIH is támogat. A témacsoport tagjainak kutatásai kelet-közép-európai összehasonlító kontextusban is meghatározók, a kutatások eredményeinek publikálása a terveknek megfelelően haladt. A témacsoport tagjai 2018-ban is számos alapvető szakkönyvet és forráskötetet publikáltak. A témacsoport egyik tagja *Stalin's Legacy in Romania: The Hungarian Autonomous Region 1952–1960* címen monográfiát publikált az USA-ban a Harvard Cold War Studies Book Series-ben, amely az erdélyi Magyar Autonóm Tartomány történetét elemzi hiánypótló módon. A publikációk közül kiemelkednek az 1956-os magyar forradalom csehszlovákiai hatását (NKFIH által támogatott projekt), a lengyel–magyar személyi kapcsolatokat, a Magyar Államvasutak történetét, valamint a Kelet-Európáról szóló titkos NATO-jelentéseket elemző kötetek. Elkészült továbbá a témacsoport tagjainak két angol nyelvű monográfiája (mindkettő megjelenés alatt áll a rangos amerikai egyetemi kiadónál, az Indiana University Pressnél): az egyik a British Arts and Humanities Research Council és az NKFIH nemzetközi együttműködéseket támogató alapja által finanszírozott, Kelet-Európa és a harmadik világ kapcsolatait vizsgáló kutatásra épül, és azzal foglalkozik, milyen hatásai voltak Kelet-Európára a globalizációnak a kommunista diktatúrák idején. A másik monográfia (*Children of Communism. Politicizing Generational Conflicts in Communist Budapest in the 1960s*) azt a folyamatot mutatja be, hogyan vált a kommunista diktatúra identitáspolitikájának kulcsfontosságú elemévé az ifjúsági kérdés, amelynek kezelése hozzájárult a diktatúra bomlásához is.

A legfontosabb, nemzetközi szinten is kiemelkedő eredmény, hogy 2018-ban elkészült a témacsoport által koordinált és a European Research Council – Horizont 2020 keretprogram által finanszírozott *COURAGE-projekt (Kulturális ellenállás és ellenkultúra. Az ellenzékiesség öröksége az egykori szocialista országokban)* 16 nyelvű történelmi portálja és adatbázisa, amely elérhető a <http://cultural-opposition.eu/> címen. Az adatbázis a kommunista diktatúrákkal szembeni kulturális ellenállás több mint 400 gyűjteményének történetét teszi elérhetővé a nagyközönség számára. A 2018-as publikációk közül kiemelkedik a témacsoport tagjai által szerkesztett angol kézikönyv (*The Handbook of COURAGE: Cultural Opposition and Its Heritage in Eastern Europe*), amely 20 országból 65 szerző közreműködésével jött létre. Fontos tézise, hogy a kelet-európai kulturális teljesítmények az egyes nemzeti kultúrákra építve összeurópai kontextusban jöttek létre a kommunista diktatúrák idején, amivel megtermékenyítették a nyugat-európai kultúrát is. Ezzel a kötet megtöri azt a hagyományos elemzési keretet, amely a kelet-európai országokat a nyugat-európai intellektuális központokhoz igazodó perifériaként ábrázolja.

A **Délkelet-Európa története témacsoport** 2018-ban elsősorban nemzetközi jelenlétének erősítésére törekedett. 2018-ban az Egyesült Államokban, Nagy-Britanniában, Németországban és Oroszországban tartották a legfontosabb előadásait, de részt vettek horvátországi, lengyelországi, törökországi, bulgáriai, macedóniai és szerbiai szakmai fórumokon is. Publikációik a magyar mellett orosz, román, angol, horvát, bolgár és japán

nyelven jelentek meg. Erősödött a kormányzati szereplőkkel való együttműködés, történelmi jelentőségű volt a horvát–magyar kiegyezés 150 éves évfordulója kapcsán tartott konferencia (2018. december 5.), amelyet Kövér László és Gordan Jandroković házelnökök védnöksége alatt a magyar Parlament látott vendégül. 2018. október 15. és október 18. között a koszovói Pristinában vettek részt az ottani magyar nagykövetség által társrendezőként megszervezett konferencián. Emellett, saját kezdeményezésre, önálló előadásokat tartottak a Prizreni Egyetemen, és aktívan részt vettek egy hosszú távú bilaterális régészeti együttműködés előkészítésében. Ez jelentős szakmai sikerrel járt: az albán tudományos élet képviselői felkérték a témacsoportot, hogy tegyék rendszeressé előadókörútjaikat Albániában és Koszovóban. Egy 2017-ben zárult kutatási projekt eredményeként 2018-ban jelent meg az isztambuli ISIS Press gondozásában *Study in the Theory and Practice on the Destabilization; Violence and Strategies of Survival in Ottoman Macedonia* címmel kötetük. A kutatás újdonsága volt, hogy nem etnikai vagy nemzetpolitikai alapon, hanem társadalomtörténeti irányból dolgozták fel a századfordulós macedón erőszak történet kérdését osztrák-magyar és bolgár levéltári források alapján.

A 2018-ban zárult OTKA-pályázat keretében a dualista Magyarország történeti földrajzával foglalkozó kutatás a statisztikai adatokat egységes digitális formátumban dolgozta fel, és nagy mennyiségű információ együttes kezelését lehetővé tévő GIS (földrajzi információs rendszer) alapú, automatizált és bővíthető adatbázisban rögzítette. A GIS alkalmazásával elkészített mintegy 600 történeti tematikus térkép, valamint alaptérképek és adatbázisok (mintegy 7 millió gazdasági–társadalmi–demográfiai adat) szabadon felhasználhatók, és megbízható alapot kínálnak a társadalmi–gazdasági jelenségek térbeli aspektusainak és azok változásának vizsgálatához, elősegítve a dualizmus korára vonatkozó komparatív és trendkutatásokat. A kutatás első eredményeit összefoglaló *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon: Módszerek és megközelítések* című, többszerzős munka nagyon pozitív visszhangot kapott Magyarországon és külföldön is.

Az **Egyháztörténeti témacsoport** idei legjelentősebb eredménye *Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat története* című kiadvány megjelenítése volt. Ennek a zsinatnak a kötetben közölt határozatai és válogatott dokumentumai a magyar katolikus egyház történetének egy olyan időszakába engednek betekintést, amely lényegében fehér foltnak számított az egyháztörténeti vizsgálatokban. Az Egyháztörténeti Források sorozatának további kötetéhez folytatódott az előmunkálatok, 2018 során kivált a romániai görögkatolikus zsinatok, illetve a pécsi egyházmegye 1863. évi zsinati forrásainak kiadásán dolgoztak. Számos esettanulmány segítségével vizsgálták a magyarországi keresztény egyházak és a nyilvánosság viszonyának alakulását az 1890-től 1945-ig tartó időszakban. Elkészült továbbá Mindszenty József bíboros életrajzának angol nyelvű kézírata. A témacsoport munkatársai bedolgoztak a COURAGE kutatási projekt két kötetének egyházi ellenállásról szóló fejezeteibe. A témacsoport egy fővel bővült, az új kutató érkezésével a középkori egyháztörténeti kutatások terén várhatóak új eredmények, amelynek fókuszában a bizánci vallásosság és kultúra vizsgálata lesz az Árpád-kori Magyarországon.

A **Tudománytörténeti témacsoport** sikeresen lezárta NHFIH-OTKA-pályázata eredményeire építve a korábbinál kisebb létszámmal és külső támogatás nélkül folytatta a magyar történetírás története többkötetes kézikönyvének munkálatait.

A **Tudományos információs témacsoport** az Intézet (és növekvő mértékben a kutatóközpont többi intézetének) tudományos kiadványait, könyveit, folyóiratait gondozza. Elvégzi e kiadványok műszaki és olvasószerkesztését, képszerkesztését, korrektúrázását, az ábrák,

térképek rajzolását, technikai előkészítését, a kiadványok tördelését, azaz a teljes körű nyomdai előkészítést, valamint megszervezi a nyomtatás nyomdai munkáját és nem utolsósorban a megjelent kötetek terjesztését. 2018-ban összesen 54 kötet és folyóiratszám nyomdai előkészítését végezte el a témacsoport. Az intézeti sorozatban (a 2012-ben indított *Magyar Történelmi Emlékek* sorozat) az *Értekezések* alsorozatban 11 darab, az *Adattárak* alsorozatban 1 darab, az *Okmánytárak* alsorozatban 3 darab kötet jelent meg, elkészült a *Lymbus Évkönyv* és a *Gazdaságtörténelmi Évkönyv*, a *Médiatörténelmi Könyvek* sorozatban 2 kötet, a Magyar Történelmi Társulat *Századok Könyvek* sorozatában 1 kötet, sorozaton kívül 2 kötet, idegen nyelven további 4 kötet látott vagy lát hamarosan napvilágot. Utánnomásra volt szükség két, az előző évben megjelentetett kötetnél. A témacsoport tagjai az Intézet 3 folyóirata (*Történelmi Szemle*, *Világtörténet*, *Hungarian Historical Review*) évi 12 számának nyomdai előkészítését is elvégezték. A fennmaradó 14 kiadvány a társintézetek (Irodalomtudományi Intézet: 6, Filozófiai Intézet: 6, Művészettörténelmi Intézet: 2) számára készült kötet és folyóiratszám. Több kötet külső partnerekkel közösen kiadott munka volt (pl. Osiris Kiadó, Szent István Társulat, Magyar Történelmi Társulat, a Nemzeti Emlékezet Bizottsága, Hajnal István Alapítvány, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archivum, Brill Kiadó, illetve egy nyomdai előkészítést végeztek a Ferences Kiadónak is).

A témacsoport feladatköréhez tartozik az Intézet rendezvényeihez kapcsolódó kisnyomtatványok (meghívók, plakátok, szórólapok, névtáblák stb.) elkészítése is (2018-ban több mint 40 rendezvény meghívójának grafikai tervezését végezték el), valamint a témacsoport munkatársaira hárul az MTA BTK, az MTA BTK TTI magyar és angol nyelvű honlapjának, illetve a *Hungarian Historical Review* angol nyelvű honlapjának gondozása, szerkesztése, elsősorban a kiadványokhoz kötődő anyagok feltöltésével. Naponta megújulnak e honlapon felületen a megjelenő tartalmak, köztük külön figyelemfelhívó hírként közlik pl. az új kiadványok adatait, az Intézet munkatársainak szerepléseit, az előadások, konferenciák, folyóiratok online is hozzáférhetővé tett tartalmait. Az olvasók egyre inkább megismerik a témacsoport munkáját, köszönhetően a Könyvfesztiválon rendszeressé váló részvételnek. A Penna könyvesbolt is a bölcsész terület szakmailag legfontosabb könyveinek, kiadóinak gyűjtőhelyévé fejlődött.

b) Tudomány és társadalom

2018-ban az Intézet munkatársai számos ismeretterjesztő írást közöltek és előadást tartottak, határon túli magyar közösségek és külföldi intézetek meghívásának is eleget téve. Több rádiós és televíziós műsorban szerepeltek rendszeresen szakértőként. Külön kiemelhető a Mátyás-emlékévvel és a Mohács-kutatással kapcsolatos számos médiaszereplés. Ennek kapcsán a Középkori témacsoport tagjai az M5 Mindenki Akadémiája műsorában szerepeltek, nyilatkoztak az egyik legjelentősebb internetes hírportálnak (24.hu), valamint beszélgetéssorozatot tartottak a Kossuth Rádió „Egyszer volt” műsorában. A Mohács-kutatás eredményeiről az MTV-től, RTL Klubtól és Infó Rádiótól kezdve a legfontosabb portálokon át (Origo, Index, hvg.hu) a napi- (Magyar Idők) és hetilapok (Demokrata, Hvg) számoltak be vagy közöltek interjúkat a kutatás vezetőivel. A szigetvári türbe-kutatásról készült filmeket számos városban vetítették az érdeklődő közönségnek.

2018-ban folytatódott az Intézet internetes ismeretterjesztő tevékenysége. A néha naponta többször is frissülő intézeti honlap mellett több projekt tart fenn saját honlapot, így például elindult az MTA Lendület Családtörténelmi Kutatócsoport honlapja (families.hu), ahol egy blog keretében havi rendszerességgel jelennek meg népszerűsítő, családtörténelmi írások, valamint családtörténelmi olvasmánylista és olvasmányok érhetőek el kutatóknak és egyetemi

hallgatóknak egyaránt. A kutatócsoport munkatársai a Kossuth Rádió „Esti séta” című műsorának május 27-i adásában ismertették tudományos tevékenységüket néhány jól ismert történelmi család és személyiség sorsán keresztül.

A COURAGE-PAREVO Nemzetközi Dokumentumfilm-fesztiválon az egykori szocialista országok ellenkultúrájáról 15 filmet tekinthettek meg 11 ország alkotóitól. A filmfesztivál első állomása Budapesten volt, a rendezvényről az MTI nyomán beszámoltak a legjelentősebb nyomtatott és online sajtóorgánumok is. A fesztivál ezt követően további hat országba látogatott el, az alkotásokat Varsóban, Prágában, Pozsonyban, Greifswaldban, Zágrábban és Bukarestben tekinthették meg, a látogatottság több ezer fős volt. Szintén a COURAGE projekt keretében készítettek *Kockázati tényezők* címen egy vándorkiállítást, amelyet Budapesten (FUGA – Építészeti Központ, 2018. június 14–július 15.) kívül Varsóban, Prágában, Pozsonyban, Zágrábban és Bukarestben is bemutattak. Emellett létrehoztak egy felső- és középfokú oktatásban is használható tananyagot 12 nyelven, amelyet honlapjukon keresztül tettek elérhetővé (<http://cultural-opposition.eu/learning/>). A COURAGE eredményeiről beszámolt az Európai Bizottság kutatási hírportálja, az index.hu, a Magyar Narancs és a hvg.hu is. 16 nyelvű portáljukon számos információt osztottak meg eredményeikről, rendezvényeikről, amelyek látogatottsága az elmúlt években tovább nőtt.

Az Intézet eredményeiből az MTA honlapja és a legjelentősebb hazai internetes portálok is gyakran szemléltek. Az MTA Lendület Trianon 100 Kutatócsoport saját honlapot és YouTube csatornát tart fenn, valamint egy aktív, gyakran frissülő Facebook oldal révén is jelen van a közösségi médiában. A honlapján rendszeresen tájékoztatást nyújt a kutatócsoport legújabb eredményeiről, rendezvényekről, valamint közérthető módon, blog formájában tesz közzé ismeretterjesztő bejegyzéseket. Beszámolnak a kutatócsoport munkájáról szóló sajtóvisszhangról, illetve egy térképalapú adatbázis építése is megkezdődött a trianoni emlékművekről. Az online felületek nyújtotta lehetőségekkel élve a Youtube csatornán megtekinthető húszperces filmösszeállításban is közreadták az „Összeomlás, forradalom, kiűtkeresés. 1918 emlékezete és narratívái” címmel rendezett nemzetközi konferencia legfontosabb eredményeit.

Az Intézet immár harmadik alkalommal képviseltette magát az MTA BTK részeként a Budapesti Nemzetközi Könyvfesztiválon, amelynek XXV. rendezvénysorozata 2018. április 19.–22. között került megrendezésre. A fesztiválon az Intézet négy programmal jelentkezett. Az „...akkor azt mondták kicsi robot” című kötet bemutatóján kívül külön programon szerepeltek az östörténeti kiadványok, valamint Trianon 100 címmel és a mindig nagy érdeklődésre számot tartó Szent Korona-témákban is szerveztek beszélgetést. 2018-ban az MTA BTK standjának látogatottsága jelentősen nőtt, a történettudományi kiadványok közül a Trianon-kötet fogyott a legjobban.

Az Intézet munkatársai 2018-ban is több kormányzati, önkormányzati projekt előkészítése során láttak el szakmai tanácsadó feladatokat, mint például a Városliget Zrt. Liget-projektjében, a Steindl Imre Programban, illetve a salgótarjáni sortűz emlékhelyére állítandó sztélé szövegével kapcsolatban.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2018-ban

Az Intézet feladata, hogy átfogja a magyar történetkutatás egészét, elősegítse a különböző műhelyek közötti eszmecserét, infrastruktúrájával és szellemi kapacitásával támogassa a szakma országos szervezeteinek munkáját, összefogja és szervezze a magyar részvételt a történész világtalálkozásokon. Az Intézet ezért szoros kapcsolatot tart fenn valamennyi jelentős magyarországi történettudományi kutatóhellyel.

Az Intézet átlagosan havi négy-öt, különböző típusú szakmai rendezvényt szervez. A legrangosabb az *Intézeti előadások* sorozata, ebben az évben négy intézeti munkatárs, egy hazai intézményben dolgozó kolléga, egy koreai egyetemen oktató magyar kolléga és egy külföldi vendégelőadó előadására került sor. Az előadások tematikája a kora középkortól a jelenkorig terjedt, a rendezvényeken nagyszámú hallgatóság jelent meg. Az Intézetben emellett nyolc könyvbemutatóra, kilenc konferenciára és három műhelybeszélgetésre (workshop) került sor. Emellett számos hazai és határon túli magyar, valamint külföldi tudományos műhellyel került sor közös rendezvényre külső helyszíneken. Az intézeti munkatársak meghatározó részvételével zajlott számos más hazai és külföldi rendezésű tudományos tanácskozás is. Az események közül a következők emelendők ki:

Central and Eastern Europe after the First World War. Az ENRS, a Lipcsei Egyetem és a MTA BTK TTI konferenciája. Berlin, 2018. január 31.–február 2.

Hullóidő – székely identitásépítés a 19–20. században. A Lendület Trianon100 Kutatócsoport és az MTA TK Kisebbségkutató Intézet konferenciája. Budapest, 2018. május 24.

Gazdaságtörténeti kutatások: utak és lehetőségek. A Lendület Középkori Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport konferenciája. Budapest, 2018. május 29.–30.

Passarowitz 1718: Intérêts des puissances et mouvements nationaux en Europe centrale. Az MTA BTK TTI, a Budapesti Francia Intézet, a Szegedi Tudományegyetem – Francia Tanszék, az Université Paris I – Panthéon Sorbonne és az Agence Universitaire de la Francophonie által szervezett konferencia. Budapest, 2018. szeptember 27.–28.

Gjergj Kastrioti Scanderbeg on the 550th anniversary of his death. Koszovói és albániai tudományos intézmények, ill. a prishtinai magyar nagykövetség által szervezett konferencia. Prishtina, 2018. október 16.

Apák és fiúk, anyák és lányok. Szülői szerepek, gondoskodás és tekintély a pre-modern családban (1500–1918). A Lendület Családtörténeti Kutatócsoport műhelykonferenciája. Budapest, 2018. október 25.–26.

Dynastie, Stände, Städte. Symbolische Präsenz der Habsburger in den Versammlungsräumen der Landstände und Stadtherren im 16. und 17. Jahrhundert. Az Osztrák Tudományos Akadémia Művészet- és Zenetörténeti Intézet, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete és a Lendület Szent Korona Kutatócsoport műhelykonferenciája. Budapest, 2018. november 14.

High-level conference. EU research and innovation in our daily life. Brüsszel, 2018. november 27.

The Cultural Heritage of Dissent. Final Conference of the COURAGE Project. Budapest, 2018. november 27.–28.

Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig. Az Eszterházy Károly Egyetem és a Magyar Nemzeti Levéltár konferenciája. Eger, 2018. november 29.–december 1.

Megbékélés és fejlődés. Konferencia a horvát–magyar kiegyezés 150. évfordulója alkalmából. Az Országgyűlés Hivatalának Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatósága, a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont és a Fővárosi Horvát Önkormányzat konferenciája. Budapest, 2018. december 5.

Tovább erősödtek a hazai tudományos kutatási és innovációs kapcsolatok. A Bem József Kulturális Egyesülettel közös vállalkozás indult Magyar–Lengyel Könyvtár – Bibliotheca Hungaro-Polonica néven, amelynek első kötete *Magyarok és lengyelek a 19. században – Egy 1944-ben betiltott könyv* címen jelent meg. Tovább erősödött az Országgyűlés Hivatalának Közgyűjteményi és Közművelődési Igazgatóságával az együttműködés. A kölcsönös konferenciaszereplések és -szervezések mellett az MTA BTK és az OGYH közös projektjeként működő „Történeti Képviseleti Adatbázis” keretében az Intézet számos munkatársa vett részt csoportvezetőként és kutatóként. Folytatódott a határon túli magyar tudományos műhelyekkel való kooperáció is, az Erdélyi Múzeum Egyesülettel immár hagyományosnak mondható kapcsolat eredményeként közös konferenciára és könyvbemutatóra is sor került.

Új nemzetközi kapcsolatok szerveződtek, ezek közül kiemelkedett az Intézet küldöttségének 2018. október 15.–október 18. közötti koszovói látogatása. A koszovói és albán tudományos intézményekkel új együttműködés kezdődött, a látogatásnak jelentős sajtóvisszhangja volt a helyi sajtóban. Egy idén elnyert ERC Synergy projektben az MTA BTK TTI partnerként vesz részt: a *The European Qur'an. The Islamic Holy Book in European Culture and Religion* (EuQu) című interdiszciplináris projekt spanyol, olasz, francia és brit kutatók vezetésével hat éven keresztül (2019–2025) vizsgálja a Korán európai kultúrtörténeti jelentőségét. A projekten belül az MTA BTK TTI koordinálásával tudományos konferenciákra és előadásokra, vendégkutatói és posztdoktori alkalmazásokra, publikációkra és egy nagyszabású nemzetközi kiállításra kerül sor a Magyar Nemzeti Múzeumban. A 2018-ban lezárult, az MTA BTK TTI konzorciumi vezetésével zajlott COURAGE ERC Horizont 2020-projekt is új, jelentős nemzetközi eredményekkel és erősödő kapcsolatrendszerrel járt. Az EU innovációs konferenciája mellett kiállítóként és előadóként részt vettek a Fair of European Innovations in Cultural Heritage (2018. november 15.–16.) és az European Institutions Open Day (2018. május 5.) rendezvényeken is Brüsszelben. Emellett folytatódtak a már hagyományosnak mondható külföldi tudományos kapcsolatok. Az Intézet spanyolországi kapcsolatainak keretében egyik munkatársunk továbbra is részt vesz a 2015-ben a madridi Autonoma Egyetemen megalakult „Sociedad cortesana y redes diplomáticas: la proyección europea de la monarquía de España (1659–1725)” kutatócsoport munkájában. Az Intézet társzervezésében és többségében intézeti előadókkal zajlott a 2018-ban zárult magyar történelemről szóló előadásorozat a Bécsi Egyetemen, amelyet az ottani diákok kreditet adó tárgyként vehettek fel. A több éve folyó francia tudományos együttműködés idei eredménye volt a pozseraváci béke évfordulóján rendezett budapesti konferencia.

Az Intézet munkatársai aktívan vesznek részt hazai és külföldi folyóirat-szerkesztőségekben. A legfontosabb főszerkesztői, szerkesztőbizottsági vagy szerkesztőségi tagságok nemzetközi lapoknál és kiadóknál: *Journal of Modern History*, *Journal of Contemporary History*,

Routledge, Woodrow Wilson Center, Wallstein Austrian History Yearbook, Archivum Ottomanicum, Časopis Matice moravske, Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica, Ekonomska i ekohistorija, Review of Croatian History, Journal of Turkish Studies, Opera historica, Osmanlı Araştırmaları, Dubrovnik Annals, Podravina, Scrinia Slavonica, Ungarn Jahrbuch, Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti, Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU, Zeitschrift für internationale Freimaurerforschung. A hazai folyóiratok közül: Acta Orientalia, Hadtörténelmi Közlemények, Keletkutatás, Lymbus, Rubicon, Múlt-kor, Századok, BUKSZ, Történelmi Szemle, Történelmi-Földrajzi Közlemények, The Hungarian Historical Review, Turul, Urbs Várostörténeti Évkönyv, Világtörténet, Korall, Tanulmányok Budapest Múltjából című évkönyv stb. A kutatók hazai (pl. L'Harmattan, A múlt ösvényén) és külföldi (pl. Berlin, Edition Ungarische Geschichte, Studien zur Sprache, Geschichte und Kultur der Türkvolker [Klaus-Schwarz-Verlag], Routledge, Wallstein) sorozatok szerkesztőiként szintén növelik az Intézet nemzetközi tudományos beágyazottságát.

Az Intézet munkatársai hazai és nemzetközi tudományos testületek tagjaiként és vezetőiként, kuratóriumokban (MTA Történettudományi Bizottság, MTA Agrártörténeti és Faluszociológiai Osztályközi Állandó Bizottság, MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztálya Középkori- és Neolatin Munkabizottság, MTA Művelődéstörténeti Osztályközi Állandó Bizottság, European Science Foundation, European Network of Remembrance and Solidarity, EURIAS, GWZO – Lipcse, Romanian Research Council, Institut für Neuzeit- und Zeitgeschichtsforschung) és tudományos tanácsokban (több helyen elnökként, illetve elnökhelyettesként is) dolgoznak. Sokan tagjai az MTA Történettudományi Bizottságának és akadémiai történész vegyes bizottságoknak (magyar–bolgár, magyar–szerb, magyar–szlovák, magyar–török, magyar–ukrán stb.).

A Magyar Történelmi Társulat főtitkára, egyik alelnöke és több vezetője az Intézet munkatársa. Rendszeresen segítik a külföldi magyar kulturális intézeteket tanácsadással és előadók küldésével. Több munkatárs NKFIH történész zsűri tag, a Bolyai Tudományos Ösztöndíj Bizottság tagja, s többen különféle akadémiai bizottságokban töltenek be vezető posztot: MTA Történettudományi Bizottság – alelnök, MTA Művelődéstörténeti Albizottság – társelnök; Magyar Tudományosság Külföldön Akadémiai Bizottság – tag; MTA Gazdaságtörténeti Bizottság – titkár; VEAB – elnök. A munkatársak folyamatosan oktatnak valamennyi jelentős magyarországi egyetemen, több doktori iskolában vesznek részt, külön megállapodás keretében működnek közre az ELTE BTK történelem államvizsgáin; opponensként, bizottsági tagként dolgoznak a tudományos minősítés fórumain és a hazai tudományos pályázatok elbírálásában, az NKFIH, TÁMOP, Lendület, Nemzeti Kiválóság Program, az Akkreditációs Bizottság és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj tisztségviselőiként és szakértőiként.

IV. A 2018-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Unearthing the Music Sound and Creative Experimentation in Non-democratic Europe (European Commission, Creative Europe: Culture; Agreement Number: 2018-1676/001-001). A nemzetközi konzorciális pályázat futamideje: 2018.08.01.–2020.07.30. A nemzetközi konzorciális projekt az Európai Bizottság támogatásával a második világháború utáni underground kultúra fejlődését, gyűjteményeinek történetét és fontos eseményeit elemzi egykori nem-demokratikus európai országokban, köztük az egykori szocialista országokban. Teljes támogatási összeg (EUR): 339 333,6€ ebből 47 893,60€ az MTA BTK részesedése.

Stepfamilies across Religions in East Central Europe (16–17th Centuries) (Fritz Thyssen Stiftung, Ref. 10.18.1.010GE). Futamidő: 2018.06.01.–2020.05.30. A nemzetközi

alkutatócsoport a Magyar Királyság, az Erdélyi Fejedelemség, a török Hódoltság, valamint a cseh és a lengyel korona tartományaiban vizsgálja a családok felbomlásának és újraalakulásának folyamatait, a különböző felekezethez és valláshoz való tartozás szerepeire koncentrálva. Teljes támogatási összeg (EUR): 100 000€.

The European Qur'an. The Islamic Holy Book in European Culture and Religion (EuQu) (ERC Synergy Project). Futamidő: 2019–2025. A projekt a Korán európai kultúrtörténeti jelentőségét vizsgálja, amelyben az MTA BTK TTI mint partnerintézmény vesz részt (konferenciák, vendégkutatói és posztdoktori alkalmazások, publikációk, kiállítás).

Tudás, tájkép, nemzet és birodalom. A tájkép megismerésének és átalakításának gyakorlatai Magyarországon és a Balkánon, 1850–1945 (NKFIH FK 128978). Futamidő: 2018–2020. A kutatás arra keresi a választ, hogyan hatott egymásra természet és ember viszonyainak lokális dinamikája, ill. a természettudományos megismerés milyen hatást gyakorolt az etnikai hierarchiákról alkotott képzetekre vagy az államhatalom kiterjesztésére. Teljes támogatási összeg (HUF): 25 024 000.

Az Anjou-kori Magyarország nyugati elbeszélő forrásai. Narratív kútfők és külpolitika (NKFIH PD 128405). Futamidő: 2018–2021. A projekt fő célkitűzése a 14. századi Magyarország nyugati elbeszélő forrásainak számbavétele és a kútfők magyar vonatkozású részleteinek kritikai vizsgálata, melynek eredményeként elkészül az 1301–1387 közötti magyar történelem európai narratív kútfőinek kritikai kézikönyve. Ezt egészíti ki – a forrásfeltáró munka eredményeit is felhasználva – I. (Nagy) Lajos külkapcsolatainak egyes kérdéseit új szempontok alapján történő bemutatása. Teljes támogatási összeg (HUF): 15 807 000.

Jobboldali radikalizmus és konzervativizmus között. Horthy Miklós, 1919–1931 (NKFIH PD 128500). Futamidő: 2018–2021. Horthy Miklós 1919 és 1931 közötti életére vonatkozóan a magyarországi közgyűjteményekben fellelhető források feldolgozása, amivel az életrajzi nagymonográfia megírását készíti elő. Teljes támogatási összeg (HUF): 15 807 000.

Kereskedelmi források a középkori magyar gazdaság szolgálatában (NKFIH KH 130473). Futamidő: 2018–2020. Az Árpád-kortól a Zsigmond-kor végéig terjedő időszak kereskedelemre vonatkozó forrásaiból készít reprezentatív latin és német nyelvű forráskiadványt. A munkaterv az alábbi kérdések forrásaira terjed ki: vásárendéylek és vásárok, árumegállító jog, bel- és külkereskedelmi vámok, vámszabályzatok, vámmentességek, külföldi kereskedők Magyarországon, magyar kereskedők külföldön. Teljes támogatási összeg (HUF): 19 236 000.

Kereszténység és Iszlám. Keresztesháború és együttélés válaszáján a 16–17. században (NKFIH K 129236). Futamidő: 2018–2022. A kutatás célja a keresztény–zsidó–muszlim vallási rendszerek határán megszülető kulturális és szellemi interakcióknak és az oszmán uralom alá került közösségek túlélési és ellenállási stratégiáinak széles spektrumú bemutatása. Teljes támogatási összeg (HUF): 46 768 000.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

1. Ács Pál; Tóth Gergely (szerk.): „*A magyar történet folytatója*”. *Tanulmányok Istvánffy Miklósról*. Budapest: MTA BTK TTI, 292 (2018)
2. Ablonczy Balázs: *A miniszterelnök élete és halála*. Teleki Pál (1879–1941). (Modern magyar történelem) Budapest: Jaffa Kiadó, 317 (2018)

3. Apor, Balázs; Apor, Péter; Horváth, Sándor (szerk.): *The Handbook of COURAGE: Cultural Opposition and its Heritage in Eastern Europe*. Budapest: Institute of History, Research Centre for the Humanities, Hungarian Academy of Sciences, 636 (2018)
4. Apor Péter; Bódi Lóránt; Horváth Sándor; Huhák Heléna; Scheibner Tamás (szerk.): *Kulturális ellenállás a Kádár-korszakban: Gyűjtemények története*. Budapest: MTA BTK TTI, 487 (2018)
5. Matthias Bel: *Notitia Hungariae novae historico geographica V. Comitatum ineditorum tomus quintus, in quo continentur... Comitatus Sarosiensis, Zempliniensis, Ungváriensis et Bereghiensis*. Ed. Gregorius Stephanus Tóth, Bernadett Benei, Zoltanus Gózszy, Rudolphus Jarmalov. Budapest: MTA BTK TTI, 428 (2018)
6. Stefano Bottoni: *Stalin's Legacy in Romania: The Hungarian Autonomous Region 1952–1960*. Lanham (MD): Lexington Books/Harvard Cold War Studies Book Series, 434 (2018)
7. Cieger András: *1867 szimbolikus világa. Tanulmányok a kiegyezés koráról*. Budapest: MTA BTK TTI, 210 (2018)
8. Csukovits Enikő: *Hungary and the Hungarians. Western Europe's View in the Middle Ages*. (Viella Historical Research 11.) Roma: Viella, 233 (2018)
9. Demeter, Gábor; Csaplár-Degovics, Krisztián: *A Study in the Theory and Practice of Destabilization: Violence and Strategies of Survival in Ottoman Macedonia (1903–1913)*. Istanbul: The ISIS Press (2018)
10. Demeter, Gábor; Penka, Peykovska (szerk.): *Миграции на хора и идеи в България и Унгария (XIX – XXI век). Emberek és eszmék migrációja Bulgáriában és Magyarországon (19–21. század): Migrations of People and Ideas in Bulgaria and Hungary, 19th–21st Centuries*. Sofia: Парадигма, (2018)
11. Demeter, Gábor; Szulovszky, János (szerk.): *Területi egyenlőtlenségek nyomában a történeti Magyarországon: Módszerek és megközelítések*. Budapest-Debrecen: MTA BTK, (2018)
12. Erdélyi Gabriella: *Negotiating Violence: Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe (1450–1550)*. Leiden: Brill, (2018)
13. Fedinec Csilla; Szarka László; Vizi Balázs: *Etnikai pártok Kelet-Közép-Európában 1989–2014*. Budapest: MTA TK Kisebbségkutató Intézet – MTA BTK TTI – Gondolat Kiadó, 478 (2018)
14. Fejérdy András: *Az 1822. évi magyar nemzeti zsinat története*. (Magyar Történelmi Emlékek, Okmánytárak, Egyháztörténeti források 15.) Budapest: MTA BTK TTI, 2018. 654 (2018)
15. Fodor, Pál: *The Business of State: Ottoman Finance Administration and Ruling Elites in Transition (1580s–1615)*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 401 (2018)
16. Fodor, Pál; Pap, Norbert: *In Search of the Tomb of Sultan Süleyman in Szigetvár. Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae 71:2 179–195* (2018)
17. Gyáni Gábor: *Nemzeti vagy transznacionális történelem*. Budapest: Kalligram, 438 (2018)
18. Hegyi Klára: *The Ottoman Military Organization in Hungary: Fortresses, Fortress Garrisons and Finances*. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 614 (2018)

19. Mitrovits Miklós; Bencsik Péter (szerk.): „A Szovjetunióval örök időkre és soha máshogy!”: *Az 1956-os magyar forradalom csehszlovák dokumentumai*. Budapest: MTA BTK TTI, 924 (2018)
20. Oborni Teréz: *Erdélyi országgyűlések a 16–17. században*. Budapest: Országház Kiadó, 424 (2018)
21. Pálffy Géza (szerk.): *A Szent Korona hazatér: A magyar korona tizenegy külföldi útja (1205–1978)*. Budapest: MTA BTK TTI, 636 (2018)
22. Pálosfalvi Tamás: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman–Hungarian Warfare, 1389–1526*. Leiden–Boston: Brill, 504 (2018)
23. Pap Norbert; Fodor Pál; Kitanics Máté; Morva Tamás; Szalai Gábor; Gyenizse Péter: A mohácsi Törökdomb. *Történelmi Szemle* 60:2 (2018) 325–345
24. Péter Katalin: *Studies on the History of the Reformation in Hungary and Transylvania*. Szerk.: Erdélyi Gabriella. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, (2018)
25. Sudár Balázs (szerk.): *A honfoglalók műveltsége*. Budapest: Helikon–MTA BTK Magyar Őstörténeti Témacsoport, 212 (2018)
26. B. Szabó János; Tóth Norbert: „Árnyékboksz az árnyékhadsereggel” – avagy már megint mindenért Szapolyai a hibás. A magyar elit 1526. évi katonai szerepvállalásáról Botlik Richárd új könyve kapcsán. *Hadtörténelmi Közlemények* 131:2 (2018) 287–320
27. B. Szabó János; Sudár Balázs (szerk.): *Honfoglalás*. Budapest: Osiris Kiadó, 756 (2018)
28. Szilágyi Adrienn: *Az uradalom elvesztése. Nemesi családok a 19. századi Békés megyében*. Budapest: MTA BTK, (Magyar családtörténetek. Tanulmányok 1.) 380 (2018)
29. Tóth Ferenc (szerk.): *Ibrahim Mütefferika: Traité de la tactique*. Budapest–Párizs: MTA BTK TTI–Institut de Stratégie Comparée, 127 (2018)
30. Turbucz Dávid: *Horthy Miklós*. (Sorsfordítók a magyar történelemben) Budapest: Kossuth Kiadó, 64 (2018)
31. Vörös Boldizsár: *Eszmék, eszközök, hatások – Tanulmányok a magyarországi propagandáról, 1914–1919*. (Médiatudományi Könyvek) Budapest: MTA BTK (2018)
32. Weisz Boglárka; Skorka Renáta; Kádas István (szerk.): *Veretek, utak, katonák. Gazdaságtörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Budapest: MTA BTK TTI (2018)
33. Zsoldos Attila (szerk.): *Nagyvárad és Bihar az Anjou-korban*. (Tanulmányok Biharország történetéről 5.) Nagyvárad: Varadinum Kulturális Alapítvány, 287 (2018)

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

ZENETUDOMÁNYI INTÉZET

1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 7.

1250 Budapest, Pf. 9

telefon: (1) 356 6858; fax: (1) 375 9282

e-mail: zti-igazgato@btk.mta.hu; honlap: www.zti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2018-ban

Az MTA BTK Zenetudományi Intézet tevékenysége a magyar zenetudomány Kodály Zoltánig és Szabolcsi Bencéig visszanyúló módszertani hagyományai szellemében komplex módon ötvözi a történeti zenei és a zene-, illetve táncfolklorisztikai kutatásokat, ugyanakkor nyitottan, érzékenyen és kreatívan viszonyul a 21. század tudományos-szellemi áramlatai felől érkező impulzusokhoz. A kutatások a filológiai tudományok metodikájához igazodva elsősorban a források gyűjtésére, feldolgozására, értékelésére és közzétételére irányulnak. Ebben kivételes lehetőséget jelent, hogy a Magyar Tudományos Akadémia sok évtizedes támogatása révén az Intézet – a nemzeti kultúra szempontjából kimagasló jelentőséggel bíró gyűjtemények részeként – számos elsődleges forrást maga őriz a Bartók Archívumban, a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívumban, a népzenei hang- és lejegyzésgyűjteményben, a néptáncfilmek gyűjteményében, valamint a Zenetörténeti Múzeumban. Ezeknek az elsődleges forrásgyűjteményeknek a gyarapítása, őrzése, állagmegóvása, hordozóik folyamatos modernizálása az Intézet egyik jelentős kapacitásukat lekötő feladata, amelynek eredménye csak áttételesen jelenik meg a publikációs termésben.

A gyűjtemények, illetve az azokkal párhuzamosan kifejlődött kutatási témák meghatározzák a kutatóhely fő kutatási feladatait: a régi zenetörténet, elsődlegesen a középkori és kora újkori liturgikus egyszólamúság kutatása és forrásainak közreadása, a magyar zenetörténet 16–21. századi történetének kutatása, Bartók-kutatás, a magyar, magyarországi és szomszédnépi népzene gyűjtése, archiválása, rendszerezése, közreadása, a magyar néptánc kutatása és közreadása, zenei muzeológia, továbbá a magyar nyelvű *Zenetudományi Dolgozatok* és az idegen nyelvű *Studia Musicologica* zenetudományi folyóiratok, valamint a *Musicalia Danubiana* forráskiadvány-sorozat szerkesztése.

A ZTI részeként működő Zenetörténeti Múzeum kutatói feladatainak ellátása mellett kiállítások, bemutatók, koncertek és egyéb nyilvános rendezvények szervezésével járul hozzá nemcsak az őrzött tárgyi emlékek, de az Intézet egyes osztályain folyó kutatások eredményeinek szélesebb körű megismertetéséhez.

II. A 2018-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási eredmények

Régi zenetörténet

Az alapvető kutatás-módszertani koncepcióként megfogalmazott *forrásgyűjtés – feldolgozás – közreadás* hármasság egységének megfelelően az osztály 2018. évi kutatásainak középpontjában az elsődleges források feltárása és összehasonlító vizsgálata, az általuk közvetített gregorián énekkészlet liturgiai és zenei elemzése, végül a kiválasztott források és repertóriumok közreadása állt. A munkát éppúgy jellemezte a magyar gregoriánkutatás hagyományos tematikus irányainak folytatása, mint a hangsúlyok tudatos eltolása és új részterületek

bekapcsolása a kutatás főáramába, valamint az az igény, hogy a kutatási eredmények korszerű interoperábilis web-felületeken is megjelenjenek.

Küszöbön áll a 15. század végén készült Váradi Antifonále kritikai kiadása: elkezdődött a megszerkesztett digitális facsimile korrektúrája. A kiadásba bekerült a kódex 2018 májusában azonosított kolozsvári töredéke, amely a korábban a szlovákiai Modorban föltárt fragmentumok egyikével pontosan összeilleszthető. A két töredék az antifonále legelső lapjai közül való, s fontos adatokkal szolgál a váradi székesegyház ádventi zsolozsmagyakorlatának rekonstrukciójához. A költséges reprezentatív kiadványt az MTA Könyvpályázata, valamint az NKFIH publikációs pályázata támogatja.

Lengyel–magyar tudományos együttműködéssel megjelent a középkori krakkói egyházmegye zsolozsmahagyományát 13 forrás alapján rekonstruáló és közreadó Corpus Antiphonarium Officii – Ecclesiarum Centralis Europae VIII/A Kraków (Temporale) kötet. A könyv megjelenésével egyidőben internetes változata is elkészült; mindkettőt koncerttel egybekötött könyvbemutatón mutatták be a ZTI-ben.

A Fragmenta Manuscriptorum Musicalium Hungariae Medii Aevi töredékkutatási projekt keretében az ELTE Egyetemi Könyvtár Kézirattára 150 fragmentumának helyszíni feltárásával, zenei-paleográfiai és összehasonlító dallami elemzésével folytatódott a középkori magyarországi liturgikus-kottás kódextöredékek korszerű adatbázisba rendezése és online megjelenítése. A föltárt anyagból 25 töredék leírása, tartalmi indexe és digitális másolata már elérhető a projekt web-oldalán. Kolozsmonostori fragmentumok alapján sor került egy erdélyi antifonále rekonstrukciójára; a paleográfiai és dallamtörténeti analízis eredményeit tanulmányban foglalták össze.

A töredékkutatás állt az osztály 2018 decemberében záruló szlovák-magyar akadémiai pályázatának fókuszpontjában is: az osztály kutatói szlovák kollégáikkal együtt közös terepkutatáson vettek részt a turócszentmártoni Szlovák Nemzeti Könyvtárban, amelynek során eddig ismeretlen magyar (köztük erdélyi) provenienciájú hangjelzett kódextöredékekre bukkantak. Az eredményekről hazai és nemzetközi konferenciaelőadásokban és publikációkban számoltak be. A fragmentológiai kutatásoknak köszönhetően bővült az osztály nemzetközi kapcsolatrendszere: a már működő szlovákiai együttműködés mellett közös projektterv született a Román Akadémia munkatársával is, és tárgyaltak a *fragmentarium* nemzetközi programhoz való csatlakozás lehetőségéről. E részterület az osztály kutatóinak részvételével benyújtott kanadai kezdeményezésű nemzetközi SSHRC pályázat egyik központi témája.

Elkészült a középkori magyarországi gregorián énekkészlet online dallamtárának első egysége, a hazai zsolozsmaforrások antifóna-repertóriumát online közreadó, közel 3000 dallam keresését, összehasonlítását és letöltését is lehetővé tevő kotta-adatbázis és web-oldal. A dallamkészlet mellett külön egységként hívhatók elő az antifónákhoz tartozó zsoltdifferenciák. Ennek mintájára elkezdődött a rezponzóriumok, valamint a miseintroitusok és -communiók dallamainak rendezése és számítógépes kottagrafikázása.

Vizsgálatnak vetették alá az osztályon őrzött *Történeti Énektár* recitatív típusait, melyeket összevetettek az újkori egyházi énekeskönyvek által közölt dallamokkal. Az énekeskönyvek megrajzolták a laikus népi éneklésből megismert zenei variánsok hátterét.

Doktori disszertáció készült *Tonárius teória és praxis kereszteződésében* címmel, mely nemcsak magyar, de európai viszonylatban is új megvilágításba helyezi a középkori liturgikus énekgyakorlat és a zeneelméleti rendszerezés sokat vitatott kapcsolatát.

A zenei-paleográfiai kutatásokban jelentős előrelépés történt az erdélyi és erdély-váradai egyházmegye notációs gyakorlatának feltérképezésében és differenciáltabb szemléletében. Az eredményeket tanulmányokban és előadásokban foglalták össze. Elemezték a németújvári ferences kolostor könyvtárában őrzött 14. századi erdélyi antifonále-töredékeket, előkészítették ezek monografikus feldolgozását egy, az osztály által indított új kiadványsorozat keretében. A forrás- és notációkutatási eredmények alapján új következtetéseket vontak le a gótikus írástechnika magyarsági használatának 15. századi körülményeiről, fejleményeiről.

Részt vettek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság gregorián munkacsoportjának svédországi konferenciáján, és konferenciát rendeztek az osztály korábbi vezetője, Szendrei Janka tiszteletére.

Az osztály munkatársainak szerkesztésében, illetve valamennyiük aktív hozzájárulásával jelent meg a Zenetudományi Dolgozatok tanulmánykötet, melyet az osztály 2017-ben elhunyt vezetője, Kiss Gábor emlékének ajánlottak.

16–20. századi magyar zenetörténet

A 16–17. századi zenetörténet kutatása két kiemelt publikáció előkészítése köré összpontosult: a szerkesztői-tördelői munkák befejezésével megjelentették a Vietoris tabulatúras könyv második, javított és bővített kiadását a Musicalia Danubiana sorozatban; a magyar nyelvű antifónák repertóriumát feldolgozó nagydoktori disszertáció 515 énektétel korrektúrájával és a tudományos kommentár kisebb fejezeteinek és mutatóinak megírásával bővült, és ezzel a munka leadás előtt áll.

A *Magyarország zenetörténete* kézikönyv-sorozat előkészítésének részeként NKA támogatással kiadták a *Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez* sorozat második, az egyszólamú zenei repertoárral és zenei gyakorlattal foglalkozó kötetét a ZTI korábbi és jelenlegi munkatársainak és a Magyar Zenetörténeti Osztállyal együttműködő felkért kutatók tanulmányaival.

A 19–20. század zenetörténetének komplex, több hazai és nemzetközi pályázat (NKFI, NKA, Visegrad Grants) által is támogatott kutatása három fő irány mentén valósult meg:

– A zenés színjátszás történetének kutatása (forráskutatás, digitalizálás, adatbázis építés, elemzés, kritikai közreadás) keretében az *Erkel Ferenc Operák* kritikai összkiadás részeként NKA támogatással és három kiadó részvételével (BTK ZTI, Rózsavölgyi és társa, Hollitzer Verlag Wien) az összkiadás független sorozatának első köteteként megjelenés előtt áll a *Hunyadi László* kritikailag közreadott partitúrájához alkalmazott zongorakivonat. Sor került a *Bánk bán* Gyulán és Aradon őrzött kompozíciós forrásanyagának, illetve játszópéldányainak digitalizálására: ezek tanulmányozása kiindulópontként szolgál az Erkel-összkiadás függetlenként tervezett autográf faksimile-kiadás előkészítéséhez.

Az „Erkel Ferenc műhely” NKFIH pályázat támogatásával elkészült a Nemzeti Színház 1837–1884-es műsor-forrás-sajtó online adatbázisának prototípusa, amelynek anyaga a tárgyévben az 1866–1875-ös időszak 3700 színlapjának adataival bővült. Folytatódott a korai és nemzeti színházi kopisták katalógusához a kézírások azonosítása a vándortársulati időszak anyagából,

valamint a *Hymnus* Nemzeti Színházhoz, Magyar Királyi Operaházhoz és a pest-budai dalárdákhoz köthető 19. és kora 20. századi játszópéldányainak köréből. A témából több konferencia-előadás, tanulmány készült.

A Magyar Zenetörténeti Osztály által vezetett Visegrád Grants projekt keretében az 1870–1920-as időszak zenés színházi anyagával foglalkoztak. A projekt során két adatbázis épült (regionális bibliográfiai és forrásadatbázis), projektet záró angol nyelvű kiadvány jelent meg, három nemzetközi workshopot és egy lecture recitált szerveztek, számos kutatóútra, egyetemi előadásra, ismeretterjesztő előadásra került sor. A csoport bővítésével újabb, nagyobb arányú nemzetközi pályázat előkészítésén dolgoztak.

Zenés színház repertoárjának elemzése és forrásainak feltárása keretében az első magyar „opera”, Ruzitska József – Heinisch József *Béla futása* fennmaradt forrásainak és változatainak vizsgálatára, az első magyar „opera” fogalma körüli korabeli sajtóviták feldolgozására, tanulmányok írására került sor. További tanulmányok készültek a Nemzeti Színház és az Operaház repertoárjának vizsgálata során Offenbach és az operett műfajának meghonosodása tematikában, továbbá a Wagner-recepcióról. Elkezdték az OSZK Zeneműtárában a Wagner-operák előadási anyagainak átnézését, valamint a Nemzet Színház balettrepertoárjának forrásait és Doppler Ferenc nemzeti színházi balettjeinek játszópéldányait dolgozták fel.

A zenés színházi anyagok kutatása kettős célt szolgál, a források feltárása mellett fontos a forrásokat őrző intézményekkel való kapcsolatfelvétel és egy későbbi intézményes együttműködés megalapozása is. A zenés színházi anyagok jelentős része ugyanis olyan intézményekben található (színházak, múzeumok), amelyek számára gyakran a megőrzés is aránytalanul nagy terhet jelent, az anyag szakszerű feldolgozását pedig nem tudják vállalni, és nem is feladatuk. NKFIH támogatással folytatták Aradon a Múzeumi Központ Szépművészeti Múzeumának raktárában őrzött, rendkívül rossz állapotba került történeti kottatár feldolgozását és a gyűjtemény részleges digitalizálását, valamint Nagyváradon a Szigligeti Színházban és a Nagyvárad Filharmóniában megmaradt történeti kottatárát digitalizálták és ezzel kapcsolatos forráskutatásokat végeztek. Visegrad Grants pályázatuk támogatásával további kutatásokra került sor a magyarországi zenés-színházi források feltárása érdekében Debrecenben, Szegeden, Pécsen és Székéshelyen. Szintén a Visegrad Grants támogatásával felvették a kapcsolatot a pozsonyi Zenei Múzeum vezetésével, és kutattak a pozsonyi Állami levéltárban. NKFIH támogatással folytatták az anyaggyűjtést és digitalizálást a bécsi Nationalbibliothek, az Universitätsbibliothek Wien és a Gesellschaft der Musikfreunde in Wien zenei könyvtárában. A felsorolt városokban folytatott digitalizálás során 34314 képfájl készült mintegy 30 helyszínen.

– Intézménytörténeti kutatások, tanulmányok, disszertáció fejezetek írása. Isoz Kálmán közel egy évszázados tanulmánykötetének megjelenése óta várta magára a főváros zeneéletének átfogó kutatása. A tárgyévben a téma bibliográfiai megalapozására került sor és a katonazenekarok korábban elkezdett kutatását sajtófeldolgozással, valamint a Hadtörténeti Levéltárban végzett kutatásokkal folytatták (Galván Károly ötvendoboznyi hagyatékának feldolgozása). Jóllehet a dalármozgalom zenetörténeti jelentősége vitathatatlan, a témával foglalkozó alapkutatások e területen is hiányoznak. Tárgyévben folytatták a 19. és kora 20. századi magyar dalármozgalom forrásainak feltárását, levéltári kutatásokat és digitalizálást végeztek budapesti, debreceni és pécsi gyűjteményekben, ill. levéltárakban, sajtókutatás és adatbázis készült. Bekapcsolódtak az interdiszciplináris *Mohács 1526–2026: rekonstrukció és emlékezet* projektbe, amelynek részeként tanulmánytervet készítettek Mohács 19. századi zenei emlékeiről (zenés színház, katonazenekarok, dalármozgalom).

– Kodály Zoltán és kortársai életének és munkásságának kutatása keretében az Osztály senior kutatói tanulmányt közöltek Kodály Santa Barbara-i (California) útjáról és a *Psalmus Hungaricus* bemutatójáról helyszíni alap kutatások alapján. Megjelent a *Kodály párbeszédei 1945–1967* címmel a Kodály Zoltán Emlékmúzeum és Archívumban rendezett kiállítás katalógusa. A kiállítás előkészítése során végzett munka folytatásaként elkezdődött a Kodály Zoltán hátrahagyott írásait közlő sorozat újabb kötetének előkészítése. A Veress Sándor évforduló alkalmából több tanulmány jelent meg a szerző zeneszerzői életművéről és a népzeneoktatás terén elért eredményeiről.

Bartók-kutatás

A Bartók Archívum kutatóműhelyében összehangoltan, az egyes munkafázisok gondos megtervezésével és egymásba kapcsolásával folytatódott a nagyszabású *Bartók Béla Zeneművei Kritikai Kiadás* sorozatában megjelenő kötetek előkészületi munkái. Az Archívum valamennyi szenior és junior kutatója, illetve szakalkalmazottja részvételével zajló munka felöleli a publikációk előkészítésének teljes, tágran értelmezett folyamatát a primer források leírásától a definitív kottaszöveg kialakításáig, beleértve a kritikai apparátus összeállítását, a szöveg- és kottaszerkesztés, valamint -korrektúra többszintű és -fázisú elvégzését, továbbá az egyes kompozíciók szövegi és zenei háttéranyagának föltárását, elemzését, válogatását és adott esetben beemelését a kiadásba. E komplex megközelítésmódnak köszönhetően az elmúlt évben az Összkiadás három kötete lépett jelentősen előre a megjelenéshez vezető úton: (1) az 1914–1920-as évek zongoraműveit tartalmazó 38. kötet az angol és magyar nyelvű bevezető tanulmányok gondozásával és revíziójával, a kottakorrektúrák elvégzésével, a forrásleírások, illetve forrásdokumentáció és a kritikai kommentár kidolgozásával egészült ki. (2) A kórusműveket tartalmazó 9. kötet bevezető tanulmánya és kritikai apparátusa több ponton jelentősen módosult, illetve bővült. A kottaközreadás tekintetében rögzültek annak kritériumai, hogy egy adott mű, ill. műváltozat a főszövegbe vagy függelékbe kerüljön-e. A szerkesztés folyamatában számos szöveghibára, közreadói következetlenségre, önkényes közreadói változtatásra derült fény. Minthogy a munka során új, eddig figyelembe nem vett források is felbukkantak, új kottakézirat készítésére volt szükség. Ugyancsak elkészült az összes énekszöveget eredeti nyelven és szószerinti angol fordításban tartalmazó függelék, valamint az új kutatási eredményeket is magába foglaló keletkezés- és fogadtatástörténeti bevezető tanulmány. (3) A *Mikrokosmos* ciklusát tartalmazó 40. kötet a bevezető tanulmányok megírásával haladt előre, melyek nemcsak a mű keletkezésének háttértörténetét tárják föl, de a Bartók kompozíciós és notációs technikájában megmutatkozó koncepcióváltás körülményeit is új megvilágításba helyezik.

A három fősorolt kötet mellett folytatódott Bartók *A kékszakállú herceg vára* című operája tudományos-kritikai közreadásának előkészítése. Rögzült a szövegkönyv többféle német, francia és angol fordításai közlésére vonatkozó közreadói koncepció, az opera partitúrájának definitív kottaszövege, s elkészült a kritikai apparátus. Nagyszabású dolgozat készült Bartók román népzene gyűjtéseinek teljes anyagáról.

Doktori disszertáció készült Bartók román népzene gyűjtéseiről és zeneszerzői műhelyére gyakorolt hatásáról.

A kutatást segítette a Bartók-hagyaték egyéb, nem kottás egységeinek (Bartók tanulmányainak, cikkeinek) elektronikus földolgozása, Bartók János hagyatékából korai kottakiadványok, Pásztory Ditta hagyatékából levelek, valamint az archívumban őrzött kispartitúra elsőkiadások, publikált műjegyzékek és további releváns szakirodalom (együttesen 12.606 kép) digitalizálása.

A munka során felmerült filológiai kérdéseket a Bartók-összkiadás Nemzetközi Tanácsadó Testületének a ZTI-ben tartott ülésén vitatták meg, amely egyúttal alkalmat adott az archívum munkatársai részvételével működő szerkesztőség bemutatkozásához.

A Bartók-összkiadás második, *Concerto zenekarra* kötetét a ZTI-ben rendezett könyvbemutatón prezentálták.

Kidolgozás alatt áll a „Népzene Bartók műveiben” munkacímű honlap modellje, amely rendezett és kereshető formában adja majd közre Bartók népzenei feldolgozásainak teljes (hangzó és lejegyzett) forrásanyagát.

20–21. századi magyar zenetörténet

Az osztály kurrens kutatásainak középpontjában az NKFIH pályázati támogatását is élvező *Magyarország zenetörténete* 5. (20. századi) kötetének koncepcionális-módszertani-tartalmi fölvezetése állt. A kötethez szükséges anyagfelhalmozást szolgálták a forrásgyűjtések és életmű-feldolgozások, a hosszabb-rövidebb terjedelmű dolgozatok listázása és rendezése. Ugyancsak a kötethez kapcsolódott az 1920 és 1960 közti magyar zongoraművész-generáció kutatásának előkészítése és bibliográfiai megalapozása, valamint egy zenei médiatörténeti vonatkozású bibliográfia összeállítása. Megkezdődtek a pályázat keretében megjelentetni tervezett *Járdányi és kora* című többszerzős tanulmánykötet előkészületi munkái.

A módszertani bevezetés, valamint kisebb, a korszak egyes stílusirányzatait és azok magyarországi hatását vizsgáló fejezetek megírásával elkészült a Kádár-kori Magyarország zeneszerzését összefoglaló nagydoktori disszertáció. Új fejezettel bővült a University of California Pressnél megjelenő angol nyelvű Kodály-monográfia. Elkészült a 2017. novemberében megnyitott *Egy magyar mester a modernitás és hagyomány útján* c. Kodály-kiállítás katalógusa.

A University of California Press kiadó javaslatai alapján átdolgozták és bővítették az *A Wayfaring Stranger: Ernst von Dohnányi's American Years, 1949–1960* monográfiát. Újabb forráskutatást és a jegyzetapparátus összeállítását követően véglegesítették a *Dohnányi Ernő válogatott írásai és nyilatkozatai* c. kötet szerkezeti felépítését.

Megkezdődött Lajtha László írásait tartalmazó második kötet szerkesztése. A több mint ötven írást tartalmazó publikáció közt elsőként jelenik meg az 1928-as prágai népzenei kongresszusra szánt előadás eddig csupán kéziratban hozzáférhető szövege, illetve a külföldi fórumokon publikált, eddig kizárólag angolul vagy franciául hozzáférhető írások magyar változata.

A populáris zene kutatásának középpontjában a tudománytörténeti összefoglalás mellett a szovjet-magyar zenetudományi kapcsolatok álltak. Megkezdtek a populáris zenével foglalkozó kutatók kelet-európai hálózatának feltérképezését, és a keleti blokk volt országaiban folyó zeneszociológiai kutatások összehasonlítását. Konferenciaelőadásokban és tanulmányokban foglalták össze a ZTI-ben 1996 előtt működő zeneszociológiai osztály dokumentációjának rendszerezése során gyűjtött tapasztalatokat. Foglalkoztak a magyarországi jazz változásaival és e megítélések társadalmi-szociológiai-ideológiai hatásával.

A Pekingi Magyar Kulturális Intézettel együttműködve kutatást végeztek az 1950-es évek zenei vonatkozású magyar-kínai kapcsolatairól, magyar művészek – Szabolcsi Bence, Vikár László, a Magyar Állami Népi Együttes – kínai utazásairól.

Folytatódtak a 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum gyűjtemény-feldolgozási és digitalizálási munkái: Tematikailag rendezték Hernádi Lajos zongoraművész hagyatékát, külön vizsgálva a benne található nagyszámú, a magyar zenetudomány-történeti kutatások számára kiemelten fontos Molnár Antal-dokumentumot. Tartalmi leírásokkal, jelzetteléssel, hangfelvételek listázásával rendszerezték a Dohnányi-gyűjteményt, valamint a Filharmóniai Társaság irattári dokumentumait, egyesítették a Lajtha-hagyaték digitalizált anyagait. Folytatták a Maróthy-hagyaték újrendezését és *A magyar populáris zene sajtóbibliográfiája* adatbázis bővítését. Dohnányi amerikai hagyatékában ellenőrizték és listázták a koncertprogramokat és újságkivágatokat tartalmazó *scrapbookok* túlnyomó részét (a 18 kötetből 16-ot). Rendezték, listázták és jelzetekkel látták el a „Political documents” mappa tartalmát és egyéb politikai dokumentumokat. Táblázatba foglalták a ZTI hangverseny-cédulakatalógusának 1950 és 1953 közötti adatait.

Digitalizálási és rendezési munka folyt az Archívum további, összesen 12 gyűjteményi egységében (Amadinda Ütőegyüttes, Breuer János, Decsényi János, Dobos Kálmán, Durkó Zsolt, László Ferenc, Pásztai Miklós, Prunyi Ilona, Sári József, Szervánszky Endre, Togobickij Viktor, Vujicsics Tihamér).

Népzene kutatás és -archiválás

Az osztály alapvető, permanensen végzett feladata egyfelől a magyar népzene és néptánc szájhagyományos és írott emlékeinek feltárása (lehetőség szerint helyszíni gyűjtése) és archiválása, másfelől az ily módon rendelkezésre álló monumentális anyag különböző szempontú tudományos kutatása. Ennek természetéből fakad s ezért magától értetődik, hogy egyes kutatási irányok és témák hosszú időszakokon ívelnek át, s a születő eredményeket nem éves, de inkább évtizedes távlatból érdemes számba venni. Az anyag ugyanakkor igényli a korszerű archiválási-feldolgozási technikák alkalmazását, adatbázis-építést, akár a források, akár a kutatási eredmények digitális megjelenítéséhez. Ezt demonstrálja az a tendencia, amely néhány éve az osztály egyik módszertani irányaként jelenik meg, s a zenefolklórjelenségek adatbázis eszközökkel való leírásában, a népzenei rendezések adatbázis szemléletű vizsgálatában, valamint az archiválástól a publikálásig tartó folyamattervezésben nyilvánul meg. A kutatás során előkerültek az 1964-es budapesti IFMC konferencián bemutatott, számítógép által komponált dallamok kottái, a számítógép előtti adatfeldolgozási technikák eddig lappangó dokumentumai, köztük két eredeti Bartók-lejegyzés.

Megindult a gyűjtemény átfogó revíziója, digitalizálási munkaterv készítése, az egyes hagyatékokból származó gyűjteményi egységek jogi státuszának rendezése. Elkészült a teljes, 80000 képet tartalmazó fotótár digitális másolata, valamint a hangzóanyaggal rendelkező lejegyzések digitalizálása (a mintegy 180.000 oldalnyi ún. AP-rend), kiegészítve a segédmediumokkal (jegyzőkönyvek, AP lemezborítók). Az adatbázisba rendezett anyagot 2019. januárjában tervezik online, a *Hungaricana* webfelületen publikálni.

Bekapcsolódtak a kihalófélben levő hagyományos kultúrák emlékeinek dokumentálását szolgáló interdiszciplináris nemzetközi Polyphony Project munkálataiba.

Egy szlovén-magyar NKFIH SNN pályázat részeként vizsgálták a muravidéki magyarság körében gyűjtött vallásos népzenei emlékeket, népszokásdallamokat. A gyűjtések anyagát adatbázisba foglalták és tanulmányban összegezték. Kiadásra készítették elő Borsai Ilona írásainak angol nyelvű gyűjteményes kötetét, valamint létrehoztak egy vallásos zenei emlékeket tartalmazó adatbázist. Ennek keretében került sor a közel-keleti ortodox keresztény felekezetek és szerb ortodox gyűjtések mintegy 350 órányi hang- és videófelvételeinek digitalizálására.

Elvégezték a ZTI Történeti Énektár gyűjteményének részletes adatellenőrzését. A pályázathoz kapcsolódóan NKA támogatással megrendezték az *ICTM Study Group of Historical Sources* 22. nemzetközi szimpóziumát.

Szerződést kötöttek a Szentendrei Néprajzi Múzeummal a ZTI archívumában őrzött, és a ZTI saját tulajdonát képező Martin György és Sárosi Bálint által Etiópiában végzett gyűjtések teljes digitalizációjáról, a gyűjtések háttérének feltárásáról, a gyűjtött adatok kereshető adatbázisba foglalásáról. Az archívum sikerrel pályázott a 2018. évi Csoóri Sándor Programhoz folklóradatok közzétételének tervezetével. A pályázati támogatásból a ZTI archívuma csatlakozhat a *Hungaricana* weboldalhoz, s így széles körben, kereshető módon teheti közzé a gyűjtések hang- és filmfelvételét, azok dokumentációját, lejegyzéseit, a gyűjtések alatt készült fotókat és egyéb leíró adatokat.

A Kodály-kutatás részeként folytatódott a *Kodály Zoltán népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai* c. publikáció bővített második kétnyelvű kiadásának előkészítése, valamint elkészült a *Kodály Zoltán, a népzene kutató és tudományos műhelye* c. könyv angol fordítása. A kötetek kinyomtatása 2019. első negyedévben várható.

Megjelent három jelentős népzenei monográfia: Paksa Katalin-Németh István: *Muravidéki magyar népzene*, Tari Lujza: *Kodály Zoltán Bars megyei népzene gyűjtései* és Pávai István: *A Székelyföld népi tánczene szempontú táji tagolódása* (500 hangzó példával).

Az osztály játékgyűjteménye 27 dallamos játékkal gyarapodott, és elkészült egy önálló, a magyarországi németek játékeit bemutató kötet.

Összegyűjtötték, rendszerezték és a ZTI honlapján a *Tiszta forrás település* program keretében megjelentették Horgos és Szilice települések ZTI-beli és néprajzi múzeumi folklóadatait, előkészítették a kiskőrösi szlovákok történetéről és népdalairól szóló kiadványt, közreműködtek a *Rákoskeresztúri kincsesláda – Klenotnica Kerestúra* című kiadvány kotta- és szöveganyagának gondozásában.

Folytatódott az 1820–1840 közötti kéziratos énekeskönyvek, illetve a bennük szereplő közdalok kutatása, és a feltárt anyag rendezése, valamint – a Román Akadémia bukaresti és kolozsvári intézményeivel együttműködve – Bartók teljes romániai népzene gyűjtése multimédiás kritikai összkiadásának előkészítése. A projekt keretében az Intézetbe látogattak román kutatók, az Intézet kutatói pedig a Román Akadémia Kolozsvári Archívumában vendégeskedtek.

Szintén a mobilitási program keretében folytatódott a Szerb Tudományos Akadémia népzene kutatóival közösen *Vujicsics Tihamér: A magyarországi délszlávok zenei hagyománya* kötet második bővített és kritikai kiadásának munkálatait. A kötet várhatóan 2019-ben fog három nyelven (magyar, szerb, angol) megjelenni, és a ZTI archívumában őrzött Vujicsics gyűjtések hangzó felvételei mellett a kötet anyagáról a szomszédos délszláv államok jelenkori kutatóinak tanulmányaival is bővül.

Előkészítették a *Török Népzene I-II* kötetek e-book formájának megjelentetését, a *Jomut türkmén népdalok* kötet kéziratát. Digitalizálták, markerezték és katalogizáltak az azeri és kazak gyűjtések videófelvételeit. Terepkutatást végeztek Dél-Törökországban, melynek során Bartók anatóliai kötetének magyar nyelvű megjelentetését is előkészítették.

Népzene gyűjtést végeztek a mocsai zenekarral (Belső-Mezőség): Ţuli Carol (hegedű), Covaci Băbuţ (háromhúros kontra), Bodocean Dionisie (nagybőgő). 2018. január 31, valamint Tűri István nagymedvesi és Moldovan Viorel gábodi (Kutasföld) primásokkal. 2018. április 4.

Néptánc kutatás és –archiválás

A nagyszabású, évek óta folyó tudományos-feltáró és archiváló munkák mellett az osztály kutatói több újonnan induló, a nemzetközi etnomuzikológiai és etnokoreológiai kutatásba is bekapcsolható gyakorlati és elméleti projektben vesznek részt, s gondot fordítanak arra is, hogy a tudományos kutatás eredményeit közvetlen hasznosítsák a táncantropológiai és táncfolklorisztikai tárgyú oktatásban. A néptáncok formai elemzésének és az ezzel összefüggő táncírás-mód kidolgozásának terén egyfajta paradigmaváltás történt: az eddig alapvetőnek számító, egyetlen ritmikai értékre eső mozdulatkomplexum egysége helyett bevezették az *elemi mozdulatesemény* és az ebből fakadó *térbeli téma* fogalmát. A változás hosszabb távú következményekkel jár majd az egyes táncdialektusok mozdulatalapú viszonyrendszerének feltárására, valamint a magyar néptánc kompozíciós rendszertanának kidolgozására nézve. Tízéves munka lezárásaként közreadták a *LabanGraph* táncnotációt szerkesztő alkalmazást, amely lehetővé teszi a mozdulatkarakterekre történő keresést a táncírásgrafikában, utat nyitva a táncanalitikus mesterséges intelligenciák felé.

A zenei és táncelemzési terminológia egységesítésével, valamint a bevezető és kritikai-elemző tanulmány megtervezésével folytatódott a Martin György válogatott írásait tartalmazó angol nyelvű kötet előkészítése.

A 2017-ben elnyert NKFIH pályázat keretében tovább folyt a néptáncfilm-állomány, a Kézirattár és a Táncírattár anyagának digitális mentése: 100 órányi archív filmet és 2500 oldal kéziratot digitalizáltak. Emellett tanulmányokban és nemzetközi konferencia-előadásokban foglalták össze a projekthez kapcsolódó kutatás és archiválás tapasztalatait, s néptáncgyűjtő terepmunkát végeztek a Mezőségen, a Maros-Küküllő vidékén és Moldvában.

Az év folyamán az internetes Néptánc Tudástár három adatbázisának állománya bővült; új adatbázisként megjelent a 19. sz. végi–20. sz. eleji néprajzi szakirodalmat áttekintő *Tánc történeti források*, valamint a néptánc kutatás eredményeit online közzétevő *E-könyvek* c. adatbázis.

Kötet jelent meg Végvár tánc kultúrájáról, és kiadás előtt áll a Néptánc a médiában c. konferenciakötet.

Zenei muzeológia

Mind a tudományos kutatás, mind a kiállításszervezési tevékenység középpontjában a hegedűkészítő Reményi család munkássága állt. Földolgozták a család hagyatékából frissen előkerült, a Reményi-műhelyben megfordult mesterhegedűk dokumentációját tartalmazó anyagot. Megrendezték *A magyar hegedűkészítés / A Reményi család öröksége* c. kiállítást, valamint az ehhez kapcsolódó *12 kortárs magyar hegedűkészítő* c. kamarakiállítást, s tematikusan a kiállításokhoz kapcsolódva nemzetközi konferenciát szerveztek.

Folytatták a múzeum képzőművészeti gyűjteményének (festményeinek, grafikáinak, szobrainak) feldolgozását és elemzését. A kutatás eredményeit előadásban ismertették. Előkészítették a 2019-ben megnyíló *Magyar zene és képzőművészet* című kiállítás anyagát.

A zene és képzőművészet kapcsolata témakörén belül külön kutatási témaként határozták meg a Nemzeti Zenedében és annak vonzaskörében született portrék anyagát, melyet adatbázisban rögzítenek.

Sajtókutatást végeztek a 19–20. sz. fordulója magyar zeneéletének dokumentumai között, kiemelt figyelmet szentelve a Hubay-recepciónak és a Liszt-tanítvány Aggházy Károlynak.

Befejeződött a 485 egységből álló hangszergyűjtemény teljes állományának magyar-angol nyelvű adatbevitel, és elkészült a szakterminológiai hangszeres adatbázis.

b) Tudomány és társadalom

A Zenetörténeti Múzeum 2009-ben megújult kiállítóterében rendezett zenetörténeti kiállítások jelentős közművelődési szerepükön túl az Intézet aktuális tudományos eredményeinek publikációs fórumaként is szolgálnak (Az év folyamán egy nagyobb és egy kisebb kiállítás nyílt meg; leírásukat ld. a kutatási eredmények között). Elkészült a 2017-ben megnyílt nagyszerű Kodály-kiállítás (*Egy magyar mester a modernitás és hagyomány útján*) katalógusa. A Zenetörténeti Múzeum a tárgyév folyamán összesen 8100 látogatót fogadott; a 94 szervezett tárlatvezetés résztvevőinek többsége rövid hangversenyt is hallhatott (54 hangversenyre került sor). Kiemelt rendezvény volt június 23-án a Múzeumok Éjszakája, amelyen a 17 órától 24 óráig tartó programok összesen 1121 látogatót vonzottak, valamint a Múzeumok Őszi Fesztiválja (október 1. és november 11. között) 73 látogatóval. Az Intézet kiadványai megjelentek a Budavári Könyvünnepen.

Az Intézet munkatársai folyamatos közönségszolgálati teendőket láttak el zenetörténeti, népzenei és néptánc témákban. Több könyvbemutatón ismertették az Intézet munkatársainak közreműködésével készült kiadványokat. Az intézeti publikációk közül különösen a kottás kiadványok (Musicalia Danubiana-sorozat) a zenetudományi szakmán kívül a gyakorló muzsikusok között is folyamatosan hatnak.

Az Intézet 2016-ban küllemében és tartalmában jelentősen megújult honlapján adatbázisok, publikációk és számos, a szakmai, illetve a szélesebb közönséget érdeklő információ található. Jelentős érdeklődői kört vonzanak a honlapon közzétett dokumentumok (különösképpen a népzenei és néptánc-felvételek): az éves egyedi látogatószám 288.000 volt (2017-hez viszonyítva 40%-kal növekedett).

Az Intézet munkatársai a zene- és tánctudomány szűkebb körén túl a zeneélet számos területén tevékenykednek. A zenetörténet kutatói zenei és kulturális folyóiratokban kritikusként elemzik a kortárs magyar zeneszerzést, zenei előadóművészetet, operajátszást. A népzene- és néptánc-kutató munkatársak többsége tanácsadóként, zsűritagként folyamatosan részt vállal a népzenei és néptánc mozgalom irányításában.

Átadták a *Tiszta forrás település* emléktáblát az egykori Csongrád vármegyei Horgos (ma Szerbia) és a Gömör vármegyei Szilice (ma Szlovákia) képviselőinek az adott településről gyűjtött népzenei anyag válogatott és dokumentált hangfelvételei kíséretében.

A népzenei osztályon szakmailag előkészített szerződés született a Szentendrei Néprajzi Múzeummal a ZTI archívumában őrzött, Etiópiában végzett gyűjtések digitalizációjáról. A Csoóri Sándor Program támogatásának köszönhetően a ZTI archívumában tárolt adatok, film- és hangfelvételek és egyéb dokumentumok megjeleníthetővé és kereshetővé válnak a

Hungaricana web-oldalon. A Külgazdasági és Külügyminisztérium megkeresése alapján elkezdtek a Bartók arab gyűjtését bemutató CD-ROM második kiadásának előkészítését. Mind tudományos-szakmai, mind társadalmi szempontból kiemelkedő esemény volt a Bartók-összkiadás Nemzetközi Tanácsadó Testületének a ZTI-ben tartott ülése, melyen bemutatkozhatott a Bartók Archívumban működő, annak munkatársaiból fölálló szerkesztőség.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi K+F kapcsolatai 2018-ban

Felsőoktatás

Az előző évekhez hasonlóan az Intézet szorosan együttműködött a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Doktori Iskolájával a doktori, Zenetudományi Tanszékével a zenetudományi, és Népzene Tanszékével a népzene-tanári képzésben, az oktatás fontos gyakorló-kutató bázisát alkotva. Több kutató is tagja a zenetudományi PhD doktori tanácsnak, többen is tevékenykednek előadóként, témavezetőként és bírálóként. Az Intézet munkatársa irányítja a Népzene Tanszék munkáját, egy másik munkatárs vezeti az egyetem DLA programjának népzenei alprogramját, és az oktatásban is többen közreműködnek.

A munkatársak valamennyi kutatási témában rendszeresen fogadnak magyar és külföldi doktorandusokat és kutatókat alkalmi konzultációra. A néptánc- és táncíráskutatás területén tevékenykedő munkatársak a felsőfokú néptánc-oktatás több intézményében tanítanak, illetve időszaki tanfolyamokat tartanak. 2018 folyamán az Intézet munkatársai kinevezett oktatóként vagy óraadóként a következő felsőoktatási intézményekben tevékenykedtek: Apor Vilmos Katolikus Főiskola, ELTE BTK (Latin Nyelvi és Irodalmi Tanszék, Vallástudományi Központ, Zenei Tanszék, Nyelvtudományi Doktori Iskola, Filozófiai Doktori Iskola), Károli Gáspár Református Egyetem, Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Zenetudományi Tanszék, Népzenei Tanszék, Ének Tanszék, Egyházzene Tanszék, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet), Szegedi Tudományegyetem (Néprajzi és Kultúrantropológiai Tanszék), Magyar Táncművészeti Egyetem. A néptánc kutatói részt vesznek a Choreomundus programban, amelyben külföldi hallgatókat ismertetnek meg a magyar kutatás módszereivel.

Tudományos együttműködések

Az Intézetnek érvényes együttműködési megállapodása van a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével és Egyházzene Tanszékével, az ELTE BTK Folklore Tanszékével, a Magyar Táncművészeti Főiskolával, a Néprajzi Múzeummal, az OSZK-val, az ELTE Egyetemi Könyvtárral és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárával. A tudományos együttműködést segítik a szakmai szervezetekkel, a Magyar Néprajzi Társasággal, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társasággal, Magyar Egyházzenei Társasággal, Magyar Táncstudományi Társasággal kialakított jó kapcsolatok. Az Intézet munkatársainak az akadémiai bizottságokban való részvétele (Zenetudományi Bizottság, Néprajzi Bizottság, Művelődéstörténeti Bizottság, Klasszika-Filológiai Bizottság, Táncstudományi Munkabizottság, Bölcsész- és Társadalomtudományi Szakbizottság) a kapcsolatokat még intenzívebbé teszi. Az Intézet munkatársai szakmai kapcsolatokat ápolnak a Hagyományok Házával, az Európai Folklór Intézettel, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságával, szakértökként működnek közre a Hungarikum Kulturális Örökség Szakbizottságában. Zsűritagként, kollégiumi tagként, ad hoc-bizottságok tagjaiként, valamint külső és belső szakértőként rendszeresen részt vállalnak az NKFIH és egyéb, többek között külföldi pályázató szervezetek eljárásaiban.

Nemzetközi kapcsolatok

A Magyar Tudományos Akadémia Mobilitás-pályázata biztosítja a Román Akadémia folklórintézetével Bartók román népzenei gyűjtései kritikai kiadása céljából folytatott

együttműködés hátterét. Ugyancsak a Mobilitás-program keretében működnek együtt a Szerb Tudományos Akadémia kutatóival Vujicsics Tihamér hagyatékának feldolgozásában, illetve a Szlovák Tudományos Akadémiával a magyarországi és szlovákiai gyűjtemények középkori kódextörredékeinek vizsgálatában. Szlovén kutatókkal együtt nemzetközi NKFIH SNN pályázat keretében tárják fel vallásos zenei emlékeket. Az ICTM keretében nemzetközi konferenciát szerveztek (*The Inside and the Outside, or Who Is the Other?* – 22nd Symposium of the Study Group on Historical Sources of Traditional Music, Budapest [MTA BTK Zenetudományi Intézet], 12–16 April 2018).

A munkatársak évről évre aktívan – nem ritkán vezető funkcióban – részt vesznek a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, külföldi szakmai folyóiratok, kiadványsorozatok szerkesztőbizottságában. Ilyenek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS) és a Nemzetközi Hagyományos Zenei Tanács (ICTM) különböző study group-jai, a Nemzetközi Tánc Tanács (CID), a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL), illetve a HISTORIAE, Musicologica Istropolitana, Musicologica Slovaca, Eastern European Studies of Musicology, *Archival Notes*, *Bulletin of the Turkish World*, *Kurmangazy Kazakh National Conservatory's Bulletin* folyóiratok. Intézeti kutató vezeti az ICTM Dance Study Group keretében a Movement Analysis Substudy Groupot és intézeti kutató áll a Bartók-összkiadás nemzetközi szerkesztőbizottságának élén.

A régi zenetörténet, a magyar zenetörténet és Bartók életművének kutatói Athénban, Bécsben, Bernben, Bukarestben, Csíkszeredában, Helsinkiben, Kolozsvárott, Oldenburgban, Olomoucban, Oxfordban, Pozsonyban, Turócszentmártonban és a svédországi Växjöben, a népzene- és néptánckutatók Ankarában, Bakuban, Clermont-Ferrand-ban, Eperjesen (Presov, Szlovákia), Glasgowban, Kijevben, Kisinyovban, Kölnben, Limerickben (Írország), Ljubljánban, Marosvásárhelyen, Nyitrán, Pekingben, Székelyudvarhelyen és Temesváron vettek részt nemzetközi konferenciákon és workshopokon. Tanulmányutakat tettek Ausztriába, Moldáviába, Romániába és Szlovákiába.

Külön kiemelendő, hogy decemberben munkalátogatást tett a ZTI-ben a szír orthodox egyház ma Libanonban székelő pátriárkája és a damaszkuszi vikárius érsek, akik megismerkedtek az Intézet népzenei archívumában őrzött keleti zenei anyaggal. A látogatás egy lehetséges jövőbeni tudományos együttműködés alapjául szolgálhat.

IV. A 2018-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A 15. századi Váradi Antifonále tudományos kommentárral kísért hasonmás kiadását az NKFIH publikációs, valamint az MTA Könyvkiadási pályázata is támogatásban részesítette. A Régi Zenetörténeti Osztályon készülő reprezentatív, három kötetre tervezett kiadvány, amely a kódex törzskézirata mellett annak valamennyi, több ország gyűjteményeiben szétszórt töredékét is tartalmazza, a ZTI Musicalia Danubiana sorozatában jelenik meg. Az elnyert összeg együttesen 12 millió forint.

A Népzene- és Néptánckutató Osztály archívuma elnyerte a Csoóri Sándor Program (30 millió Ft összegű) támogatását. Ennek köszönhetően az archívum népzenei és néptánc felvételei, illetve a rendelkezésre álló anyag teljes dokumentációja részévé válhat a Hungaricana weboldal repertóriumának.

Az NKA Könyvkiadási Kollégiuma 600.000 Ft összeggel támogatta az ugyanezen osztályon elkészült, a magyar népzenei rendszerezésmódokat az informatika és az adatbázis-építés oldaláról megközelítő doktori disszertáció kiadását.

Az Új Nemzeti Kiválóság Program 500.000 Ft összegű támogatást nyújtott a 20-21. Századi Magyar Zenei Archívumban folyó Dohnányi-kutatás egyik ágának, mely a Filharmóniai Társaság korai Dohnányi-korszakának előzményeivel, intézmény- és recepciótörténetével foglalkozik.

1.200.000 Ft összegű Kodály Zoltán zenei alkotói ösztöndíjban részesül a *Korai magyar hangfelvételek datálása* kutatási téma.

Hat további zenetörténeti és népzenei kutatási téma részesült folytatólagos NKFIH-támogatásban, többek között a középkori hangjelzett kódexek és kódextöredékek feltárása, Erkel Ferenc műhelyének, illetve a Kádár-kor zeneéletének tanulmányozása, valamint a törökségi népzene gyűjtések összefoglaló közzététele. Az NKFIH által támogatott témák változatossága és a támogatásoknak a humán tudományok terén jelentősnek mondható összege jól kifejezi az Intézet kutatási területeinek sokoldalúságát, illetve ennek a tudományos közösség általi elismerését.

A Visegrad Grants támogatja az 1870–1920. között közép-európai zenés színházi társulatoktól fennmaradt források cseh-lengyel-magyar-szlovák együttműködésben végzett vizsgálatát.

Vállalkozási bevételként jelentkezett az Editio Musica Budapest megbízásából készülő Bartók-összkiadás költségeinek megtérítése, az etióp gyűjtések digitalizálása és a Hagyományok Háza megbízásából végzett néptáncfilm-digitalizálások.

V. A 2018-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Önálló kötetek

1. Gilányi Gabriella – Kiss Gábor (szerk.), Zenetudományi Dolgozatok 2015-2016. In memoriam Kiss Gábor. MTA BTK Zenetudományi Intézet, 347 (2018) <http://real.mtak.hu/89274/>
2. Zenei repertoár és zenei gyakorlat a 18. századi Magyarországon, szerk. Szacsvai Kim Katalin. Szerkesztő munkatársai: Elek Martin és Horváth Pál. (Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2017) (= Műhelytanulmányok a 18. század zenetörténetéhez 2). [2018-ban jelent meg]
3. Jakub Kubieniec – Zsuzsa Czagány, Corpus Antiphonarium Officii Ecclesiarum Centralis Europae VIII/A Kraków (temporale). MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest (2018) online: <http://krakow-temporale.zti.hu/> ; <http://real.mtak.hu/89588/>
4. Kerékfy Márton, Népzene és nosztalgia Ligeti György művészetében. Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 252 (2018) <http://real.mtak.hu/89596/>
5. Yusuke Nakahara (közr.): Béla Bartók, Mikrokosmos, I–III (az eredeti hat füzet három kötetben) Urtext. München: G. Henle, Budapest: Editio Musica Budapest, HN 1408–1410, 80 + 115 + 117 (2018)
6. Bíró Viola, Bartók és a román népzene: Kutatás és komponálás 1909–1918 között – PhD doktori disszertáció. Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Doktori Iskola.(2018)

7. Tabulatura Vietoris saeculi XVII. Közreadja: Ferenczi Ilona, Marta Hulková. Második, revideált és bővített kiadás. MTA BTK Zenetudományi Intézet, Musicalia Danubiana 5. (2018) <http://real.mtak.hu/89537/>
8. Szabó Ferenc János, Szamosi Elza (1881–1924) művészete. PhD-disszertáció. Budapest, LFZE, 2018.
9. Brauer-Benke József, A History and Typology of Folk Instruments of Music with Special Regard to the Instruments of the Carpathian Basin and its Surroundings. HAS Research Centre for the Humanities Institute for Musicology, Budapest. <http://real.mtak.hu/89402/>
10. Székely népzene és néptánc. Szerkesztette Pávai István és Sófalvi Emese. Hagyományok Háza – Pro Énlaka Alapítvány – Pécsi Tudományegyetem, Budapest – Énlaka – Pécs, (2018)

Tanulmányok folyóiratban vagy kötetben

11. Gilányi Gabriella, 15. századi erdélyi antifonále-töredékek és ferences hordozókönyvek. Csíki Székely Múzeum Évkönyve (2018). <http://real.mtak.hu/85223/>
12. Ferenczi Ilona, „A besztercebányai kancionálé (1623)”. In: Bivio 2018. Tanulmányok az Evangélikus Országos Könyvtár műhelyéből. Szerk.: Mányoki János, Pintér Gábor. Bp. é. n. 20-47. (2018)
13. Vikárius László, „Zur Deutung von Dokumenten kompositorischen und analytischen Denkens: Béla Bartóks Arbeit mit zyklischen Themen”, Zeitschrift der Gesellschaft für Musiktheorie 14/2 (2017), <http://www.gmth.de/zeitschrift/artikel/948.aspx>; <http://www.gmth.de/zeitschrift/ausgabe-14-2-2017/inhalt.aspx>; nyomtatásban: Zeitschrift der Gesellschaft für Musiktheorie 14. Jahrgang (2017) (Hildesheim: Georg Olms, 2018), 243–261.
14. Dalos Anna, „Ligeti and the Beginnings of Bartók Analysis in Hungary.” In: Amy Bauer-Márton Kerékfy (szerk.): György Ligeti’s Cultural Identities. London: Ashgate Publishing, 129-148. (2018) <http://real.mtak.hu/56808/>
15. Ignác Ádám, „A Musical Inquisition? Soviet ‘Deputies’ of Musical Entertainment in Hungary during the Early 1950s”. In: Mario Dunkel, Sina Nietzsche (szerk.): Popular Music and Public Diplomacy. Bielefeld: Transcript, 133–151.
16. Bozó Péter, Nikola Šubić Zrinski and Hungarian Symphonists at the Turn of the Twentieth Century. In: Bitka kod Sigeta i Nikola Šubić Zrinski u umjetnosti = The Battle of Szigetvár and Nikola Šubić Zrinski in the Arts. Croatian Musicological Society, Zágráb, 89–102, <http://real.mtak.hu/89277/>
17. Richter Pál, „Hatás és egyéni út – Beethoven és Haydn kapcsolata műveik tükrében” Zenetudományi dolgozatok 2015–2016, MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest 160–176. (2018) <http://real.mtak.hu/89274/>
18. Szőnyi Vivien, The Social Embeddedness of the Dance Culture in a Moldavian Village. In: Open Journal for Anthropological Studies. Vol. II. nr. 2. pp. 37–52, <http://real.mtak.hu/89515/>
19. Fügedi János, „Egyidejű mozdulatesemények, párhuzamos témák, térbeli ellentétek: A néptánc összehasonlító tartalmi elemzése.” Ethnographia, 129. évf., 1. szám, 69-101, <http://real.mtak.hu/89413/>